This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

814,443

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

ПРИЛОЗИ

ЗА

СИНТАКСУ СРПСКОГА ЈЕЗИКА

I

О ПАДЕЖИМА БЕЗ ПРЕДЛОГА

НАПИСАО

Лера Л. Ђорђевић,

ПРОФЕСОР.

(Оштампано из 68. и 69. „Гласника“ Срп. Уч. Друштва)

БЕОГРАД,

ШТАМПАНО У ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ,

1889.

Цена 1·50 дин. или 75 новч.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
GENERAL LIBRARY

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

ПРИЛОЗИ

ЗА

СИНТАКСУ СРПСКОГА ЈЕЗИКА

I

О ПАДЕЖИМА БЕЗ ПРЕДЛОГА

НАПИСАО

Пера П. Ђорђевић,

ПРОФЕСОР.

(Оштампано из 68. и 69. „Гласника“ Срп. Уч. Друштва)

БЕОГРАД,

ШТАМПАНО У ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ,

1889.

Цена 1·50 дин. или 75 новч.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
GENERAL LIBRARY

ИСПРАВКЕ

После штампања опазио сам ове погрешке, те би их требало у књизи пре читања исправити:

На стр.	4.	ред	8.	оздо,	место	*заменичне*	треба	***заменичке***
»	»	7.	»	18. озго,	»	*Хермин*	»	***Херман***
»	»	»	»	19. »	»	*наш. нар*	»	***наш нар.,***
»	»	»	»	2. оздо,	»	*ма*	»	***нема***
»	»	17.	»	2. озго,	»	*именицу*	»	***именице***
»	»	30.	»	7. »	»	*(4.)*	»	***(1.)***
»	»	»	»	15. »	»	*посао:*	»	***посао!***
»	»	34.	»	4. »	»	*речи до речи*	»	***од речи до речи***
»	»	46.	»	16. »	»	*ав*[illegible]	»	***ав***[illegible]
»	»	51.	»	8. »	»	*сусрећемо*	»	***сусрећемо се***
»	»	61.	»	5. оздо,	»	*добро*	»	***добре***
»	»	157.	»	6. озго,	»	*значе*	»	***значи***

Писац

ПРИЛОЗИ

ЗА

СИНТАКСУ СРПСКОГА ЈЕЗИКА

ОД

ЈЕРЕ Л. ЂОРЂЕВИЋА.

I

О ПАДЕЖИМА БЕЗ ПРЕДЛОГА.

(Оштампано из 68. и 69. „Гласника“ Срп. Уч. Друштва)

БЕОГРАД,

ШТАМПАНО У ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ,

1889.

Đorđević, Pera P.

О ПАДЕЖИМА БЕЗ ПРЕДЛОГА

У

СРПСКОМ ЈЕЗИКУ.

НАПИСАО

Пера П. Ђорђевић,

ПРОФЕСОР I. БЕОГР. ГИМНАЗИЈЕ.

БЕОГРАД,

ШТАМПАНО У ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ,

1889.

PG
1259
.D68

21-4728

ПРЕГЛЕД

СТРАНА

Приступ 1
О падежима у главном 4
О падежима посебице 20
А., **Номинатив** 26
I *У реченици без подмета*:
1., именичкој 20
2., глаголско-именској 33
II *У реченици с подметом* 37
1., Први, неподударни номинатив 38
а.) самостални (апсолутни) 38
б.) подмет (субјекат) 40
в.) одредба (апозиција и атрибут) 41
2., Други, подударни номинатив 45
Б., **Вокатив** 50
1., Једног облика с номинативом 53
2., С атрибутом у номинативу 54
3., Место номинатива као подмет 55
В., **Акузатив** 57
I *У реченици без подмета*:
1., именичкој 60
2., глаголско-именској 62
II *У реченици с подметом* 66
1., Први, неподударни акузатив 67
а.) Самостални (независни) 68
б.) Зависни акузатив 71
а., спољнога објекта (четворострук . . . 75
б., унутарњег објекта 83
в., односног објекта 85
г., двогубог објекта 87
2., Други, подударни акузатив 88
Г., **Генетив** 89
1., За припадање 98
2., „ порекло 102
3., „ градиво 103
4., „ предмет 104

СТРАНА

5., За део (партитивни 107
а) именски (у три случаја) 108
б) глаголски (у два случаја) 112
6., За циљ (финални) 117
7., « неправи објекат 118
8., « игру 121
9., « меру 122
10., « време 122
11., Уз одрицање 123
а.) у реченици без подмета 124
б.) у реченици с подметом 126
12., За одвајање (сепаратив) 128
13., « поређење 131
14., « узрок (три случаја) 131
15., « каквоћу 134
16., « начин 135
Д., **Датив** 136
I *Слободнијега положаја* 138
1., Ближега интереса 139
2., За припадање 141
3., « циљ (финални) 143
4., « намеру и узрок 144
II *Зависнога положаја* 145
1., Удеонички или лични 145
2., Неправога објекта 148
III *Други, предикативни* 150
Ђ., **Локатив** 152
а.) За место 154
б.) « време 154
Е., **Инструментал** 155
1., За заједницу 157
2., « простор и место 159
3., « време 161
6., « оруђе и «средство» (у 10 случајева) . . 163
5., Уз пасивне глаголе 170
6., « имена (тројак) 172
7., За узрок и намеру 174
8., « начин (тројак) 176
9., Секундарни или предикативни 179
а.) као допуна 181
б.) « одредба 182

МЕСТО ПРЕДГОВОРА

Пуштајући у свет први свој већи књижевни посао (овде оштампан из 68. и 69. књиге „Гласника“ Српског Ученог Друштва), знао сам да он није без погрешака, па бих и сâм — данас, после готово пуне четири године, од како сам га израдио, — могао учинити у њему и коју знатнију поправку и допуну. Али опет не хтедох ништа мењати из ова два разлога: 1., што је ову расправу оваку каква је примио испитни одбор, пред којим сам у октобру 1885. полагао професорски испит, — и 2., што је њу оваку каква је крајем 1885. године примило и у свом органу одлучило штампати Српско Учено Друштво. Међу тим, и ако сам, као што рекох, уверен да у овом послу има и недостатака, опет се надам да сам, тражећи пут у развијању и начин у тумачењу наших падежа без предлога, бар показао вољу за огледима онога рада, који би требало што чешће предузимати у нашој граматичкој литератури. А њива српске науке о језику тако је богата и родна, да ће на њој свима, и јачим и слабијим, жетеоцима до века бити пуне руке посла, и врло пријатног, и врло захвалног.

О Благовестима 1889. год.
у Београду.

Л. Л. Ђ.

ПРИЛОЗИ ЗА СИНТАКСУ СРПСКОГА ЈЕЗИКА.

I

О ПАДЕЖИМА БЕЗ ПРЕДЛОГА

(НАУКА О ПАДЕЖИМА БЕЗ ПРЕДЛОГА; ОСНОВНО ЗНАЧЕЊЕ СВАКОГ ПАДЕЖА, ПА ОНДА ОСТАЛА ИЗ ЊЕГА ИЗВЕДЕНА) (1).

Написати „науку о падежима“ значило би израдити готово целу половину четвртог дêла науке о језику: изнети сваковрсне функције оних облика језиковних, што се зову „падежи“, и то не само сувременог, него и некадањег стања једнога језика. А говор о функцијама, о значењу, неминовно је везан за говор о формалној страни, о постању и свима морфолошким изменама ових облика, јер се „закони синтактички равнају по судбини облика“ (2), те је готово немогућно на овом месту одвојити етимологију од синтаксе. Разматрајући „облике“ као унутарњу садржину рéчи, морамо имати оба ова гледишта: синтактично, по коме одређујемо данашње значење, а то чинимо путем описним: по смислу, по свези једнога облика с другим облицима и речима у једној реченици, — и ети-

(1) Овакав је био задати натпис овој расправи, која је рађена за професорски испит из српског и ст. слов. језика.

(2) V. Jagić у «Književnik-у», год. II, стр. 182. у чланку «Primjetbe k našoj sintaksi.»

молошко, по коме дознајемо како је дошао језик до тога значења, а то чинимо путем историйским (¹): гледамо некадашње значење, хватамо се ранијих функција некога облика, силазимо на првобитна значења појединих облика, или, боље, старих им наставака. Тих пак „првобитних“, разним конјектурама изведених, облика биће у једном језику онолико, колико су различних положаја речи могле имати у склопу говорном, да не кажемо, у реченици. Другим речима, колико је модификацијâ једна представа могла добити у свести једнога народа, толико ће различних облика имати реч, која првобитно бележи ту представу. А пошто знамо да се у човековој свести јасно развија из тамног, одлучно од стварног, то ће умесно бити мишљење, да су данашња, више или мање специјализована, значења некога живог језика потекла од старијих, много ширих и врло неодређених значења појединих облика, rsp. њихових наставака.

Према казаном задатак би овој расправи можда овако требало одредити: прво, пронаћи и утврдити најстарије, првобитне наставке и значења појединих падежа нашега језика — и, друго, показати све оне стазе, којима се од тих првобитних, — ако их смемо назвати: „основних“, — значења дошло до свих оних многоструких и многобројних функција, које данас врше падежи у нашем језику. Стазе ове, чини се на први поглед, као да није тешко пронаћи. Свако ново значење требало би да је само диференцовање онога старог, „основног“, — исто тако, као што су, у фонетичком односу, живи гласови једнога наставка различни одблесци старијег му гласовног стања. Али одмах треба признати да лакоће овде нема никакве, већ да може

(¹) Упор. А. Потебня, «Изъ записокъ по русской грамматикѣ», I део, стр. 52.

бити говора само о томе, који је од кога посла тежи и мучнији, те чак и о томе, да ли су и могућни ови послови.

Кад наук о падежима треба да покаже тако звана „основна значења“ (видећемо доцније да ли се баш и може то) наших падежа, он треба даље да изрећа и објасни не само она значења, која се из основних природно изводе, него и она, која се, тако рећи, из њих не могу извести. Наук о падежима треба дакле да покаже: и основна и изведена, и права и „преносна“, и природна и „неприродна“ — тако да кажемо — значења наших падежа. Често, говорећи о значењу једнога падежа, казујемо значење некога другога, који се или, као самосталан облик, изгубио, или, у дугом животу народног језика, отишао другим путем, те добио нову означајну улогу, а своје значење, као што рекосмо, уступио ономе првом падежу. Често опет аналогија, најмоћнији закон у животу и развитку свакога језика, доводи за собом губитак падежа, као засебног формалног облика, те преношењем значења овога падежа на који други, добивамо двогуба, по некад, би се рекло, супротна значења тога другог падежа. Још чешће, на послетку, психолошки развитак доноси могућност, „да се једним само средством искаже више идеа“ (1), да један само облик добије више различних, привидно супротних значења, и ако се њему никакав други облик није прилагодио, нити у њ претопио. Према том је оправдана слутња, да се ни силажењем до најдубље старине не могу пронаћи таква „основна“ значења, из којих би се непосредно и лако изводила сва остала и фактична значења некога падежа. С тога, ради објашњења свих падежних функција нашега језика нити се можемо ослањати само на могућна

(1) H. Ziemer, «Zeitschrift für Völkerpsychol. u. Sprachwiss.« v. Lazar. u. Steinthal, XIV Band, стр. 204.

тумачења прастарих падежних наставака, — нити опет смемо, занемаривши облике, резоновати једино о логичким категоријама, којима тобоже треба да одговарају падежи некога језика.

О падежима у главном.

На крају своје анализе наука се о језику, говорећи о значењу ре́чӣ, заустављa на коренима, тим најпростијим елементима језиковним, који могу бити двојаки: означајни или неодносни и показни или односни (1). Везом једних од ових корена с другима на један начин — добивамо ону врсту ре́чӣ што се зову „глаголи"; везом на други начин: кад елеменат означајни зависи од показнога — добивамо другу групу ре́чӣ што се зову „имена." Знак је ове везе падежни наставак, те је по томе „падеж" за име оно, што га именом чини; исто онако, као што је „лице" за глагол оно, што га глаголом чини (2). Ред би још био казати: да је управо падеж оно, што имену даје могућност, да уђе у склоп једне реченице, оно, што показује „однос једног имена према другом имену или према глаголу, предикату" (3), оно, чиме нам имена „казују разнолике односе међу предметима који излазе на

(1) Означајни (квалитативни) могу се звати и објективним, а показни и субјективним коренима. А. Потебња (op. cit., стр. 103), наводећи ове називе по Штајнталу („Charakterist." и т. д., стр. 278.), вели да треба напустити неразговетне термине: „глаголски и заменички корени." У опште у овом не влада слога међу лингвистима, те једни глаголске корене зову и предикативним, а други и атрибутивним, а заменичне и формалним коренима; Миклошић, на послетку, ове друге зове квантитативним, а прве, као и Штајнтал, квалитативним коренима („Vergl. Gramm. d. slav. Sprach.", IV B., 1.).

(2) W. Dw. Whitney, „Leben u. Wachstum d. Sprache", Leipzig, 1876., стр. 217.

(3) Hübschmann H. Dr., „Zur Casuslehre", München 1875., тр. 131.

говорну позорницу“ (¹). Али, остављајући за сада ове „односе“ и састојке реченичног склопа, мислимо да је и ово неколико ре́чи̂ довољно за одредбу категорије „падежа̂“, те прелазимо, да у најкраћим цртама изнесемо историју нашега „Наука о падежима.“ Кад би се ова историја могла овде опширно и, како ваља, испричати, лепо би се могла видети велика тешкоћа овог одељка „Науке о језику“, коме као да је било суђено, да најдуже време остане пасторче у области научног тежења.

Морало је протећи много времена, док се на падеже почело гледати као на чисте граматичке појаве, као на облике самога језика, добивене историјом језиковног стварања. Ни наук о падежима, као део граматике, није могао постати прави „наук“ — све докле сама граматика није постала права и самостална „наука“, те данашњи граматичар нема готово никакве користи од старог обрађивања падежне теорије за пуне две хиљаде година̂. С тога ма колико да је занимљива историја овога питања, која нпр. казује: како је, и кад је постала реч „падеж“ (боље „пад“ = Аристотелова „ptosis“ и латински јој „буквални“ превод „casus“); шта се њоме разумевало раније (²), а шта доцније; колико се падежа̂ узимало у које доба; да ли је и номинатив падеж, који су падежи „прави“, а који „коси“? итд. итд., — опет се у ово причање не можемо и нећемо упуштати, јер би нас без користи одвело врло далеко.

(¹) Будиловичъ А., «Начерт. церк. слав. грамматики», Варшава, 1883., стр. 261.

(²) У Атини је падеж (или ptosis) имао философско значење, јер је философија језика била део философије духовне. Стоичка се логика делила на реторику и дијалектику, па је ова друга говорила: прво. «о ономе, што означава, или о језику» и друго, «о ономе, што је означено, или о стварима.» У њиховом философском језику «ptosis» је значила заиста пад, тј. «однос једне идеје према другој, радњу, којом једна реч пада и наслања се на другу реч», Max Muller, „La science du langage», стр. 126.

Зато ће овде бити довољно само неколико погледâ. Ни философске спекулације у старом веку, ни занатско учење граматике у средњем (1) — не донеше никаква добра, не помогоше научном разумевању језиковних појава. Требало је да у граматички претрес уђе и „свети“ језик индйски, да граматика ступи у фазу науке и „философске“ и „упоредне“, а одмах за тим и „историйске“, — те да се почне правилније гледати на језик и његове појаве, уопште, и на граматичке „падеже“, посебице: на падежне формалне разноликости и означајне варијације. Требало је, даље, извести на чисто данас доказану истину, да језик не зависи од логике, те да ни граматички облици не морају одговарати логичким категоријама, него да је, готово томе нротивно, сама логика плод онога психолошког процеса, мишљења, коме је и језик помогао, да се обилато развије, или, боље да кажемо, да се човеково мишљење и језик његов упоредо развијају (2). Лако нам је дакле разумети: зашто је тек наш век стигао, да правилно, научно гледа на граматичке облике, да, на пр., непобитно тврди е је број „падежâ“ у језику неодређен. Тек данас можемо пустити на вољу историйском и упоредном испитивању ариојевропских језика, нек се домишља да је, нпр., стари, за-

(1) Граматика је у «средњим» вековима била, тако рећи, служитељка: учила се не као наука, но као вештина, да се помогне разумевање старих писаца.

(2) Dr. H. Steinthal, „Abriss der Sprachwissenschaft“, Berlin, 1881., део I, одељ. 4., где говори о односу граматике према логици: „Sprechen u. Denken. Grammatik u. Logik», стр. 44—72. Говорни облици могу бити са свим независни од мислених, и њиховој правилности није погодба логична тачност. Граматички правилне реченице «Старац је младић», «Корен расте на више», «Прави је квадрат округао» — баш својом логичном неправилношћу дају човеку могућност, да разликује «логично» од «нелогичног», тачно од нетачног. У наведеној књизи в. особито страну 54. и 62. — Главне мисли Штајнталове остаће, држимо, непобитне, и ако би неки хтеил да им сведу значај на мању меру.

једнички ариојевропски језик могао имати осам падежâ, — само што се ово домишљање не сме узети као научно тврђење доказане истине.

Па како су непоуздани први кораци у луталичком ходу научних послова нашега питања! Како се тешко пробија, и како мучно веруга стаза падежнога тумачења и у наше дане!... Први граматичар овога века, Готфрид Херман (1801.), веле, први је зато, што хтеде граматику да подигне на рационалнијем, философском основу, да је начини самосталном науком(¹). Па ни он готово ништа није привредио „науку“ о падежима, јер је био и сувише замагљен Кантовим метафизичким теоријама. Узимајући да су категорије тачног философског мишљења и народног језика адекватне, Херман је тврдио очиту неистину: да падежâ нема нити може бити — ни више ни мање него шест(²). Неистинитост овога, тако званог, „каузализма“ или логичке теорије од 6 падежâ није потребе ни помињати: ни савременици је не примише, ни сам је Хермин не мòже одржати; нама је довољно сетити се да наш. нпр језик има седам падежа, а да и не говоримо о броју функцијâ, које они врше. — Противно овој оштро логичкој падежној системи почиње се још у другој десетини овога века са свим супротан начин тумачења појединих падежа, начин, који због своје тобожње простоте и природности брзо нађе доста присталицâ. То је тако звани „локализам“, који ни до данас није са свим одбачен. J. Адам Хартунг може се

(¹) Dr. H. Hübschmann, „Zur Casuslehre,“ стр. 45.

(²) Ти су падежи: номинатив — «појам по себи» или «само појам имена», вокатив — «субјективни однос»; остали су падежи obliqui (коси), јер казују: генетив — «супстанцију», акузатив — «акциденцију» (стање), аблатив — «узрок», датив — «учин», а за пету категорију граматичку, за «заједницу» или «узајнрмични учин» ма падежа, јер су довде изређани свих шест! e.Hübschman. on cit., стр. 46.

сматрати као научни оснивач ([1]) локалног тумачења основних падежних значења, теорије, коју брзо и радо прихватише практични школски радници. Чулно опажање иде пре духовног, и језик је првобитно имао само чулне изразе, па је, метафором помогнут, од њих добио и одлучне: падежи су дакле првобитно могли имати само просторна значења, па су се из њих доцније развила и преносна, духовна. И ако су Михелсн, Румпел и други чувени филолози (још не „лингвисти“) четвртога и петога деценија нашега века ову теорију основно побијали и своје друге истицали, — опет је локализам поносито своју главу држао, те себи и неко научно признање стекао, дочекавши да чак 1863. на скупштини немачних филолога у Мајсну већина сакупљених граматичара „у интересу практичнога рада у школи“ остане и даље уза старо локално тумачење ([2]). Једно с тога, што је ова теорија поменутом простотом примамљива и тобоже природна, а друго, што су овакој одлуци мајсенске скупштине доста криви и сами нови радници на језику, прави „лингвисти“, будући у овом питању врло несложни, — потребно је, мислимо, забавити се мало више локалном теоријом.

Браниоци локализма радо би сва падежна значења свели на ово троје: где, куда и одакле, или на просторне преставе: тачку (датив), линију (акузатив) и површину (генетив) ([3]). Ова три питања понављају се

([1]) Gerh. H. Müller, „Ueber d. Accusativ etc.“ у Лацар. „Zeitschr. für Völkerpsych. u. Sprachwiss.“ XIII Band, стр. 22. — Dr. H. Hübschmann „Zur Casuslehre стр. 49. — Спис Хартунгов зове се „Ueber die Casus, ihre Bildung u. Bedeutung in der griechisch. u. latein. Sprache“, von Joh. Adam Hartung, Erlangen, 1831.

([2]) Gerh. Müller, у Лацар. часопису, XIII B., стр. 35.

([3]) У наведеном чланку Г. Милера „Ueber d. Accusativ etc.“, стр. 23. и 24. врло је разложито, у седам тачака, оборена и побијена локална теорија. Треба видети и критику локализма од А. Попова у спису „Синтаксическія изслѣдованія“, Воронежъ, 1881., стр. 14.—25.

код свакога граматичара-локалиста: нису само сложни у томе, којим ће падежем на које питање да одговоре, па и кад би се сложили у ова три падежа, шта да раде с осталим, од њих различним падежима? „Ову је теорију — вели Јагић (1) још у 1865. — могуће само донекле бранити, гледе некојих, не пак свију падежа, на пр. једва ће се дати протумачити овако акузатив, камо ли истом номинатив.“ И заиста, мукан је посао тражити „основне појмове“, „основна значења“ падежима у простору; још је мучније помирити ову теорију с фактичним стањем граматичких падежâ. До каквих погрешака човек може доћи у овом послу, кад науми да локалну теорију заогрне плаштем од науке и философије, — уверићемо се чим наведемо философске, али, рекли бисмо, и нетачне одредбе вредноога и врло заслужног етнографа и лингвиста Фридриха Милера (2). Ево његових речи: „Падежи су, вели он, прави експоненти међусобних односа појединих погледа (Anschauungen)“; односе пак, у које ступа једно име према другом, човек добива аперцепцијом од онога немачког „Raumanschauung“ (просторног погледа): дакле — сви падежи „првобитно исказују просторне односе“, само „не у правом него у преносном граматичком смислу“ (3). Али, како је несрећан овај „Anschauung“? Њему за љубав гради писац, тако рећи, онај „очајни скок“, тврдећи да падежи, свима нама познати као падежи, — нису баш сви прави падежи! „Из реда правих падежа — који бележе просторном аперцепцијом добивене односе међу појединим представама — треба

(1) У наведеном Književnik-у „Primj. k naš. sintaksi“, стр 178.

(2) Спис његов, преголем и по вредности и по обиму, спис, који доказује и велику му ерудицију и научну тактичност. зове се „Grundriss der Sprachwissenschaft“, Wien 1877.—1885., Band I, II, III, и још није свршен.

(3) Fr. Müller, „Grundriss d. Sprachw.“, B. I., стр. 117.

[illegible] дати [illegible]. Који сви и [illegible] [illegible] и [illegible] [illegible] [illegible]

сторних односа за инструментал нема места; никаква штета: он „није самостáлан падеж, него се наслања час на датив, час на локатив“! (1)

После овог, истина још не довољног, погледа на локалну теорију — умесно је питање: чиме се данас у самој „Науци о језику“ правдају поставке практичког локализма, чија је баква, видесмо, на први поглед врло проста, али чије нас вијугаве стазе заводе у непроходне супротности? Разуме се да има, рекао би човек, баш научног правдања, јаких лингвинстичких разлога. И ако је нова наука о језику потрла старе погледе на језик и граматичке облике, и ако је за онај заједнички прајезик ариојевропски прогласила осам падежâ, и ако је прекинула стару препирку о томе, да ли је и номинатив падеж, утврдивши наставак *s*, који номинативу бележи падежну му природу(2), — опет је она баш тумачењем ових падежних наставака дала хране жилавоме локализму. Отац језиковнога поређења, Боп у падежима види сложене основе, састављене од номиналне основе и демонстративног корена, чије је значење врло сродно с предлозима. Други ветеран данашње нам науке, Пот слаже се с Бопом у поменутом тумачењу номинатива, а о наставцима осталих падежа изреком вели да су то предлози, имену додати (3). Ево дакле научног ослонца локалној теорији; ево узрока, зашто неки баш самога Бопа сматрају оснивачем локализма (4). Предложна природа падежних наставака разлог је просторном значењу старих падежа! Као да је била готово

(1) На истој страни поменутога списа.

(2) Зато што он долази «уза сваку номиналну основу, — личну или за личну узету», G. H. Müller, «Ueber d. Accus.» у Лацар. часоп., XIII, 30.

(3) Op. cit., 31.

(4) А. Попввъ, «Синт. изслѣд.», стр. 14.

залудна борба ученога Г. Курција, овога одличнога знаоца грчкога језика ([1]). Разлози, које мишљаше да наводи противу локализма, окренуше се, рекао би човек, противу њега самог: одговарајући локалисту Ланге-у (по коме су сви падежи, осем номинатива и акузатива, првобитно локални), Курције је и нехотице извео за све падеже првобитна локална значења. По Курцију номинативни наставак *-sa* значи нешто врло близу, овде, а наставак за акузатив *-m* или *-am* (једнак са санскрт. заменичком основом amu, што значи онај) још по Бопу и Шлајхеру значиће супротно првом, нешто даље од нас: ту или онде. Према томе латинска реченица: deu-s donu-m da-t (или, што је исто, санскртски: deva-s dāna-m dāda-ti) значила би од речи до речи: „бог-овде дар-ту дати-он.“ ([2]) — Да оставимо говор о изводима, који се лако чине по овој Курцијевој, тако да кажемо, теорији падежној, па да чујемо још једног у овом послу врло знаменитог научника, Штајнтала. Противан и Ланге-у (јер се, вели, примитивном човеку, створењу врло живе чулности не могу допустити неодређене просторне преставе) и Курцију (јер се, вели, из преставе материјалних и грубих односа близине и даљине никако не би могли извести облици виших одлучних појмова), Штајнтал хоће да обележи две врсте падежâ:

([1]) Ј. Живановић, «Како би се имале писати словнице за гимназије» у «Прогр. карлов. гимн.» за год. 1876. стр. 3—5., задовољавајући се разлозима Др. Ланге-а и обзирима педагошким, наводи и поменутог Фр. Милера, а од наших: Миклошића и Даничића, да докаже научну вредност хваљеног локализма. Жалити је, што се г. Живановић није забавио мало опширније овом теоријом посебице и «науком о падежима» уопште, јер би, надамо се, савесни оцењивач Веберове «Hrvatske slovnice», а вредни и будни пратилац данашњег развитка науке о језику, — нашао начина, да изиђе на пут, бољи од Лангеовог локализма.

([2]) Овај Курцијев пример навео је Мистели у чланку «Einiges zur Casuslehre» у Лацар. часоп. Band X, стр. 121.

прво, номинатив, чије је *s* ономатопоетско, да означи радњу, покрет, живот — и акузатив, чије *m* казује спорост, мртвило, трпно стање: ова два падежа исказују, само у већој мери, ону исту разлику, коју имамо између мушког и средњег рода; осем ова два падежа и вокатива, имамо, друго, све остале падеже, којих је првобитно у Ариојевропљана могло бити онолико исто, колико и у финском језику, јер „сваки однос, који данас бележимо предлозима, исказиван је по свој прилици којим падежем.“ (¹) Па шта видимо? Колико је локализам узан, да прими свих осам (а можда би требало и више) ариојевропских падежа, толико је и ова Штајнталова теорија неподесна, због своје двојности, да све падеже сведе на једну, заједничку бакву, а да и не говоримо о нетачном тумачењу акузативног наставка.

Ни покушаји новијих радника на овом пољу, чињени намерно или ненамерно, да помире противне стране, не само што нису испали за руком, него као да неће никада ни испасти, те као да ће старина Миклошић имати право, што је, говорећи о акузативу, казао: да је „првобитно значење, тј, значење акузатива, доведено у свезу с његовим постањем, — тајна, па ће и до века остати тајна.“ (²) Тако, нпр., Делбрик даје право локалистима за падеже:

(¹) G H. Müller у наведеном чланку стр. 35, — Жалећи што није пред нама књига «Verhandlungen d. 22. Versammlung deutsch. Philolg. u. Schulmänner in Meissen», Leipzig 1864., слободни смо по овом чланку Г. Х. Милера навести ово Штајнталово резоновање и поменути да су на тој мајсенској скупштини била управо четири мишљења: 1., Ланге-ово, да га назовемо, «нови» локализам, 2., Курцијево, нехотични локализам, 3., Ahrens-ово, по коме су: аблатив, локатив, и инструментал — падежи топски, а генетив, датив и акузатив падежи логички, и 4., мишљење Штајнталово, могли би смо га назвати: граматичко-локално.

(²) По чланку Герх. Милера стр. 7. Миклошићево «Ueb. d. Accus cum. Infinit.» у «Sitz.-ber. d kaiserl. Academ. d. Wissenschaft. philos.-hist. Classe», 59. B., 3. H., p. 505., Wien. 1868.

аблатив (јер он долази на питање „одакле“), локатив (за „где“) и комитатив или инструментал (на питање „чиме“), па се помаже смешаним или Потовим „синкретистичким“ падежима, да објасни локална значења генетива и датива, која им се придружише, тек пошто су изумрли други прави локални падежи (1); с тога дакле локалисти немају право, кад локалну употребу „смешаних“ падежа грчкога језика, генетива и датива — узимају као првобитну.

— Тако опет Мистели хоће да помири Курција са Штајнталом, доказујући да од Курцијевог „овде“ и „онде“ не треба много, па да се дође до Штајнталовог „лично“ (живо) и „стварно“ (укочено, без живота): одатле пак „врло је незнатан корак до разликовања између субјекта и објекта у најширем смислу“, како вели сам Курције (2); али знаке, потоње наставке, *s* (и *sa*) и *m* (и *ma*) за номинатив и акузатив пре, вели, можемо узети по Штајнталу као „патогномске“, физиолошко-симболне, него као

(1) Gerh. Müller, op. cit., 35. по спису B. Delbrück-a «Ablativus localis instrumentalis im Altind., Latein Grich. u. Deutsch.», Berlin 1867. У овом је спису Делбрик доказивао, прво, да је латински аблатив собом заступио три падежа: прави аблатив, локатив и инструментал, а остали падежи као да су остали у латин. језику чисти, непомешани, те врло блиски значењу првобитних падежа; — друго, да грчки језик има више «смешаних» падежа, обима још већег: грчки генетив прво је прави генетив, друго генетив-аблатив, треће генетив-локатив, и четврто генетив инструментал; грчки опет датив прво је прави датив, друго датив локални и треће датив инструментални (G Müll. op. cit., стр 36.). Овако широко тумачење грчког генетива ни критика није одобрила, ни он сам није могао задржати, те га у новијем спису «Syntakt. Forschungen», IV Band, стр. 44. (Berlin 1879.) напушта, и у том генетиву налази «nur den alten Genetiv, vereinigt mit grossen Stücken des alten Ablativs.» У словенским (видећемо доцније и у српском) језицима сматра се генетив као «смешан» падеж од генетива и аблатива. Jagić, «Primj. k naš. sintaksi», стр. 179.

(2) Misteli, «Einiges zur Casuslehre», X B. «Zeitschr. für Völkerps. etc.» v. Lazar u. Steinthal, стр. 123.

праве заменице ([1]). — Још нам је поменути Hübschmann-а, који све падеже разводи, прво, по свези, у коју име долази с другим деловима реченице, на адноминалне (генетив) и адвербијалне (уз глагол: „готово сви остали падежи"), и друго, по врсти односа, које падежи исказују, на граматичке и неграматичке: само ови други бележе односе, логички са свим одређене; граматички су падежи: номинатив, акузатив и генетив, — неграматички: локатив, аблатив и инструментал, а што се тиче датива, положај му је и на једном и на другом месту сумњив ([2]). Ма да се и Делбрик нешто колеба, опет се више приклања мисли, да је датив чист граматички падеж, јер „с њиме (кад је прави датив) никад не иде предлог" ([3]). Ради потпуности овог летимичног прегледа треба се, на послетку, сетити и вокатива, коме слабо ко признаје праву падежну природу, те га многи и не помињу у реду осталих падежа ([4]), што је врло неумесно, као што ћемо видети у специјалном делу овога рада.

Чему нас учи ова неслога ([5]) учених лингвиста, људи, позваних да утврде основне погледе за расправу нашега питања? Одговор на ово питање биће нам јаснији, ако се овако запитамо: чему нас уче разнолики одговори и теорије о тако званим „основним" значењима наших падежа по-

---

([1]) Misteli, ibid., стр. 124.

([2]) Hübschmann, «Zur Casuslehre», стр. 131.

([3]) Delbrück, «Syntakt. Forschung.» IV Band, 53. Не помињемо значења ових падежа с тога, што ће доцније о том бити говора, мислимо, довољно.

([4]) По Hübschmann-у вокатив је чиста основа, којој је акценат прешао на први слог, и он, «zum Anruf dienend», стоји изван сваког односа према деловима реченице. «Zur Casuslehre», стр. 131.

([5]) Треба казати истину: само се у питању о генетиву данашњи лингвисти већином слажу, признајући му првобитно значење — атрибутивно; кад буде реч о генетиву посебице, видећемо како стоји и с овом атрибуцијом.

себице, чему ли теорије о падежним категоријама уопште? Ево шта би се могло одговорити на то сада — пре самога претреса појединих падежа и њихових функција: један само падеж (на пр. генетив) има толико и тако разноврсних значења (на пр. само прави генетив: за време, за својину, за меру, за циљ, за предмет од више руку, за део, уз порицање и т. д.), да их је баш немогућно свести на такво једно „основно“ значење, које би сва могло обухватити, или из кога би се сва она могла „извести.“ Колико више то вреди о целој падежној системи: још је мање могућно подвести сва значења свих падежа под једну рубрику, свести их на једну бакву. Или, ако би то и било, онда би та падежна рубрика била онако исто широка, као што је широка и одредба саме реченице, ове готово потпуне представнице свега материјала граматичког. И речи Штајнталове о „граматичким“ падежима, рекли бисмо, вреде о свима падежима: „Они немају ни локалног ни каузалног значења, јер уопште не могу имати материјалног значења, него имају само граматички смисао“ (1). С тога је паметније, као што рече Делбрик (2), те послове оставити, јер нагађања о значењима основним „не могу имати историйске вредности.“ Исто тако Курције згодно напомиње да се данас нико више не труди, као што су сви радили пре 50 годинâ, да употребу једнога падежа или начина изведе из једног „основног појма“ (Grundbegriff), који се готов узимао напред и донекле „философским путем погађао по употреби казаних категорија“ (3). Једно што би се могло допустити, по Делбрикову мишљењу, били би раз-

(1) «Characteristik d. haupts. Spr.», стр. 131., А. Поповъ op. cit. стр. 14.

(2) «Syntakt. Forsch.», IV. B., стр. 1.

(3) G Curtius. «Zur Chronologie der indogerman. Spracforsch.», стр., 12., Leipzig, 1870.

лични типови падежне употребе“ (нпр. генетива уз глаголе, уз именицу, уз придеве, уз предлоге), који никако не морају потицати из једне заједничке представе (1). С тога ће најбоље бити, као што предлаже Делбрик, да реч „основни појам“ (основно значење) заменимо речју „најстарије значење“ некога падежа (2). А пошто је најстарије значење некога облика оно, које је он добио још онда, кад је и постао, то говор о значењима „основним“ и не иде у област испитивања појединих језика, него чак у онај део заједничке ариојевропске етимологије, који говори о постању облика̂ и врста̂ ре́чи̂: облици и речи кога било засебног језика ариојевропског били су развијени још у преисториско, заједничко доба, те нису самосталан израст издвојених целина језиковних (3).

Дошавши овако на ивицу постављеног нам задатка, мислимо да ће бити потребно, пре но што се пређе на претрес појединих падежа, утврдити ове 3 поставке:

1., Заједнички ариојевропски језик, у стању потпуног развитка флексивног, морао је имати већи број падежа̂, него што их је данас у најстаријем нам, нпр., језику — санскртском. Отуда опет излази да је онде, где данас имамо

(1) B. Delbrück. «Syntakt. Forsch.» IV B. стр. 2. Да ових типова заиста има, доказује се тиме, што «gegen den Versuch einer stark abweichenden Anwendung das Sprachbewusstsein rebellirt.»

(2) Delbrück, ibid.

(3) О томе говори други један спис овога писца: B. Delbrück, «Einleitung in das Sprachstudium», II издање, Leipzig 1884., особито на стр. 75., 85. и 90. Ни корени ни основе једнога засебног језика не могу се узимати као нешто реално у том језику: другим речима, наш, нпр., језик није наследио из прајезиковне заједнице само корене или основе, те да се од њих тек на словенском, rsp. српском, земљишту развијају облици и речи, — него је наследио баш готове речи, облике, па их је у дугом животу народном модификовао и развијао све до данашњег им фактичног стања. С тога и корени, нпр., словенски, латински, немачки и т. д. вреде онолико исто, колико и Шлајхерове конјектуре о прастарим, заједничким речима ариојевропским.

више наставака једнога истог падежа, првобитно могло бити више падежâ (1); према томе опет, даље, и онде, где је данас падежу неком остао само један наставак, можемо слутити да је некада било више наставака, па дакле и више падежâ, — ако нам овај падеж с једним само наставком казује више разноликих значења.

2., Што се тиче падежних састојака: основе и наставака, могућне су две ипотезе. По једној су падежни наставци још у најстарије време долазили уз основу, да искажу оно исто, што и данас исказују падежи: наставци су дакле заменички или заменички и предложни елементи. По другој ипотези падежни су наставци првобитно долазили уз основу онако, као што су пређе долазили, па као што и сада стоје, уз основу — основини наставци: прастари, нпр., наставак за генетив *-sja* био би наставак не за падеж него за придевску основу. Најбоље је примити оба мишљења, те неке падеже тумачити на један, а неке на други начин (2).

3., Сишавши, на послетку, до самога процеса ницања или образовања ових именских облика, наука нас о језику данас учи да се у периоди падежној могу распознати две главне формације. Прва је старија: из ње су падежи: номинатив (с вокативом) и акузатив; друга је млађа: из ње су сви остали падежи (3). Да се сви падежи морају

---

(1) B. Delbrück, «Einl. in d. Sprachst.», стр. 91. — Миклошић, «Vergl Syntax d. slav. Sprach.», стр. 449., изреком вели: «и стари инд. језик према свом основном језику стоји (— што се тиче броја падежа —) од прилике онако, као што стоји грчки језик према ст. индиском.»

(2) B. Delbrück «Einl. in d. Spachst.» стр. 22. Наводећи да и Курције тако ради, Делбрик опомиње изреком, да овде ништа позитивно не може устврдити.

(3) G. Curtius «Zur Chronol. der indogerm. Sprachforsch.,» стр. 71. Треба овде поменути да Курције узима вокатив — чисту основу — као најстарији падеж, али да не мора бити тако, него да вокатив постаје од номинатива, а не обрнуто, — видећемо доцније.

овако разместити у две групе, доказује се, прво, тиме, што су прва три падежа у свима језицима ариојевропским у средњем роду једнака, па и у ре́чи мушкога и женскога рода, код којих није тај случај, вокатив и акузатив могу долазити место номинатива, — и друго, тиме, што се у језику старом индиском, грчком и латинском падежи друге формације такође могу замењивати један другим, али никада којим падежем прве формације (¹). А да је прва формација старија од друге, мислимо, не треба много доказивати. Наставке првих падежа много је теже утврдити и објаснити, него ли наставке друге падежне формације, међу којима се готово позитивно могу показати трагови некадашњих предлога (нпр. инструментални наставак *-bhi* = *мь* (²). Значења падежа̂ прве формације: номинатива и акузатива, особито овога другог, тако су широка (разуме се, у целој историји ариојевропских језика), тако разноврсна, да се примичу готово свима значењима свих падежа друге формације. Тим би се могла оправдати и даља смела нагађања: на преласку из периода дофлексивног у флексивни — прастари језик ариојевропски могао је имати само један граматички облик (управо „основу“), који је био довољан, да, било са̂м, а јамачно с гестовима (³), било помогнут и другим речима, бележи разноврсне односе у ондашњој језиковној области; — из овога се једног одмах морала развити два права најстарија „падежа“ (по својој прилици „номинатив“ и „акузатив“), чија су значења мо-

(¹) G. Curtius, „Zur Choronol. der ind. Sprachfor.“. стр. 72. — О блискости и узајмичној замени падежа̂ прве формације још се бољи докази могу видети у А. Попова „Синт. изслѣд.“, I, стр. 2.—12

(²) G. Curtius. op. cit., стр. 79. Наставак bhi или abhi значи *к, око,* дакле наше *об.*

(³) О гестовима по Ланге-у и Dr. Sobczyk-у види G. H. Müller „Ueber den Accusativ etc.“, на месту наведеном, стр. 34.

рала бити много шира, него што су данас и једнога нашег падежа. Сад, у колико се више један од ових првобитних падежа по обиму својих значења сужавао, у толико су опет другоме, поступним развитком језиковим, морали притицати у помоћ нови облици, падежи нове (друге) формације, те примати на се по које од оних значења, томе старом падежу већ теретних. Још треба изреком поменути да језик, стварајући нове облике за неке од старих значења, тим самим већ у нечем битно мења ова стара значења, пошто би иначе диференцовање, закон у развитку језиковном велике вредности, било без икаква смисла: нови су облици баш доказ непрестаног диференцовања језиковних функција.

И тако, полазећи с ових тачака (желети је само да све буде што боље научно утврђено), а наоружан добрим познавањем природе и употребе граматичких падежа, — може озбиљан разматрач веровати да ће се, и ако не баш одмах, растумачити и разумети она чудновата игра, коју нам у врло разноликим шарама изводи падежна система, у којој неки облици, на први поглед рекло би се, имају сами појединце више различних, а други опет, међу собом различни, много сличних значења.

О падежима посебице.

Прелазећи појединим падежима, умесно ће бити, ако најпре кажемо коју о реченици и њеним састојцима: ово зато, што се падежи обично сматрају као падежи, као облици — кад су у реченицама, јер се и мисли људске само реченицама исказују. Али дефиниције: „цела мисао речима изречена зове се реченица“ (1), „свака мисао, кад се речима искаже, зове се реченица“ (2) — треба разу-

(1) Бошковић Ј., «Срп, синтак.» стр. 1.
(2) Новаковић Ст., «Срп. син.,» стр. 1.

мети без икаква ограничавања, ако смо ради избећи неке неприродне изводе. Тако, дакле, не треба у свакој „реченици“ тражити све оно што логика тражи у својој мисли, и не треба оно „речима“ разумети само у смислу: „више ре́чи̂,“ јер је често и за праву, нормалну реченицу довољна само једна реч, а још чешће то вреди за друге, „ненормалне“, реченице. Због тога, даље, не смемо ни све оне „чланове“ или т. зв. „главне делове“ реченице сматрати као неизоставне, т. ј. као такве, да сви баш морају бити састојци сваке реченице, те ако кога од њих нема у некој, да га треба „подразумевати“ или замишљати да је био, али је изостављен. Ну пошто се овде не може говорити опширно о разлици међу потпуним и елиптичним реченицама, доста нам је само нагласити да у пресуђивању: је ли нека реченица потпуна или скраћена — треба бити обазрив.

Речи „подмет“, „предмет“ итд. претпостављају већ приличну сложеност и разгранатост реченице: чим је ту подмет, треба му наћи прирок, а да може бити у реченици предмета, треба она већ да има и подмет и прирок (1). Међу тим свака добра граматика, чим нас је научила да „свака мисао“, па дакле и реченица, „има двоје: подмет и прирок“, одмах нас, мало даље, опомиње, да реченице могу бити и „без подмета“, дакле имати само једно од онога „двога.“ Па кад „подмет“ не мора бити неизоставни део реченице, кад је дакле за реченицу довољно често само оно, „што се исказује“, — онда бисмо могли поћи и даље, па се запитати: да ли по некад за реченицу (т. ј. за онај случај, кад човек хоће да искаже какву „мисао“) може бити довољно и само оно, о чем се нешто исказује, оно дакле, чему у обичним реченицама одговара „подмет“?

---

(1) А. Поповъ, «Синтакс. изслѣд.», стр. 30.

Другим речима: каква је то поименце природа свих ових реченица „без подмета“? — и да ли оно, што оне имају, увек одговора баш ономе, што се у обичним реченицама зове „прирок“, или то може бити и тако, да му не одговара тачно ни оно, што се обично зове „прирок“, ни оно, што се обично зове „подмет.“ Ово је питање потребно ради т. зв. „једночланих“ или „једноставних“ реченица.

Још смо у приступу наговестили да развитак људскога језика иде упоредо с развитком његова мишљења: ова истина треба да нам је на уму, кад хоћемо да разматрамо природу најстаријих, првобитних реченица. Кад знамо, прво, да је мишљењу, резоновању, образовању „расудакâ“ врло блиско опажање, бележење и класификација (¹) и друго, да је првој радњи пратилац реченица, а овој другој реч, — онда нећемо погрешити, ако првобитну реченицу приближимо самој речи, или ако уствpдимо: да су првобитне реченице неосетан прелаз од првобитних речи, и, обрнуто, да једна реч може бити наследник целе реченице. Ако узмемо да је правилно тумачење састава првобитних или бар најстаријих, нама познатих речи, онда оно већ наведено „deva-s“ шта је друго, ако не цела реченица: „бог овде“? (²) И само правилном анализом нашега мишљења, а на основу тачне дефиниције „суђења“, Микло-

(¹) H. Spencer, «Principes de Psychologie», t. II, вели на стр. 118. да «резоновање претпоставља класификацију, али и класификација претпоставља резоновање»; — а на стр. 131.: «Nous voyons que la classification, la denomination et la reconnaissance sont très-voisines les unes des autres, et qu'elles sont des modification particulières de la même intuition fondamentale dont dérivent tous les ordres de raisonnement.»

(²) А да у реченици уопште (па дакле и међу оваким двема тобожњим речима које чине реченицу-реч) не мора бити копуле, доказују и Миклошић и Љугебил у расправама, које ћемо мало даље навести.

шић је дошао до две врсте расудака (1): прве је назвао **једночланим**, а друге **двочланим**. Али док се овај највећи нам лингвист задовољава, да зарад расудака прве врсте говори само о познатим глаголским и глаголско-именским реченицама „без подмета“; дотле А. Попов (2) и К. Љугебил (3) сем ових, иначе званих „безличних“, доказују егзистенцију и таквих „једночланих“ реченица, у којима не само што нема подмета, него нема ни оног најглавнијег обележја прироковог: глагола — ни као прирока ни као спone. И док Миклошић ништа не говори о старини својих „бесподметних“ реченица, него им само бележи већу пластичност (4); дотле ова друга два аутора својим реченицама „једночланим“ признају и већу старину према осталим „двочланим“ и „трочланим“ реченицама, управо првобитност (5). Из примерâ, који ће доћи код појединих падежа, особито код номинатива и акузатива, упознаћемо још боље природу реченицâ првог реда: „једночланих“ и „бесподметних“ и „двочланих“ и „троч

метних", те и значај назива „подмет" и „прирок" у таквим реченицама. Што се тиче осталих састојака реченичних биће, мислимо, довољне само две три напомене.

1.) Познато је да сваки номинатив у реченици не мора бити подмет, али да сваки граматички подмет мора бити номинатив. Овај номинатив-подмет — тиме, што је самосталан, и што се не прилагођује ком другом самосталном номинативу — разликује се, на првом месту, од граматичке одредбе. Овим се називом разуме и атрибут и апозиција, које такође могу стајати у номинативу, само не самостално, већ као пратиоци подметови: граматичка одредба може бити и у ком другом падежу, сем номинатива, само ако тај падеж не стоји самостално, него иде уз који други члан реченице, који се према њему сматра као главни (¹). Посебице пак о разлици међу атрибутом и апозицијом биће говора доцније (код „номинатива").

Слично подмету, граматичким предметом или допуном можемо назвати сваки други падеж сем номинатива, који, као и овај кад је падеж, стоји у реченици самостално, неподударно. Овако широка дефиниција мора се дати „предмету" или „допуни" зато, што је граматици потребан један термин за све оне случаје, када име, у ком било косом падежу, бележи предмет, који се по облику не слаже ни с којим главним делом реченице (²).

казати — додаје врло даровити, на штету наше науке прерано умрли, А. Попов — да су људи, на пр., видећи пожар, првобитно викали: «ово је пожар!» или «пожар је!», па тек доцније почели довикивати само «пожар!», А. Поповъ, «Синт. изслѣд.» стр. 31 и 32.

(¹) Само овакав додатак не треба мешати с «другим», или и тако званим «подударним» падежима.

(²) «Ова дефиниција обухвата како падеже прибрајане именима (генетив и датив припадања и т. д.)., по некима, у смислу атрибута, — тако и ознаке места, времена, начина радње, узрока, кад оне долазе као граматички предмети», А. Потебня, «Из записокъ по русск. грамм.» I, стр. 145.

2.) Што је казано о граматичкој одредби, вреди у главном и о т. зв. другом делу „сложеног прирока“, који се, будући номинатив ([1]), као и она слаже с подметом, и од ње се разликује само споном, која уза ń долази. Обичан атрибут и апозиција бележе знаке већ дате у оном што се одређује пре, но што се почиње радња (прирокова): предикативни пак номинатив бележи знак, који настаје тек с радњом глаголском или помоћу ње.

И као што име, кад је други део сложеног прирока, стоји у номинативу, слажући се с подметом, тако исто оно може стајати у ком било косом падежу, кад је други део сложеног предмета („Изкраша Кира царѣ“). Пошто се овај нови додатак (у наведн. примеру „предикативни акузатив“) разликује од грам. одредбе, а према својој главној речи стоји онако подударно, као и поменути предикативни номинатив према подмету, то ћемо, да би се разликовали једни облици од других, употребљавати ове називе: једни, т. ј. подмет (са својим само одредбама) и предмет (са својим), могу бити названи — први, неподударни; други, т. ј. именски део сложеног прирока („предикативни“ номинатив) и други део сложених предмета (сви коси падежи, кад нису ни прави предмети ни обични атрибути), могу бити названи — други, подударни падежи ([2]).

3.) Додаци прирокови за место, за време, за начин, за узрок итд. — т. зв. прилике („околности“) или прилошни додаци разликују се и од предмета и од граматичке одредбе не само својом неподударношћу, него, што је овде

([1]) У реченицама без подмета овај други део прирокова не ра бити номинатив, јер овде нема подмета, коме би он белео знак и с њиме се по облику слагао.

([2]) А. Потебня, «Изъ зап. по рус. грам.« стр. 148.

још знатније, губитком своје супстанцијалности ([1]). С тога и падежи, отргнути од осталих својих другова, престају бити падежи, именице у правом смислу, но стварају нову врсту ре́чӣ, — прилоге (адвербе). Њих има како од падежа специфично локалног, тако и од акузатива, генетива итд. — На послетку, путем још даљег развитка чистих формалних функција, од падежâ добивамо и — предлоге.

После ових кратких напомена о „главним“ и „споредним“ деловима реченице, потребних за разумевање оних функција, које имена врше у реченицама, — огледајмо да покажемо употребу падежа који је свуда био први на реду.

А., Номи́натив.

(«Именитељни» = Први падеж = «Називни») ([2]).

Номинатив и акузатив, као што ће најбоље показати примери, имају много разноврсних значења. Почевши од падежâ-усклика̂ па до правога подмета и његова корелатива у прироку, и од падежâ за стање па до разноликих, потребних и непотребних предмета, — ова два падежа показују трагове најстарије падежне употребе, примичући се својим значењима готово свима осталим падежима. Али, поредећи баш ова различна значења номинатива и акузатива, лако увиђамо и њихову узајмицу, дознајемо да су често номинатив и акузатив значили једно исто ([3]), те слутимо: да им је у прастаро доба могла бити

([1]) А. Потебня, op. cit., стр. 155.

([2]) Термине, које стављамо свуда на треће место испод обичног латинског имена кога било падежа, — предлажемо као згодније за практичну употребу у школи од досадањег бројног именовања које ништа не значи.

([3]) И данас врло често акузатив, у реченици особите конструкције, врши ону исту службу, коју и номинатив, кад је у друкчијој, обичној реченици, подмет.

једна баква. И кад се, као што смо већ поменули, мора полазити од једног, првобитног падежа, требало би сада видети: који је од ова два падежа старији ([1]), номинатив или акузатив? Гледајући на много већи број значења овога другога, акузатива, — она се у многом одржаше и до данас у нашем језику, — према знатно мањој разноликости номинативних функција, као да бисмо њему дали првенство; полазећи пак са гледишта, врло раширеног, да је свака реченица морала имати подмет, могло би се претпостављати да је првобитни падеж био номинатив. Али као да ни за једно ни за друго мишљење нема јаких доказа. Тако на пр., и најбоље за сад растумачено значење првобитног номинатива или, боље, његовог наставка *s* (sa), насупрот акузативу или његову наставку *m* (ma), — мучно ће дати одговор у корист првога. Узевши да је по том тумачењу наставак *s* знак „опажања", а наставак *m* знак „представе" ([2]), рекло би се, на први поглед, да је први старији од другога, као што је старије „опажање" од „представљања;" али ко зна како психологија тумачи ова два умна процеса, неће се лако приволети брзој одлуци у корист номинативне старине ([3]). Не помаже нам

([1]) Од писаца, којима се овде служимо, А. Попов пристаје уз Курцијево мишљење, да је акузатив старији од номинатива, а Герх. Милер доказује, противно томе, да је старији номинатив.

([2]) Gerh, Müller, op. cit., стр. 45. и 50. Први је, вели, «Casus der Wahrnehmung», а други — «Casus der Vorstellung.»

([3]) Уопште је врло тешко тачно одредити разлику између онога стања свести, чија је садржина оно што се опажа, оно што је изван «мене» — и онога стања, које настаје, кад се нешто враћа из пређашњег опажања, стања, чија је садржина оно што се замишља, представља, оно што је у «мени;» а примитивном човеку прошлост је често пута реалнија од садашњости. Ова немогућност правилне пресуде исто је тако неминовна и још већа, кад се задовољимо познатим већ тумачењем падежних наставака: *s* = «овде» и *m* = «онде»; чиме ћемо потврдити да је језик првобитног човека разуму његовом прво забележио и, као нешто различно од свега осталог, особитим обликом истакао баш оно што је субјекту ближе или, обрнуто, оно што је даље, што није исто са субјектом?

овде ни историја наших облика: и у старом слов. језику има случајева, где је номинатив замењен акузативом и, обрнуто, акузатив номинативом (1). У реченицама, на послетку, „без подмета“ и номинатив и акузатив, као што ћемо видети, долазе у једном истом значењу, које је опет врло далеко и од подмета и од предмета, функција падежних, које обично узимљу као „основне.“ А да првобитно разликовање падежа-*s* од падежа-*m* није могло бити по супротности између подмета и предмета, доста је поменути само номинатив прве личне заменице у једнини, чије је обележје, као што знамо, не *s* него баш *m* (ст. инд. a h a-m) (2).

Према свему довде казаном за послове примењене граматике можемо бити задовољни само већ поменутом блискошћу и великом старином и једног и другог падежа, те се не обзирати на то, што неко полази од номинатива, а него опет од акузатива. С тога, остављајући да питање о најстаријем падежу расправе бољи од нас, додаћемо овде само још једну напомену. И у време, кад су оба ова падежа већ била у прастаром нам језику образована свуда где је то могло бити, диференцовање њихових значења ишло је врло поступно (3): доста је времена морало протећи, док је, н. пр., номинатив, губећи на многим местима

---

(1) Први је случај код имена I врсте, а други код имениця м. и ж. рода VI врсте номиналне деклинације: тамо у једнини, овде у множини.

(2) Овде је дакле, казали бисмо, по Г. Милеру, сам падеж-*m*, и ако падеж онога у «мени», онога што се не «опажа», него се само представља, вршио, разуме се у области личних заменица, службу подметову. — Тек овако гледајући на номинатив и акузатив. можемо разумети и ону чудновату конструкцију класичкога «accusat. cum. infinitivo», у којој акуз. заступа подмет, и којој одговара словенски «датив с инфинитивом.»

(3) «И разлика у употреби ових двају суфикса утврђивала се, јасно је, само поступно», G. Curtius, «Zur Chronologie etc», страна 73.

по коју од својих првобитно разноликих функција, заустави се на томе, да у већини случајева буде само падеж онога што је „овде“, падеж онога, што је „главно“, или, најбоље, падеж „опаженог подмета.»

А сада, прелазећи на данашње функције нашега номинатива, мислимо да је све њих потребно разредити у две главне гомиле, а то зато, што је сама реченица по суштини својој у главном двојака.

I Номинатив у реченици без подмета.

Реченице прве врсте, о чијој природи већ нешто поменусмо мало пре, могу се свести на два типа: прве су од самих именица, баш „једночлане“ а по значењу „епифонематске“ — реченице-усклици; друге су од глагола с именима, те би се с тога што су од две или од три речи могле звати „двочланим“ и „трочланим“ (иначе се зову и „безличне“, а по значењу су по највише „егзистенцијалне“), али, зато што су без подмета, и оне се опет морају звати „једночланим.“ И једне и друге још би се могле назвати и „једноставним“, те да се избегне помисао на „чланове“ или делове реченице.

1. Реченице једночлане, именичке.

Најближи прелаз од првобитног, афективног говора, од самих усклика правоме језику људском чине реченице епифонематске, а тим је баш реченицама прва баква — номинатив[1]. Овим реченицама или, боље, овим номи-

---

[1]) K, Lugebil, «Zur Frage über zweitheilige u. einheit. Sätze» у Јагићевом «Архиву» В. VIII, стр. 61. — Насупрот Курцију, по коме би падежна периода, у развитку формалних појава ариојевр. језика, дошла много доцније (шеста, претпоследња на реду) него примарна глаголска периода (трећа на реду), — Штајнтал, Пот и Шлајхер узимају да су се «име и глагол, колико је могућно, развијали паралелно», Steinthal, «Zeitschr. für Völkerps. etc.» V. 352., —

нативима човек обраћа пажњу на предмет или појаву, именицом означену; с тога, што уз овако казивање обично иде емоција, ове су реченице врло сличне с усклицима, који, као што знамо, стоје изван реченичног склопа, али се опет од њих разликују, као год што се разликује и дозивање од усклика, и падеж „вокатив“ од чистог „екскламатива“ (4). И док у језику ст. словенском номинатив долази с „ускликом“: да покаже узвик или позив, или уз прилог „тако“: да покаже заклетву (2), — у српском језику он долази, било сâм, било с прилозима „ево“, „ено“, у ова четири случаја:

а.) Номинатив-усклик, који означава наше чуђење, дивљење, тешкање итд. Примери су свакидашњи (3): „Несрећа!“ — „Штета!“ — „Дивота!“ — „Сиромах!“; — „Жут посао:“ „Мрка капа, зла прилика!“, „Браћа Дрињани!“ (Вук, Нар. посл.); — „Страшна вера!“ (Милићев. „Међудневица“, стр. 169.), „Сиромах учитељ!“ (стр. 193.), „Необичан случај!“ (стр. 216.), „Чудни људи! Чудни људи!“ (стр. 236.); — овамо иде, мислимо, и „Док ђевојка, дур-ђевојка! итд.“ (Нар. посл.), који је пример налик на ове што ће сад доћи (4);

G, H. Müller, op, cit. 46. — А. Попов, пристајући уз Штајнтала, значајно напомиње да деца и у време кад глаголе још исказују неким усклицима, већ употребљавају именице и пазе на формалну разлику међу грам. подметом и предметом. А. Поповъ, «Синт. изслѣд.» стр. 3.

(1) А Поповъ, op. cit,, стр. 34 и 35., — K, Lugebil, op. cit., стр. 62.

(2) Fr. Miklosich, «Vergl Gramm: d. slav. Sprach, B. IV, стр. 345.

(3) Ни њима, ни другима, с њима сличним, мислимо није потребно баш свима наводити «изворе», т. ј., позивати се на места или ауторе, одакле су узети.

(4) Врло често долазе примери, који се употребљавају и у једном и у другом смислу: такав је пример, који ниже наводимо «ватра!» која долази и као усклик, да искаже бојазан и као номи-

б.) Номинатив за показивање: у многоме сличан с првим, долази и сâм, и с прилозима; њиме се бележи факат, на који се обраћа пажња, упућује се на нешто, изриче пресуда, нуди се, одговара се на нешто итд. И овде се, као и мало пре, атрибути слевају с главном речју у једну представу. Тако имамо: α) без прилога: „Ватра!“ — „Дан и комад!“, „Есап, ћитап, торба и штап“, „Свети Сава средозимац“, „Гад овога свијета», „Првом мразу ручак“, „Проврћен ардов“, „Паланчани, силом варошани!“, „Девете пећке жарило“, „Гроб неопојан“, „Девета рупа на свирали“ (Нар. посл.), — „Кад тамо, али во печен, пећка хлеба и аков вина“ (Вук, Нар. Прип. стр. 36.), „ту се бурад оправљају, ту се вино сипа, људи раде, село читаво“ (стр. 100.), — „Вредан човек! рекох ја“ („Међудн.“, 215.): — β.) с прилозима: „И ево ти ова бочица пунана воде“ (Нар. прип., 147.), „Ено три сироте девојке без оца и мајке“ (стр. 139), — „Ево теби везена кошуља“, „Ево, селе, очи Арапове“, „Благо мени, ево моје злато“, „Ето књига, два брата рођена“, „Ево цар ваш“ (све у Синтакси Ђ. Даничића, стр. 149.);

в.) Номинатив за заклетву: овамо мислимо долазе и примери за молбу, за поздрав итд., а сви су такође сродни с првим, ускличним номинативима: „Бог и душа!“, „Вјера и бог!“, „Бог ти и братска!“, „Божја кућа и ваша“, „Божја ти вјера“, „Бог гријех“, „Бог и вјера“ (Нар. посл.);

г.) Номинатив за натпис, за набрајање итд.; примери овога номинатива слични су с онима за показивање, али се од њих разликују поглавито тиме, што, прво,

---

натив за „показивање». С тога ће јамачно бити и погрешака у нашем врстању, али баш ова неодређеност и ширина значења показује старину ових облика.

у народном језику за њима долази одмах цела реченица (обично с подметом), да их објасни, и, друго, у књижевном језику обично се номинатив ставља у зачеље целој глави или чланку. Тако имамо: *α*.) у народном језику: „Брат: пуна су ти уста“, „Водокрште: зими око прште“, „Пријатељи, ал код пуне трпезе, пуних чаша“, „Фрајла, што зубачу чупа“, „Безмитни врачи — ту нема лека!“, „Добар сир, него штета, што је у пасјој мешини“ (Нар. посл.); — „Алија и Балија, два брата“, „Вино од лозе, млијеко од козе, чоек од чоека“, „Весео гост, а жалостан домаћин?“ (Нар. посл.) и т. д.; — *β*.) у књигама: „Српска синтакса“, „Кнежевина Србија“, — „Архијерејски благослов“ („Међудневица“, 106.), „Браћа по Христу“ (ibid. 115.) и т. д.

Напомена. Можда ће се неки од ових простих номинатива учинити овде неумесно употребљени, будући они, рекло би се, реченице „скраћене“, дакле не једночлане од искони; а што се оне — од самих номинатива — употребљавају у смислу потпуних реченица, узрок је тобоже сама природа пословицâ или овог „разговорног“ језика. На то бисмо могли одговорити ово што иде. Разматрајући говор простога човека, видимо да се он не служи увек потпуним, двочланим (подметним) реченицама, већ му често лични и телесни покрети, реченични нагласак, прилике, у којима говори и т. д. помажу, да својим номинативима-усклицима искаже све оно, за што би иначе биле потребне потпуне реченице. Природно је сада, мислимо, ове непотпуне реченице, ове зачетке од реченицâ сматрати као старије, као ближе примитивном, афективном говору људском. Па баш кад би и ове једночлане реченице биле рудиментарни остаци некадашњих пунијих реченица, опет би и о њима требало водити рачун, те их баш овде поменути. То смо дужни чинити поглавито с тога, што реченицама, као што је, на пр., „весео гост, а жалостан домаћин“, није потребно замишљати никакве тобож’

изостављене састојке (у навед. примеру спону *је* у обе реченице), јер су оне по употреби својој, по ономе, ради чега се говоре, најпре епифонематске, па онда тек другарице осталим многобројним „реченицама без подмета“ и „с подметом.“ А граматика нам даје довољно примерâ, да се и предикативно слагање може претворити у атрибутивно и, обрнуто, атрибутивно у предикативно. И најпосле, као за претежје овим реченицама од ре́чӣ, језик ствара и, обрнуто, речи од реченицâ: реченице „крсти-куме-дете“, „у-злу-добар“, „Да-би-жив“ и т. д. постале су праве, истина „сложене“, речи.

2. Реченице једночлане, глаголско-именске.

Назив „једночлане“ овде се употребљава и правда само с гледишта, по коме је „подмет“ један, а „прирок“ други „члан“ реченице, те се реченице које имају само овај други члан, само прирок, зову „једночлане“, и ако бисмо их по саставу тога члана (прирока), као што рекосмо, по некад могли звати баш и „двочланим“ и „трочланим“ реченицама. А какав је прирок ових једноставних, par excellence „бесподметних“ реченица? У главноме је двојак: а.) или је од самога глагола („грми“, „свиће“, „мирише на зиму“ итд.), — б.) или је од глагола и имена („боли ме“, „выше мора и м а в о д и ц о у“, „и м а једна а ж д а ј а“ и т. д.). Пошто се не бавимо о свима реченицама, него само о овим другим, у којима су поред глагола и именски облици (овде номинатив), то ћемо се сада мало зауставити на овим другим, које с тога и назвасмо „глаголско-именским“ реченицама без подмета. Има реченицâ од самих именица, чији састојци стоје готово независно један од другога, или међу којима је веза тако слаба, да се једва осећа једна целина: „Благовијест приповијест“, „Вељача превртача“, „Голо а холо“ и т. д. Такве су некада морале бити и све оне двочлане реченице, које данас узимамо као нормалне, реченице

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

од имена („подмет“) и глагола („прирок“): њихови данашњи „чланови“ били су некада засебне, „једночлане“ реченице. Тако, на пр., ст. инд. „açva-*s* dhava-*ti*“ значило би речи до речи: „овде к ње, он у трку“ (¹); и тако бисмо сваку праву „двочлану“ реченицу могли раставити на две „једночлане.“ Глаголски прирок наших „двочланих“ реченица сам је собом, без подмета, потпуна реченица, којој није потребна ни лична заменица, да нагласи подмет. Врло је поучљив језик „недораслих људи“, мале и школске деце, из чијих уста готово свака наша једноставна двочлана реченица излази као двочлана у смислу двеју реченица: нашу реченицу „човек иде“ она ће поновити: „човек, — он иде“; исто тако: „Хајдук-Вељко, — он је био . . . .“, „лабуд, — он је беo“, „Карло Велики. — он је покорио Италију“, „Милан Топлица и Иван Косанчић, — они су погинули“ и т. д. (²). Шта значе ови детињи подмети? Шта су они? — Ништа друго, до првобитне једночлане реченице, врло блиске усклицима. У другом развитку људскога језика ови су номинативи, примицањем својим било другим таким истим номинативима, било глаголским „једночланим“ реченицама, губили своју првобитну самосталност, и с њима се поступно слевали у једну целину, те тако образовали нове „двочлане“ реченице, двочлане само по броју главних састојака, а једноставне по значењу. Тако се дакле мало по мало долази, с једне стране, до правога „подмета“, тога стожера целе реченице и, с друге, до „прирока“ или оног дела реченице који подмету (носиоцу знака) бележи, час као глагол, час опет као име и глагол, знак у свести опажен, знак, тачно

(¹) А. Поповъ, «Синтак. изслѣд.» 43.

(²) Примере смо узели из живих уста у школи. — „Чак ћете, вели А. Попов, и од одраслих људи често чути такве неправилности,“ op. cit. 44.

одређен и по времену постања и по лицу које ради. Али још има примерâ, на којима се, тако рећи, види сам процес овога прилагођивања: има реченицâ, чиј номинатив још није постао подмет, и чиј глаголски или глаголско-именски део не стоји према номинативу као прирок према подмету. То су глаголско-именске реченице без подмета, које, кад је у њима номинатив, могу бити двојаке:

а.) Реченице егзистенцијалне.

Име у номинативу и глагол за егзистенцију, обично у трећем лицу једнине (врло ретко множине) садашњега времена, образују реченицу, која нема подмета, којој дакле одговара оно, што се у реченицама друге врсте зове „прирок.“ Егзистенцијални глагол esse = јесам толико је изгубио од своје конкретности, да се данас употребљава готово једино као спона, те су и сувише ретке реченице, у којима би он сâм с номинативом казивао егзистенцију: „Јест пушка, да је праха!“ (1); у толико је чешћи глагол „имати“, чије је значење у овим реченицама друкчије од онога у реченици с подметом. Да номинатив уз глагол има (или имају) није подмет, види се отуда, што би у реченицама с подметом он био предмет, те би место њега дошао акузатив (2): „бесподметна“ реченица „И у бухе жуч има“, обрнута у подметну гласила би: „И буха има жуч.“ Примерâ има и у народном језику, и у старим, и у новим

(1) Да се види разлика међу „реченицом без подмета“ и оном с подметом, доста је упоредити ово „јест пушка“ с реченицом „пушка је овде.“

(2) У старом језику био је и у реченицама без подмета акузатив уз има, као што ћемо видети у чланку о акузативу. Али је уз глагол имати у овим реченицама најчешћи падеж генетив, разуме се „партитивни“.

књигама; тако је: „Има овамо један змајевски цар“ (Вук, Нар. прип., ст. 42.) „..... има једна рекавица, и у оној рекавици имају три шибљике“ (стр. 62), „и у тој кући да има така ђевојка“ (стр. 116.), — „Има и над попом попа“, „Има и у Паића топуз, али у бисагама“, „И у бухе жуч има“ (Вук, „Срп. нар. пословице“), — „Имаду ли упорни подданици“, „Каква у свѣту имаду царства“ (Даничић, „Срб. Синтакса“, 3.), — „Тамо има гора Романија“, „У планини има једна баба“, „Има смисао у овијем ријечима“ (све у Mikl., IV, стр. 356.), — „Сатир казује да у Славонији имају скуле“, „Тамо малне свуда имају парохијални домови“, „По крчмама свуд имају гусле“ (Дан., стр. 4.), — „... онда лево има стари град Ниш, и над градом Виник и Чегр“ („Међудневица“, стр. 29.), „Има такав обичај“, (стр. 177.), „... види цркву, у којој има стара светиња“ (стр. 202.).

6.) Реченице које казују афекцију.

Сем значења, ове се реченице разликују од првих још више својим саставом: уз глагол јесам (1) (ређе глагол бити) долази номинатив, да обележи неко душевно стање лицу, које се такође овде казује, и то личном заменицом. Падеж овога лица (датив, још чешће акузатив) у овим реченицама по граматици је „предмет“, и ако би у реченицама с подметом место њега дошао номинатив, и то баш као подмет (2). Тако имамо:

α.) С дативом: „Тако ми од овога отров не било (3)“ (Нар. посл.), — „Мука ти се с Пером омразити“ (Mikl. IV., 367.), — „Мука му је“ (слично прилож-

(1) Свуда се разуме, као и напред, само треће лице.

(2) Реченица: «Да *је* није кроз горицу туга» превела би се у подметну реченицу овако: «да (*она*) кроз горицу не тужи.»

(3) Ово неслагање имена с глагоским придевом у роду најбоље доказује да реч отров није овде подмет.

ним реченицама без подмета: „криво му је“ „жао му је“ итд.; — Mikl., „Subj Sätze“, 67: „бијаше ми добро“);

β.) С акузативом: „Брига ме је саму“, „Срам вас било“, „Срамота га било“, „Да је није кроз горицу туга“ (Mikl. „Subj. Sätze“, 71.); више оваких примера биће наведено у чланку о акузативу (¹).

II Номинатив у реченици с подметом.

„Номинатив означава оно, што врши радњу, исказану глаголом одређеним (verbum finitum), и што се термином из логике позајмљеним не баш тачно зове подмет“ (²). Овако почиње говор о номинативу или, боље, о првом значењу тога падежа најзаслужнији радник на словенској синтакси, те одмах додаје: да би номинатив у овом случају, због нетачности назива „подмет“, требало звати „граматички подмет.“ Само граматички подмет мора бити номинатив: логички подмет не мора. Одмах за овим чаводи Миклошић, као други случај за употребу номинатива, „граматички прирок“, назив, такође удешен према логичком прироку, а то ће рећи „оно што се везује с подметом као ближа одредба помоћу глагола јесам“ (³) (и других, кад им је значење с њиме једнако). Јасно је да се овде говори о номинативу у правој „двочланој“ реченици, оној дакле, која је своја два члана — некадашње засебне једночлане реченице — стегла у једну граматичку целину. Али језик није одмах дошао до тих функција номинативних: не долазе ни данас у нашем језику сви номи-

(¹) Тамо ће бити казано, колико се може, и о сродности ових падежа, номинатива и акузатива у реченицама без подмета, како оним од самих именица, тако и овим глаг.-именским.

(²) Fr. Miklosich, «Vergl. Gramm. d. slav. Sprachen, IV B. Syntax», Wien 1868.—1874., стр. 344.

(³) Fr. Mikl., ibid.

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

нативи само као подмет и као прирок („именски део сложеног прирока“). Поставка, раније наведена, да је подмет са својим атрибутима и апозицијама — први, неподударни номинатив, треба да се мало објасни и рашири. Има случајева, где овај „неподударни“ номинатив није ни подмет ни његова ближа одредба, већ где и он, као и „самостални акузатив“, тако стоји у некој потпуној реченици или боље *уз* неку потпуну реченицу, да се готово може сматрати као засебна целина, као члан дакле, који је нека средина међу простим једночланим реченицама и правим подметом. Овим се потврђује, прво, заједничка старина и блискост номинатива и акузатива и, друго, већ наглашени процес постања „двочланих“ или подметних реченица. С тога ће, узевши у обзир и разноликост „других“ или „подударних“ номинатива, и једна и друга функција овога падежа бити распоређена на више рубрикâ. Најпре ћемо разгледати све нијансе нашега „првог“ или неподударног, па онда „другог“ или подударног номинатива.

1. Први, неподударни номинатив.

Овај је номинатив по своме значењу управо тројак: а.) самостални, б.) граматички подмет и в.) граматичка одредба.

а.) Самостални или апсолутни номинатив.

„Доста је знатан број случајева, у којима номинатив, не будући подмет, а често се замењујући акузативом, чини готово самосталну једночлану реченицу; по значењу пак ови се случаји веома приближавају различним врстама самосталног акузатива“ (¹). Али док је број самосталних номинатива у неким словенским и другим ариојевр. језицима доста велики, — у нашем су језику остали само ови трагови:

(¹) А. Поповъ, «Синтак. изслѣд.,» 54.

α.) Двогуби номинатив, паралелан „акузативу за време и место“: значење је непрекидност, продужавање или понављање, од куда му и долази ова двојност, двогубост. Мали број ових номинатива одржао се у нашем језику уз друге оваке изразе од прилога и других речи: „данас сутра, данас сутра, па онда, као и лане“, „мало, мало“, „једно те једно“, „то те то“, „те дура, те фура“, „аша те аша“ и т. д. Веза *и* или *те* може бити замењена речцом *по*, која овде долази као прилог у значењу: *па*, *и*, *по том*. — Тако поред ст. слов. „**дьнь дьнь ништоуть**“ (¹) имамо данас у нашем језику: „Доћи ће један по један“, — „Дан по дан, док и смрт за врат“, — „Реч по реч, па за гушу“, — „Час по час“, — „Длака по длака, ето бјелача; зрно по зрно, ето погача, капља по капља, ето Морача“ (Нар. посл.).

Напомена. Из ових се примера види да је у по неким случајима са свим све једно: сматрали ове самосталне падеже као номинативе или као акузативе, а то доказује узајмичност и првобитну заједницу ових падежа.

β.) Комитативни или социјативни номинатив: остаци овога номинатива слични су или сложеним речима, или оним облицима, који у народној појезији чине лепу фигуру, хендијаду(²); тако је: „Тврђа вјера него мрамор стјена“; — или уз акузатив: „Пак улази у мермер одају“, „Затвори се у шимшир одају“ (Mikl. IV, 5); — „Те се диже сила и сватови“ (м. „силни сватови“), „Када дођу сила и сватови“, „кита и сватови“ (м. „кићени сватови“); — обично у другим падежима: „он устави силу и крајину“, „док допаде колу и девојкам“, „примакни се демир и пенцеру“ и т. д. (Mikl. IV, 5).

(¹) А. Поповъ, op. cit., 64., Miklos. IV, 393.
(²) А. Поповъ, op. cit., 76.

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

γ.) Самостални номинатив ближега односа: осем нешто примерâ из прошлости, овај се партиципијални номинатив данас готово са свим изгубио, изједначивши се с апозицијама, чија сва разнолика значења и он може имати; тако је ово из старих књига: „Večerajući oni, vaze Isus kruh“, „Mojzes, budući puk žedan, udri šibom po stini“, „odašadši malo Isus, ne mogoše bditi učenici“, (1) чему бисмо могли додати и примере: „Знам да ти се уморила рука, сијекући под Острогом Турке“, „Савив руке, бјежи од бедема“, које Миклошић (2) ставља у ред осталих примера за апозицију од партиципа. У осталом ова се два примера, као и други њима слични, данас више и не сматрају као глаголско-именски облици, већ као глаголски прилози.

б.) Номинатив — подмет.

Остављајући да као примери за подмет послуже и неподударни номинативи у реченицама, које ћемо навести у другом одељку овога чланка о номинативу, ради примера за „други“ или прироков номинатив, — овде ћемо само навести два три примера, где је прирок прост, дакле од самога глагола. Овај глагол може бити, прво, конкретан, и онда је он заиста прирок, и, друго, више апстрактан (то је гл. бити = гл. јесам), дакле значења готово само формалног, због чега се претвара у тако звану природну „спону“, те и реченице, у којима је сâм он прирок, више су „бесподметне“ него ли „подметне.“

Тако, дакле, поред α.) реченицâ с предикативним глаголом: „Тица лети“, „Види бог“, „Време пролази“, „Потоци жуборе“ (Новак. Синтакса, стр. 1.),

(1) V. Jagić, «Arch. f. slav. Phil.,» B. II, стр. 165. — За остале словенске и друге ариојевр. језике в. примере оваког самосталног номинатива у А. Попова «Синт. изслѣд.», 84.—88.

(2) «Vergl. Gramm.» IV, 429. и 836.

„Рука руку миje, а образ обадвије“ (Данич. Синт. 7.) и т. д., — имамо и:

β.) реченице с формалним глаголом: „Био један цар“ (Нар. Прип. 8.), „Био један сиромах човек“ (ibid., 50.), „Била једна сирота жена“ (ibid., 63.), „Била једна царица“ (ibid., 68.), „Био човек и жена“ (ibid., 75.), „Била три брата“ (ibid., 99.), „Бијаше један рибар“ (Данич., стр. 7.), у којима се прирок: био, била, бијаше једва може разликовати од глагола јест или има у бесподметним реченицама: „јест пушка“, „има бог“ или од спона истих облика (био, била) у реченицама сложена прирока: „Био некакав чоек врло богат“ (Нар. прип., 164.), „У некаква чоека био један чобан“ (ibid., 13.), „У једнога краља била два сина“ (ibid., 106.), које се такође могу рачунати и као реченице без подмета.

в.) Номинатив — одредба.

Номинативи, о којима ће овде бити реч, долазе у ред „првих“ зато, што су они подметови додаци, те га или само објашњују, сливајући се с њим у једну представу (атрибути), или га, другим само именом, поново исказују (апозиције). Ако их дакле сматрамо као састојке подмета, онда су они и први и неподударни номинативи; ако ли их узимамо као засебне реченичне састојке, онда су они: први, према подмету подударни, номинативи. У осталом називи не чине бог зна шта: они се кују само ради лакшега прегледа, ради боље систематике. С тога погледајмо одмах право значење ових додатака (¹) и разлику међу атрибутима и апозицијама.

(¹) Реченични су „додаци“ у главном двојаки, али не „подметови“ и „прирокови“, него су једни — номинални, а други приложни. Први су, даље, опет двојаки: одредбе и предмети

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

На први поглед рекао би човек да и нема разлике међу одредбама које долазе уз подмет — и прироком (другим делом сложеног прирока), који такође подмету бележи потребне ознаке: и одредбе и прирок само „из ближе одређују оно, што значи подмет“; и на једном је, дакле, и на другом месту везивање или примицање једних речи уз друге. „Jede Erweiterung des Satzes — вели K. W. L. Heyse (¹) — ist mithin ihrem eigentlichen Inhalte nach selbst ein Satz oder eine Aussage, welche nur in abgekürzter Form als blosses Wortgefüge folgt.“ И заиста овде имамо онај исти процес, о ком говоримо код простих, једночланих и двочланих реченица: прилагођивање једне речи другој, претапање двеју простијих представа у једну сложенију, ширу; разлика је само у том, што се ово прилагођивање врши на једном месту раније, на другом позније: на једном је извршено, тако рећи, пре, но што се речи искажу, — на другом се врши тек онда, кад се исказују. И, кад не би било тако, онда не би било разлике међу реченицом „Кнез Лазар је био народни мученик“ и „Лазар је био кнез и народни мученик“, а разлике има, и ево у чем је. У првој се реченици Лазар замишља као кнез, па говорило се о њему што друго или не; у другом се не зна раније да је био кнез, него баш онда, кад се тврди и то, да је „био мученик“: у првом се случају ознака кнез јавља готова (²), — у другом тек као резултат подметове радње (³). Енер-

(допуне). И одредбе и предмети могу, даље, бити опет од две руке: од првих или од других падежа. Овде је сада говор о одредбама првих номинатива.

(¹) Dr. J. C. A. Heyse's «Ausführliches Lehrbuch der deutschen Sprache», neu bearb. v. Dr K. W. L. Heyse, II B., Hannover, 1844., стр. 28.

(²) Прилагођивање је извршено раније.

(³) Прилагођивање се врши онда, кад се и говори.

гичност овога (сложеног) прирока (је био кнез) види се по томе, што се он може замени́ти и другим прироком (глаголским): кнезовао([1]). — Оволико је било потребно, да би се боље разумела природа обеју одредаба: атрибута и апозиције.

Јасно је да је прирок у реченици најсамосталнији члан([2]), пошто он једини може бити без икаквих других делова реченичних. Према томе, и ако и атрибут и апозиција објашњавају подмет, апозиција према подмету мора бити самосталнија него атрибут — зато, што је она много ближа прироку, него што је он: она управо држи средину међу атрибутом и „другим делом“ сложеног прирока. Из тога пак никако не може изићи да само именица бива апозиција или чак: да је свака именица, употребљена као одредба, неизоставно апозиција, а не и атрибут у ужем смислу. Једна иста реч може бити час атрибут, час апозиција: „кнез Милош“ и „Милош (Обреновић), кнез . . .“; док је свеза између одредбе и подмета у првом случају тако велика, да се речи кнез и Милош могу сматрати као једна реч([3]) („кнез-Милоша“, „кнез-Милошево доба“ и т. д.), — дотле, у другом случају, апозиција кнез и т. д. никада се неће уз подмет Милош сматрати као њен састојак. Даље, не само што и придеви могу бити апозиције, него су нам тако звани „глаголски „придеви“ и у старом и у данашњем језику дали највише апозитивних додатака([4]). Однос и ових „изједначених“ додатака или апозиција и „спојених“ или атрибута према главној речи — овде према подмету — још ћемо боље упознати, прелазећи посебице на:

([1]) Упор. А. Потебня «Изъ зап. по р. грамм.» I В., стр. 132.

([2]) А. Потебня. op cit., 129.

([3]) Зато, што се спајају две ознаке у једну, и јесте згодан превод за «атрибут» = «спојени додатак.»

([4]) Упор. А. Потебня, op. cit., 130.

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

α.) Номинатив као изједначени додатак (апозиција).

Велику самосталност ових номинатива или њихову блискост с подметом најбоље можемо видети, кад упоредимо стегнуту сложену реченицу „Срећа, нада, будућност у вас“ (Нов. Синт., 6.) с реченицом простом: „Стоји ага, горско зв'јере, гвозден ступац, камен тврди“ (ibid., 9.): на оба места имамо више подметâ, само што су на првом месту различни носиоци различних знакова, а на другом један исти носилац различних знакова. Овде је, дакле, један само (главни) подмет, а други су номинативи додаци, који другим речима казују исто што и подмет: с тога се они и зову „изједначени.“ Тим се, с друге стране, разликује апозиција и од самосталног номинатива, који је такође на подмет налик, али опет од њега различан и по лицу и по положају, јер стоји изван склопа једне реченице. Примери су за апозитивни номинатив од именицâ ови: „Ја их јесам, момче, ухватило“, „Ми, сиромаси, носимо им колаче“, „А другима, клетник, мировати не да“ (Новак. Синт., 9.), „обојица, дивно помирени, латисмо се горе и зелени“ (ibid., 69.), „Да сам, јадна, студена водица“ (Данич., 9.), „Да наздравим, старац, бадњацима“ (Гор. Виј., 100.) итд.

β.) Номинатив као спојени додатак (атрибут).

Као што су апозиције блиске подметима, тако су и атрибути врло често блиски апозицијама, те се често може погрешити, па да човек неки „спојени“ додатак сматра као „изједначени.“ Тако је, на пр., у реченици „Жали неву старац бабо“ реч „старац“ атрибут, а у реченици „Да наздравим (ја), старац, бадњацима“ та иста реч апозиција. Атрибутима (друкчије „епитетима“) могу бити и именице и придеви; тако имамо: „Платно бели Варадинка Мара“,

„Бога моли лепота девојка“, „Полегла је бјелица шеница“, „Куд пролазе житарице лађе“, „Коњ зеленко росну траву пасе“ (1) (Данич., стр. 6.), — „Дуги су јој часи брзи,“ „Јуначке су тада пале главе“, „Господареве очи коња гоје“, „Најгоре прасе најбољу крушку добије“ (Новак., 8.).

2. Други, подударни номинатив.

(предикативни номинатив)

„Другим“ или секундарним номинативом назвали смо онај, који се по енергичности разликује од одредбе, те долази, обично са споном од апстрактног („именичког“) глагола, уз подмет, да га изближе одреди, дакле предикативно. Пошто је у чланку пред овим већ било говора о разлици међу одредбом и овим, именским, прироком, то је сада довољно само неколико речи ради објашњења и допуне. Наука узима да је глагол најстарији међу свима речима: како дакле стоји према глаголском прироку (простом) овај наш именски или, као што се обично каже, глаголско-именски (сложени) прирок? Тај се однос тумачи, с једне стране, природом „најстаријих“ имена, а с друге, суштином и значајем прирочне споне. Имена, млађа од глагола, постала су — вели етимологија (2) — од таквих речи, које су по значењу биле најближе пар-

(1) Не знамо зашто је овај пример у Новаковића («Срп. синт.», 9.) дошао у ред «подметних» (изједначених) додатака, кад је и у Даничића и у Миклошића у реду ових напред, који су сви наведени за атрибут. — Сумњамо да ће бити добро и оно, што писац вели да се «подметни» (апозиције) додаци разликују од «простих» (атрибута) тиме, што се први «лако могу растворити у подметову додану реченицу», као да то исто не може бити и с овим другим? Зар атрибути: царица у «Пошетала царица Милица» и бјелица у «Полегла је бјелица шеница» не могу бити растворени у додату реченицу, као и буди која апозиција?

(2) А. Потебня, op. cit., 108. и 109.

тиципима, дакле облицима „глаголско-именским“: није чудо што се и данас могу наћи баш „имена“, именице или придеви, који сами собом вреде као прирок. Ово се правда још и тиме, што тако звана „спона“ није потребна ни граматичкој „реченици“, као ни логичком „расутку“([1]). И заиста, ма како се довршила препирка о томе, да ли су старије ове реченице, у којих је именски прирок без „именичког“ глагола или оне, у којима је тако звани „глаголско-именски“ прирок, — опет остаје факат, да и у нашем, као и у другим ариојевр. језицима([2]), има доста реченицâ од самих номинатива, којима никако није потребно замишљати никакву тобоже „изостављену“ спону. Ако узмемо да је *a* подмет, а *b* прирок, па да бисмо разликовали глаголски од именског, ако овоме знаку *b* дамо значице *n* (nomen) и *v* (verbum), онда ће два првобитна([3]) реченична типа овако изгледати: ab^m („Веђача превртача“) и ab^v („Веђача преврће“). Да су ова два типа један другом паралелни, јасно је отуда, што су првобитна значења и глаголâ (b^v) и именицâ (b^n) била врло широка и мало различна једна од других. Тек је после ових типова могао постати и трећи *acb* (*c* је копула) или, боље, acb^n; другим речима, тек пошто су неки глаголи изгубили своје атрибутивно значење, те постали само „формални“ = прирочна „спона“, настала је потреба, да уз такве глаголе-споне долазе номинативи-атрибути, надобни да се прилаго-

([1]) K. Lugebil у Јагићевом Архиву, VIII, 55.; Fr. Miklosich, «Subjectlose Sätze», 22.

([2]) Особито је богат овим реченицама руски језик, а да их је доста и у нашем језику, који још није, као руски, остао са свим без глагола *јесам*, — треба само погледати у коју било збирку наших пословица, а доста их је навео и Јагић уз Љугебилов чланак, l. c., 72.—73.

([3]) «Првобитна» кажемо зато, што је језик првобитно имао само имена и глаголе. — Знаци су за ове обрасце позајмљени од Љугебила, ibid. 55. и 56

ђују подмету, да га изближе одређују; или, обрнуто, тек је тада настала могућност, да се „други“ номинативи глаголом формалног значења везују за „прве“, за подмет. Старина ових реченица типа ab^n („Веђача превртача“) према онима типа *acb* („Веђача је превртача“) види се и по томе, што се о њима често не може одлучити, да ли су једноставне реченице, него би се готово могло узети да су на пр., изреке: „Благовијест приповијест“, „младост лудост“, „удовица удо име“, „зван поштован“ (¹) и т. д., склопљене, не из подмета и прирока, него свака из по две самосталне, „једночлане“ реченице. Али множина оваквих примера, сличних онима са споном, из којих се види да други номинатив изближе одређује први, — гони нас, да све реченице од овака два номинатива (један одговара „подмету“, други „прироку“) уврстимо у ред једноставних „двочланих“ реченица. Један пример раније наведен за „двогуби самостални номинатив“ лепо нас учи како од две реченице постаје једна: уз пословицу „длака по длака, ето бјелача....“ Вук напомиње да се место речи „ето бјелача“ може чути и „чини бјелачу“, те нам тиме казује како од једночлане реченице и самосталног номинатива постаје двочлана, „подметна“ реченица; по том примеру можемо слутити и нагађати о процесу образовања правих или „нормалних“ реченица од некадањих једночланих, о процесу дакле, који се непрестано понавља као прилагођивање једних представа другима.

Према казаноме мислимо да је умесно у ред „других“, подударних или „предикативних“ номинатива уврстити и оне, што иду без копуле и оне с копулом. И једни и

(¹) Ниједној од њих није потребна, да би се разумела, спона: само би њоме био покварен особити, простотом карактеристични, исказивања мисли.

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

друге подједнако бележе знаке, чиј је носилац подмет, а тако су исто и једни и други подједнако различни од подметових одредаба, атрибутâ и апозицијâ. Разлика је та већ поменута: овде се (у прироку) атрибутивно прилагођивање врши тек у самом говору, овде је оно у процесу, — тамо је (код одредбе) оно извршено раније; овде се само то прилагођивање и исказује: „младост лудост“, — тамо се каже још нешто: „луда младост греши много“ или „младост лудост наша је болест“ и т. д.

Да се распореде примери за номинативе, о којима је овде реч, требало је пазити, прво, на то: има ли спонâ, и од чега су оне, — и, друго на то: који одговарају подметовим или „првим“ атрибутима, а који подметовим „првим“ апозицијама. С тога имамо:

а.) Други, подударни номинатив — предикативни атрибут — без копуле; поред примера већ наведених имамо из народних пословица и ове: „Старост жалост“, „младост плахост“, „Немац светац“, „кум кеса, а торба пријатељ“, „дебело лијепо, а богато мудро,“ „брже седло него коњ», „дуга болест смрт, готова“, „његова болест другога здравље“, „туђа коза пуна лоја“, „убог муж готова лажа“, „стар вук пасја прдачина“, „стари дуг нова наплата“, (1) „прва мука потоња област“, „поповска свађа ђаволска свадба“, „препоштен непоштен“, „трпен спасен“ (Нар. посл.) итд.

б.) Други, подударни — предикативни — номинатив с копулом; овај се предикативни атрибут разликује по „спони“, којом се он везује за подмет. Осем

(1) Из оваквих се примера лепо може видети разлог називима «први» и «други» номинатив: у пословици: «стари дуг нова наплата» уз подмет дуг имамо (први) подударни атрибут «стари», коме сад долази други подударни «наплата», уз који такође стоји обичан атрибут, дакле «први» — нова.

глагола јесам и његовог заступника бити употребљавају се као спона и глаголи постати, настати, остати, сви по значењу „егзистенцијални“, те се сами без ових „других“ номинатива и не употребљавају; њима се приближавају и по некад врше само службу „формалну“ и ови средњи глаголи, иначе конкретног значења (за кретање): доћи, изићи, заходити, падати; то исто бива и с овим глаголима повратним и трпним: учинити се (чинити се), створити се, градити се, прометнути се, поставити се, — видети се, показати се, јавити се, наћи се, бројати се, звати се([1]) и т. д. Тако, дакле, други номинатив долази:

α.) уз апстрактни глагол *јесам:* „Бог је спор, али достижан“, „Ви сте видјело свијету“ (Данич., 7.), — „Сан је лажа, а бог је истина“ (Н. посл.), „Није сваки дан([2]) Божић“ (Н. посл.);

β.) уз глаголе средње, по значењу само формалне (егзистенција у кретању — за „бивање“, „постајање“): „Поста рука здрава као и друга“, „Остала сам удовица млада“, „Ти ли наста тај јунак на земљи?“ (Данич., 7.);

γ.) уз глаголе средње, који значе кретање, али се по некад једначе с овима напред за бивање: „Крвав Марко до очију дође“, „Срце све тврђе долази“, „Изишао човјек“, — „Не би л' љуба трудна заходила“, — „Милан ми пада рођак“ (Данич., 8.);

δ.) уз глаголе, који долазе и као повратни и као трпни: „Учини се без невоље бона“, „Анђео се начини

([1]) Да уз оваке глаголе «предикативни» номинатив не долази првобитно, него да стоји место «предикативног» инструментала — показаће се у последњем одељку чланка о «инструменталу.»

([2]) Ако би се речи «сваки дан» узеле као прилог за време, онда би ова реченица била без подмета: са самим прироком «није Божић.»

калуђер“, „Чинићу се лијепа ђевојка“, „Ко чујаше, сваки се глух чињаше“, — Ја ћу се створити леп коњ“, — „Ти човек будући, градиш се бог“, — „Она се прометну овца“, — „Код каквог епископа постави се (ти) архимандрит“, — „**Игоумени по монастырѣхь да ставеть се добри чловѣци**“, — „Ти се видиш јунак од мегдана“, — „С поља се показујете људима праведни“, — „Нитко да се яви скрбанъ“, — „Да се ко вјеран нађе», — „Налазимо се лажни сведоци“, — „Највјернији бројиш се слуга Саулов“, — „**Назва се Неманиħ господинь Срьблємь**“, „Није вриједан брат његов звати се“, «Чељад она, која за мртвима жале и наричу, зову се покајнице“, — „Јер свемогућ тај се вели“ (Даничић 8., 9. и 10.) и т. д. Сви глаголи ових примера дошли су овде не у свом значењу конкретном, неко више апстрактном, те би се могли заменити глаголом јесам, којему, да буде прирок, треба да дође номинатив као прирочни атрибут. И док се у све четири тачке довде ови номинативи понашају као атрибути, имамо најпосле и тачку:

ε.) номинатив уз глаголе конкретног значења: овде глагол није „спона“ него прави прирок, те је овде предикативнй додатак сличан апозицији; други, подударни номинатив овде је други прирок; тако имамо: „Отиде жалостан“. „Болесна је синоћ омркнула“, Те се нисам млада удомила“, „Ој Дунаве, тија водо, што ти тако мутна течеш“ (Даничић, 5.), „Дотле с' Милић мртав належао“ (Новак., 9.).

Б., Вокатив.

(«звательни» = пети падеж = «дозивни»).

Има јѐзи̂ка̂, у којих се вокатив не разликује по облику од номинатива: и у нашем језику поред придева̂ и имени̂ца̂ ср. рода има и неких именица женског, па и неких

мушког рода, чиј се вокатив сем акцента ничим више не разликује од номинатива; у множини је, најпосле, у свих наших именица тако. Кад се овоме дода сродност значења. и узајмична замена ових падежа, онда је природно, што се a priori може посумњати, да је вокатив потекао из оног истог извора, из кога и номинатив. Запитамо ли сада: да ли је вокативу био баква номинатив, или томе обрнуто? — сусрећемо с фактом, да вокатив ни у ком ариојевр. језику нема свога наставка, те се чини да је једнак са самом основом именском, док је номинативу, као што знамо, стално обележје наставак *s*. То је навело признате лигвисте, Бопа, Шлајхера, Курција, па и Миклошића ([1]), да вокативу даду прво место у образовању падежâ: томе се ипак Бенфај ([2]) с пуно разлога противи, и постанак вокатива, истина још недовољно тачно, тумачи испуштањем (отпадањем) номинативног наставка, које опет бива с тога, што, зарад вокатива, акценат у облику прелази на први слог. И док се овако тумачење потпуно може примити за вокатив од основâ на **a** (и на сугласник?), мало је незгодно за вокатив од основâ **u** и на **i**, где је, као што знамо, противно првима, на крају било — не слабљење, него баш снажење („гуна") последњега слога: с тога ће

([1]) «Der Vocativ bezeichnet mit oder ohne interjection den gegenstand des anrufs oder ausrufs. Der vocativ wird traditionell den casus zugezählt, obgleich er weder äusserlich durh ein eigenes suffix wie die übrigen casus ausgezeichnet ist, noch das im vocativ stehende nomen, wie der name casus besagt einem festen zwange des satzgefüges unterliegt, sondern loser und einer interjection vergleichbar der rede angereiht wird», Mikl., IV, 369.

([2]) Ueber die Entstehung des indogerm. Vocatios», у «Abhandl. d. histor. — philolog. Classe d. königl. Gesellsch. d. Wissenschaften zu Göttingen», B. XVII, г. 1872. Саме књиге немамо пред собом, али смо слободни усвојити Бенфајево тумачење, служећи се наведеним расправама А. Попова (op. cit. 5—12.) и G. H. Müllera (op cit., 41.—42.), који су, радећи независно један од другога, детаљно исцрпли Бенфајеве разлоге.

бити умесно ([1]) узети оба начела: и прво, преношење акцента на први слог, те зато и слабљење крајњих самогласника, — и друго, преношење акцента на последњи слог, те зато и снажење крајњих самогласника.

Синтактични разлози, да је вокатив падеж и да је пореклом од номинатива, били би у главном ови: и вокатив, по Бенфају, исто као и номинатив и акузатив, служи на то, да се искаже каузални однос према неком лицу или ствари ([2]); и вокатив се, као и други прâви падежи, разликује од интерјекцијâ, јер су оне само непосредан и нехотичан, безнамеран одјек човекова узбуђења или расположења, а он — вокатив — „најиндивидуалније обележје лица и предмета"; најпосле: „усклик и вокатив (једнине) правога имена два су крајња пола у целокупности језиковних појава" ([3]). А да је вокатив сродан с номинативом, први је разлог Бенфају тај, што се ова два падежа лепо слажу у најстаријим споменицима ариојевр. језика, у Ведама и Хомеридама ([4]). Други ће разлог бити познати нам факат, да одредба уз вокатив не стоји у вокативу, него у номинативу([5]). Трећи нам је разлог она честа и омиљена у нашем језику употреба вокатива у смислу подмета. — И, најпосле, ако падежима потражимо корелативне начипе, видећемо

([1]) А. Поповъ, «Синт. изслѣд.», стр. 6. и 7. под линијом, где наводи оснажене вокативе у литавском и руском језику (мр. удвојени вокативи: мáмо-мамó!, Ивáне-Иванé!, Бусл. § 90., напомена).

([2]) G. H. Müller, «Ueber d. Accusatiw» etc., 41.

([3]) Овако наводи А. Поповъ, op. cit. стр. 6. и 7., Бенфајеве речи из «Uber d. Entsteh. d. Voc.», стр. 6.

([4]) Кад се више лицâ дозива, место вокатива употребљава се номинатив, Benf., „Ueb. d. Entsteh. d. Voc." стр. 30., А Поповъ, op. cit., 7.

([5]) А. Поповъ, op. cit., стр. 8. и даље.

да номинативу одговара индикатив, а вокативу императив: и овоме, као и вокативу, отпада наставак 2 лица једнине ([1]).

Према свему казаном неће, мислимо, бити смела ипотеза: да је вокатив, падеж за дозивање, за поздрав — млађи изданак номинатива, падежа за назив, за показивање; у колико се више поминатив у употреби својој сужавао и на то ограничавао, да врши функције подмета и предикативних атрибута, у толико се пре морао развити нови падеж, вокатив, да буде „носилац посебних одблесака номинативних функција“ ([2]). Паралелност и блискост номинатива и вокатива лепо се види из наших примера, овако распоређених:

1. Вокатив једног облика с номинативом.

Познато је из III дела науке о језику да је неким нашим именицама III врсте (биле оне по значењу мушк. или жен. рода) вокатив онакав исти, какав је и номинатив; али сем тога, има и таквих именица, које могу имати овај падеж и с наставком *о* (прави вокатив) и с наставком *а* (облик номинатива). Значење је оваквих номинатива-вокатива као и сваког правог вокатива: поздрав, дозивање, заповест, усклик и т. д. Тако поред обичних правих вокатива: „Здраво да си, незнана делијо“, „Слуго моја, Облачићу Раде“ (Нар. песме), „Точи вино Богосаве, слуго“, „Мили Боже! чуда великога“ (Данич. 553.) — имамо и ове примере, у којима је — номинатив дошао као вокатив: „Пусти, баба, коњу крв и телету млијека“ (Нар. посл.), „Устани, крајцара, нек седне грошић“ (ibid.), „Чистац, коло-

---

([1]) G. H. Müller op. cit., 42, — Упореди и А. Будиловича „Начерт. церковно-слав. граммат.“, Варшава 1883., стр 263.

([2]) А. Будилов., op. cit., 272.

вођа“ (ibid.), „... и реци: дура, бабина кобила!“ (Нар. прип.); (1) место оваких облика говоре се и правилни вокативи: бабо, крајцаро, коловођо и вођо („Бјеж' у село, вођо“, Нар. посл.), кобило. Овамо иде и оно: „Молим те чича, пусти ме“, па и м. р. „Хај, ђиди купус!“ (сем ако није овде једночлана номинат. реченица), за тим двогуби вокативи: „Зле га сео, Предраг арамбаша“ (Нар. песме), где су оба облика номинативи, и оно: „кума-лијо“!, „кума-Љубо“!, „стрина-Персо“!, „госпођа-Маро“!, где је први облик номинатив, а други вокатив, те први стоји према другоме као атрибут према главној речи и личи на већ показани комитативни номинатив.

2. Вокатив с атрибутом у номинативу.

Одредба се слаже с оним што се одређује, ако је придев, у роду, броју и падежу; ако ли је именица — бар у падежу (2). Али кад је главна реч у вокативу, онда његова одредба баш од придева — не стоји у вокативу, него у номинативу, зато, што је, као што рекосмо напред, у нашем језику вокатив у придевâ изједначен с номинативом, што дакле нема тога придевског облика. Ово је нестајање придевског вокатива почело још у ст. слов. језику, где поред примерâ, као што је: „не дивн са, вьзлюбьиие“, (Mikl., IV, 370.) имамо у Остромир. јеванђељу и: „о роде невѣрьнъ и развраштенъ“ (А. Поповъ, стр. 10.). Наш је језик отишао и даље: не само што придеви, кад су вокативу одредбе, стоје у но-

(1) Овамо иде и: «Редуша! ето госта» («Међудневица», 153): ова реч неће друкчије никако ни гласити у вокативу, пошто је, мислимо, изједначена с именицама особним од три и од више слогова.

(2) Новаковић, «Срп. Синтакса», 21.

минативу, него и саме именице, атрибутивно употребљене уз другу именицу у вокативу, често стоје у номинативу. Ово бива у народним песмама, где се врло често, ради стиха, две именице слевају у једну представу, те се и ови номинативи могу сматрати као комитативни. Тако, дакле, поред примера: „О Пријезда, војводо сталаћка“ имамо исту реч војвода у атрибутивном вокативу и овако: „Чујеш брате, војвода Тодоре!“, „Оди к мени, војвода Тодоре!“ (Нар. песма „Ко крсно име служи и т. д.“); — поред вокатива: „Ој бога ми, аго Јазап-аго!“ имамо и „Устан' курво, Хасан-ага Куно!“; — тако је и ово: „Сестро моја, Туркиња ђевојко“, паралелно придевном атрибуту „Богом сестро, лијепа ђевојко“; — тако је и ово: „Град Сталаћу, да те Бог убије“ (м. граде, кад не би био атрибут), — „Побратиме, старина Новаче“ (м. самога: старино), — „Што је тебе, Комнен барјактаре?“, — „Нека бјеже, Котарац Јоване“, — „Брже хајде, протопоп Недељко“, — „Ој бога ти, Милић барјактаре“, — „Цар Лазаре, српска круно златна!“ (према оном: „Царе Лазо, од мушкијех глава“) и т. д.

3. Вокатив место номинатива као подмет.

И овај, горњем противан случај — замена номинатива вокативом — бива такође најчешће и врло радо у нашим нар. песмама, па и другде, али увек само, кад је прирок у трећем лицу. Док се за случај замене вокатива номинативом може мислити да бива често због тога, што је, на пр., у именицама м. рода номинатив по броју слогова најкраћи, — овде се то не може тврдити: да се место краткога номинатива употреби дужи облик, не би се морало прибегавати само вокативу (да се добије један слог више), кад не би баш овај „облик поздрава и дози-

вања", као што вели Миклошић ([1]), био згодан, „да означи граматички подмет," јер су и други падежи обично за један слог дужи од номинатива. Примерâ ове замене има и сувише ([2]): „Маче војску Ерцеже Степане", „Једно бјеше Вукашине краљу" (Данич., стр. 553.), — „И ш њим бјеше Бегане сердаре", „Али рањен змаје одговара" (Mikl., IV, 370.), — „Те је Вуче књигу проучио", „Весео је и наш домаћине" (Новаковић, Срп. Синт., 45.); — и као што номинатив долази и као предикативни падеж, тако га вокатив и овде може заменити: „Начини се црни Бугарине" („Женидба Душанова"), „Оно јесте Мандушићу Вуче", „Оно јесте Шандићу Јоване" („Четири ускока"), „Огласује да је соко сиви, — По истини војвода Тодоре" („Ко крсно име служи etc.") и т. д.

Напомена. У нашем језику има доста именицâ мушкога рода на *о:* поред хипокористиконâ: Бож*о*, Јов*о*, Степ*о*, пуш*о*, киђ*о*, и т. д., који се по источним крајевима свршују на *а*, овамо долазе и ове именице, изведене наставцима *ко, оје, ло:* старој*ко*, зеленк*о*, Мирк*о* (и туђе Марк*о*), Милоје (и туђе Пајсије), гатал*о*, и т. д. Као што знамо, све ове именице овако гласе у оба падежа: да није сад ово крајње *о* завршетак самога вокатива, који је у ових именица због честе употребе ([2]) у ласкавом опхођењу не само задржао свој облик, него се толико утврдио, да је, истискавши прави номинатив (?), дошао на његово место? Можда је на овај појав утицао и средњи род, чиј је и вокатив и акузатив, као што знамо, увек једнак с номинативом ([3]). — Или је ово крајње *о*, као завршетак и номинативу и вокативу, баш доказ, да су ова два падежа првобитно морала бити један исти падеж?

([1]) «Verl. Gramm d. slav. Srp.», IV, 370. стр.

([2]) Све су оне или имена властита или имена таквих лица и ствари, којима се често обраћамо.

([3]) «Тако и Шлајхер, вели А. Попов (op, cit. стр. 11. и 12.), у именима на о види двојаки утицај: и вокатива и средњега рода.»

В., Акузатив.

(«Винитељни» = четврти падеж = «предметни»).

У време, кад се вокатив одвајао од номинатава као засебан облик, акузатив се већ био одвојио, било као падеж „даљега“ или као падеж „представљеног“ предмета ([1]), насупрот номинативу, падежу „ближега“ или „опаженог“ предмета. Али разлика ова између „ближег“ и „даљег“, између „опажања“ и „представе“ — никако није она, коју видимо између појма „субјекат“ и појма „објекат.“ Шта више, и данашњи, још живи примери потврђују поставку, да су ова два падежа врло блиска, да супротност међу њима првобитно није могла бити онаква, каква је између субјекта и објекта. С тога, остављајући питање о томе, који је од ова два падежа старији, забавимо се овде само том блискошћу и паралелношћу њихових функција.

Без обзира на значења, сама нас морфологија упућује на неку узајмицу међу номинативом и акузативом: да су они били првобитно тако противни један другоме, као што су „подмет“ и „предмет“, — зар би могла, на пр., у ст. слов. језику имена прве врсте свој изгубљени номинатив једнине накнадити баш акузативом једнине? ([2]). Па

([1]) Не «предмета» = «објекта», него ствари.

([2]) A. Leskien, «Die Declination im Slav.-litau. u. German.», стр. 4., доказује да старо индојевр. *a* у слов. језицима не може само без назала постати *ъ*, него оно бива или *е* или *о* — према томе, да ли је првоб. *a* још у предслов. доба већ постало *е* или остало као *a*: отуда у вокативу једнине «влъче» (vl'kă) и «жено» (gena). А пошто је номинат. наставак у посебне јевроп. језике прешао као *as* (доказују литавски и немачки језик) то се и слов. номинатив не може свршивати на *е*, него би био на *о*, дакле: влъко. Овај се облик, вели Лескин, морао изгубити зато, што се подудара с номинат. ср. р. «слово,» «дѣло,» те је замењен акузативом влъкъ, чиј је завршетак морао бити *ъ* (am = *ŭm* = *ŭ* = ъ).

зар без узрока да се понови то исто код имена̂ III врсте у множини, а код имениц̂а V, 2. и у једнини и у множини? И зар би иначе могли постати већ поменути номинативи личних заменица акузативним наставком *т?* — Још је очигледнија ова блискост и узајмичност с гледишта синтактичног. У најстаријим једночланим (и „именичким“ и „глагол.-именским“) реченицама номинатив долази не као подмет, него за показивање и за егзистенцију: то ћемо исто видети и овде код акузатива. У неким од ових реченица с гледишта логичког рекао би човек да су улоге ових падежа промењене: акузатив је логички подмет, номинатив — предмет. Самостални номинативи одговарају комодалном и приложном самосталном акузативу. Логички подмет пасивних реченица стоји у акузативу, итд. И најпосле, прегледајући све данашње функције акузатива, видимо не само да су блиске с номинативним, него и да су многобројне. Ни једно ни друго не би могло бити, да је акузативу основно или првобитно значење било „предмет“ = објекат. Међу тим значење „представа“ као да може најбоље обухватити све разнолике функције његове. Из њега би се могао извести и први ред значења̂ у реченици без подмета, где се ретко опажа разлика између „подмета“ и „предмета“ у ужем смислу. Али већ у неколико почиње и овде, а особито се јако развија опозиција међу номинативом и акузативом у реченицама двочланим (с подметом). Положај, који у реченици заузима номинатив, можемо казати да је према положају акузатива, кад су у реченици њих оба, као „главни“ према „споредном“, као „први“ према „другом“. Па баш и кад је акузатив по значењу ближи логичком подмету, опет он по истицању у реченици, по начину исказивања, није главни, није први. Отуда је, даље, и оно, што је већ свуда узето, да номинатив бележи главне (подмет и прирок), а акузатив споредне чланове

реченице: само што првобитна разлика међу главним и споредним није онаква, као што је разлика међу подметом и „предметом.“ И акузатив долази у оном истом значењу, у ком и номинатив, кад је подмет и прирок, само што је овде то све према номинативу споредно — секундарно. Кад се тако разуме положај акузатива, онда нам се неће учинити погрешно оно, што је на уласку у специјални претрес падежних функција казано о свима „косим“ падежима, тим споредним деловима реченице. И номинатив, обележје главних делова, и акузатив, представник свих косих падежа, стоје у реченици самостално, ни с чим неподударно. Морала је, дакле, и у најстарије доба падежног развитка бити нека разлика између ова два падежа. И као год што језик од вајкада разликује радњу „опажену“, фактичну од радње „представљене“, замишљене, могућне, те за прву има један начин, «показни“ (индикатив), а за другу други, „погодбени“ (кондиционал), — исто тако је, дакле, томе паралелно, и за предмете, за „лица или ствари“ врло рано почео разликовати падеж „опаженога“ и падеж „представљенога“ предмета (1).

Признајући овако да је првобитно значење акузатива много шире од онога, што се обично узима као „непосредни“ или „прави“ објекат, никако не можемо полазити с познате локалне бакве, да је он тобоже падеж који долази на питање „куда?“ И као што се од правога објекта не могу извести самостални, адвербијални и егзистенцијални акузативи, тако се ни од просторног значења куда (2) не може доћи до функција „акузатива с инфинитивом“ и других. Према свему довде казаном првобитно

(1) G. H. Müller у «Zeitschr. f. Völkerps. etc.», XIII, стр. 53.

(2) Ово значење првобитно не би могло ни бити само куда, па ни само где, већ и једно и друго: «безразличност између куда и где», А. Поповъ, «Синт. изслѣд.», стр. 29.

значење акузатива морало је бити тако широко, да се значења свих косих падежа примичу томе значењу (1); и у колико се више развијају облици и боље одређују функције тих нових падежа, у толико више, с једне стране, отпадају нека већ нејасна значења акузатива, а с друге, она заостала све се боље „разграничавају“ и специјалније обележавају.

Нашавши „једночлане“ или бесподметне реченице старије од обичних двочланих, држаћемо се и овде реда, код номинатива узетог. Ред је овај овде потребан и зато, да се њиме лакше истакне паралелност међу акузативом и номинативом, о којој мало час говорисмо.

I Акузатив у реченици без подмета.

И овде, као и код номинатива, најпре долазе реченице једночлане (једноставне) у ужем смислу — од самих именица, па за тим реченице једночлане у ширем смислу — од глагола и именицâ. Акузатив и у једним и у другим реченицама ове врсте долази готово у свем паралелно номинативу. Главне бар функције номинативне код акузатива се понављају.

1. Акузатив у једночланој реченици именичкој.

(За поздрав, показивање, нуђење)

„Од малог броја простих и међу собом сродних елемената, поступно разграничавајући њихову употребу, језик људски ствара нешто сложено, уређено и одређено“ (2). То је тако звано диференцовање — последица поступног неосетног развитка. И реченице „једночлане“ дају нам за то леп пример. Данашњи оскудни остаци најстарије упо-

(1) А. Поповъ, op. cit., стр 141. 307.
(2) А. Поповъ., op. cit., стр. 29.

требе и номинатава и акузатива наводе нас на мисао, да је заиста било некад време, кад су синтактички елементи били и малобројни и прости, те и по значењу међу собом врло сродни. И као што напред видесмо номинатив, тако сада имамо и акузатив у реченицама једночланим без глагола — за поздрав, за показивање и нуђење, итд. Тако:

а.) Поред примерâ: „крв и нож“, „дан и комад“, „звек за мирис“ — реченицâ ускличне природе, у којима се не може тачно одредити да ли су употребљене именице номинативи или акузативи, — јер су једнаки, — споменућемо поуздане акузативе за поздрав: „лаку ноћ!“, „добар вече!“, „добро јутро!“, „добре ходе!“, „добре ви сиједе!“ и т. д., које су по свем сличне реченицама-номинативима „за усклик.“ Али ће им сличност ова бити још већа, кад споменемо и поздраве од номинатива: „добра срећа!“, „добра коб!“, „божја помоћ!“, који лепо пристају уз номинативе, наведене за заклетву: „Бог и душа!“ итд. Ове номинативне ускличне реченице можемо навести и као ограду противу могућне замерке, да су сви овде наведени примери за акузатив — елиптичне реченице, јер кад није потреба замишљати изостављени глагол код номинатива, зашто би то било потребно код акузатива! Сем тога, уз облике „крв и нож“, „звек за мирис“ и т. д. можемо додати и глаголе прелазне, те да се они учине као предмет, и глаголе непрелазне, те да се они учине као подмет! А какво је то замишљање „изостављених“ делова реченичних, кад овако може бити самовољно? И најпосле, да уз поздраве од акузатива „лаку ноћ!“, „добро ви сиједе!“ није потребно замишљати никаквих прирока (овде од прилике „желим“), наводи нас у неколико и факат, што се, слично оваком акузативу, и генетив сам без глагола употребљава за жељу, клетву и заклетву.

б.) Паралелност акузатива с номинативом такође се лепо види из примера, где акузатив иде уз прилог *на*; тако имамо: „На, девојко, копрену од злата“, „Нај теби, царе, срдачку“, „На ти сабљу, драги господару“, „На ти, слијепи, пару“ (Данич., стр. 407.). Да су ови примери паралелни с оним од номинатива: „ево теби везена кошуља“ и т. д., — доказ је у том, што је, како вели Миклошић (1) и овај прилог *на*, као год и онај *ево*, постао од заменице, а не од глагола: од таквих пак прилога падежи не зависе (2), те су и акузатив „пару“ и номинатив „кошуља“ дошли сами собом, а не зато, да тобоже допуне „изостављени“ глагол (3). Утицај глаголског управљања могао је овде бити само у том, што су глаголи „узети“, „желети“ и т. д., тражећи за собом у двочланим реченицама акузатив за објекат, аналогијом својом помогли да се уз њих сачувају и ови стари акузативи-реченице за показивање и нуђење.

2. Акузатив у једночланој реченици глаголско-именској.

После функције, коју врши акузатив, усклику близак, одмах долази друга, такође врло стара, егзистенцијална: „у ред многих функција акузативних долази сада једна нова: акузатив стања (des Zustandes)“ вели наш учитељ, Фр. Миклошић (4). Егзистенцијални је акузатив обилатији од номинатива истога имена: акузатив показује стање не само уз глагол имати, него и уз глаголе по

(1) «Vergl. Gramm.,» IV, 383. и 11.

(2) А. Поповъ, op. cit., стр. 42., наводи Бопа «Etymol. Forschung.«, 1², стр. 412—416.

(3) Погрешно дакле мишљаше Даничић, «Срб. Синт.,» стр. 147., да само генетив у оваким реченицама стоји по свом само значењу, а номнинатив по значењу додатка *ено, ето* итд.

(4) «Subjectlose Sätze.» стр. 35.

Миклошићу: esse и dare, по значењу „средње“ и уз друге, по значењу и по облику повратне и трпне, па најпосле, као и тамо, уз „безличан“ прирок од каквог имена и глагола esse. У осталом, ових акузатива у реченицама без подмета мора бити друкчијих и зато, што овамо долазе и неки од оних, који одговарају поменутим „самосталним“ номинативима реченица двочланих или с подметом. У свима пак случавима, који ће овде бити изређани, акузативом се бележи оно лице или ствар, о коме се или о којој се тврди или а.) да јест (стање) или б.) да се њега или ње тиче прирокoв садржај (однос): на оба ова места име у акузативу, кад би се реченица бесподметна обрнула у подметну, стајало би у номинативу као подмет. Тако дакле имамо:

а.) Акузатив стања или егзистенције.

Према глаголима, уз које долази овај самостални акузатив и који одговарају „спони“ двочланих реченица, имамо ове редове:

α.) Реченица од акузатива и глагола esse *(јесам* и *бити):* „И хиљаду беше рањенога“, „докле дневи половину било“, „На глави му феса плетенога“ (Mikl., IV, 355.); место акузатива (?) због одрицања стоји генетив: „не чуди се, јер чуда није“, „да ти неје мене било“ (Mikl. „Subject. Sätze“, 37.), — тако и у партитивном смислу стоји генетив место акузатива: „од како је свијета“ (ibid.), „док је бога и добријех пријатеља“, „мене ће бити, а вас бити неће“ (Mikl., IV, 355.);

β.) Реченица је од акузатива и глагола habere *(има);* акузатив долази само у старим књигама: „више мора има водицоу“, „и тоуй има вроулоу“; у да-

— Mikl., „Sub. Sätze“, 70. и 71. и IV, 368.), „Тако *ме* арантос не било!“, „Анатема *га* било!“ (Н. посл.) (1).

б.) Уз акузатив од личне заменице долази глагол јесам или бити с прилозима: мило, жао, жалије: акузатив је овде управо повод или узрок жалости, те не мора бити само од личне заменице, него и од именицâ; тако имамо: „мени га је мило“, „жа' ми бјеше витезе јунаке“, „жалије му снахин венац било, него главу свог сина Андреје“, „жалије га (2) нама него њима“ (Mikl., „S. Sätze“, 67.);

в.) Уз акузатив долази место глагола јесам — глагол стати с именицама: писка, цика, смијех и т. д.; такви су ови ретки примери: „Стаде писка јадне калуђере“, „фиска стоји младе убојнике“, „ста *ју* цика како змије љуте“, „ста цика лудога Јована“, „стани смијех везирске рицале» (Miklosich, „Sub. Sätze“, 71.).

II Акузатив у реченици с подметом.

Паралелност акузатива с номинативом, опажена у реченицама „једночланим“, продужава се и даље: у реченицама „двочланим“. Као што смо видели, и у једној и у другој врсти реченицâ без подмета акузатив долази као саставни део прироков онако исто као и номинатив: егзистенција се исказује и једним и другим падежем. И као год што, даље, видесмо у реченицама с подметом тако звани „самостални“ номинатив, који, рекло би се, стоји

---

(1) Овамо долази, по Миклошићу, и «Ред је мене, да проговорим» «Sub. Sätze», 70.

(2) Пошто је од ове заменице акузатив изједначен с генетивом, то се не може поуздано казати да овде није генетив, који обично долази после овог прилога: «Жа' ми га је ка' једнога сина» (Гор. Вијенац, 115.) према «Је л' ти жао мајке» (Данич. 110.).

изван склопа реченичног, — исто тако у овим реченицама долази и самостални акузатив, на први поглед засебна, самостална реченица, прилагођена прироку обичне двочлане реченице. Али, у колико се номинатив примиче својој најглавнијој функцији, да буде „носилац“ прироком исказаног знака, у толико више његове старије функције прелазе на друге падеже, у толико више и акузатив врши службу самосталног падежа за време, за меру, за место, за однос и т. д. У даљем поступном развитку људскога језика нека се значења старог акузатива, као сапутника номинативу, још даље разгранавају и све специјалније обележавају, а нека се губе, будући замењивана сличним функцијама нових косих падежа. Разгранавање пак и специјализовање значења специфично акузативних иде путем већ наглашеног прилагођивања: реченица поступно постаје уређена и чврсто зглобљена целина, па се и неки акузативи све ближе примичу глаголима, те од самосталних и „независних“ постају „зависни“ (1). Паралелност међу акузативом и номинативом огледа се, најпосле, у предикативном предмету, који, слично предикативној одредби која се слаже с подметом, долази уз „прави“ предмет („зависни“ акузатив), слажући се с њиме по облику, те се назива „други, подударни“ акузатив. Тако дакле и овде, као и код номинатива у реченици с подметом, имамо два главна одељка.

1. Први, неподударни акузатив.

Овај акузатив, прирокова допуна или „предмет“ у ширем смислу, у главном је двојак: слободан или „независан“ и несамосталан или „зависан“; овај се други разликује од првога тиме, што је он, тако рећи, срастао с прироком у једну реч („неизоставна“ допуна), а први долази,

1) А. Поповъ, «Синт. изслѣд.», стр. 102.

слично адвербијалним додацима, самостално, те не само што стоји као засебан, самосталан члан једне реченице, него нам се може учинити чак и као засебна једночлана реченица.

а.) Самостални (независни) акузатив.

Од самосталних акузатива, заједничких свима ариојевропским језицима, а паралелних самосталним номинативима, у нашем се језику сачувале две врсте: а.) за време и место и б.) за однос; комитативног акузатива нема данас, тако рећи, ни у ком слов. језику (1). А противно самосталном номинативу прве врсте, који видесмо да је врло оскудан (само „двогуби“), акузатив те врсте има више одблесака (за време, место, меру у опште). Тако дакле имамо:

α.) Самостални акузатив за време; значење му је у главном двојако: или је а.) трајање, продуженост, или је б.) један само моменат, једна тачка у времену. И једно и друго исказује се акузативом од именице, која означава време, обично удруженом с каквим показним или бројним атрибутом: „Служи мене и трећу годину“, „пише, јеше три бијела дана“, „боље је бити певац један дан, него кокош месец“ (Mikl., IV, 393), — „Носише се летњи дан до подне“, „месечина сву недељу дана, ја сирота сву недељу сама“, „он је ово лето био у Крајини“, „они су цело лето једнако ударали на Србе“, „он оста неко време у Азији“ (Данич. 412.); — „Уставши онај час (2), вратише се“, „ја вам молим молитвицу свако вече, свако јутро“, „једну

(1) А. Поповъ, op. cit. стр. 133., наводи само два примера из чешког језика.

(2) И овде, кад је реченица одречна, долази генстив: «Неможе ли једнога часа постражити», Mikl., IV, 393.

суботу одем тамо", „светац пада први дан госпођина поста", „седми данак у Млетке стигоше", „ону ноћ не ухватише ништа", „свршиће се други пут" (Данич. 413.—414.); — место атрибута може доћи још један акузатив за време: „Мајка Божу јутро вече кара", „који га моле дан и ноћ" (Данич., 415.): овакав акузатив одговара поменутом двогубом номинативу; — најпосле и сам један акузатив без додатка: „Од милине уру сам слушао", „сахат пасе, а два ослушкује", „није прошло ни недјељу дана" (Данич., 412.) (¹).

Напомена. Да је у нашем језику било и самосталног акузатива за место, најбољи су нам доказ речи: крај, чело, конь, противу, проћу, страну, итд., које се данас употребљавају као предлози, за којима долази генетив у „стварном" значењу предложном: за мѣсто; а да су ове речи — стари акузативи, јасно је на први поглед. Тако имамо: „Опази Стојшу крај чесме", „сео му чело главе" (Mikl., IV, 392.), „шета крај воде Јордана", „седи мени крај колена" (Mikl., 541.), „чело главе ружу усадили", „чело ногу бунар ископали" (577), „**бѣахоу конь свѣтаго Марка**" (540.), „ко није са мном, против мене је", „те извеша девет везирова проћу цркве о јели зеленој" (561.), „**страны краљевства ми беше слоута Драгославь**" (569); тако је и оно, где, рекло би се противу правила, предлог *с* стоји с акузативом страну и његовим додатком: „Ако је Шара планина с ону страну Метохије", „и свак Турчин с ову страну мора", „с другу страну на доњу капију налијеће Бакал Милосаве", „ћелија има с доњу страну доста" (Данич., 416.).

β.) Самостални акузатив за количину или меру: у једну се групу могу ставити они акузативи, који као самостални додаци бележе: величину, ширину, висину,

(¹) Оваки су акузативи за време и данашњи нам сложени прилози за време: летос, јутрос, данас (дьнь-сь), вечерас ноћас, јесенас, зимус, пролетос (Данич., 415.).

дужину, дубину, даљину, тежину, — вредност, цену и т. д; тако имамо: „Половину нестало му друста“, „било му је стотину годину“, „оста мртви иљаду Турака“, „ал' му нема половицу војске“, „а иједак и с пута дошао, пак му само мрву требоваше“ (¹), „камен око три аршина висок, један аршин широк, и једну пед дебео“, мореуз, који је широк миљу“, „тежи једну оку“ „даоби му двије пушке мале што ваљују стотину дуката“, „ова длака небројено благо ваља“, „која вреди једну краљевину“, „дукат узе леба бијелога, други дукат вина и ракије, трећи дукат сваке ђаконије“ (Данич., 411. и 412.). — Тежња ових акузатива, да буду адвербијални додаци, види се отуда, што се неки од њих (а то вреди и о акузативима за време) употребљавају и с предлогом (овде на пр. *по, за,* а тамо *у*), који сам ништа не казује, па чак и с таквим, који иначе не долази уз акузатив; тако је: „Ово је чудовита гора што *преко* дан сијева“, свако пуце *по од* литру злата“ и т. д. (Данич. 413.);

γ.) Самостални акузатив за однос: слично ономе, што видесмо у реченицама без подмета, самостални акузатив и овде може казивати однос или, боље, бележити лице или ствар, које се тиче глаголска радња. Ова последња употреба самосталног акузатива, и ако доста сиромашна, ипак је разнолика и значајна: „комодални“ акузативи, с једне стране, чине прелаз објективним или „зависним“ акузативима, којих има више врста, а с друге, представљају собом заметке неких познијих падежа, поименце: генетива

(¹) Све су ове реченице без подмета, те би их можда требало ставити напред међу примере егзистенцијалних акузатива: наводимо их пак овде ради значења самих имена, која стоје у акузативу, као и она два примера мало час (од реченица без подмета) ради акузатива за време. Ових 5 једночланих реченица могу постати двочлане, кад се акузатив окрене у номинатив.

и датива. Значење ближега односа прелази у значење циља, повода или узрока. Тако имамо самостални акузатив за однос уз ове непрелазне глаголе: *ићи, доћи, запасти, допасти, стати, стајати;* реч у акузативу казује да се на оно, што сама значи, односи или се томе управља радња глаголска: „За што му се не да што га иђе“ ([1]), „дош'о те је ред“, „оней дѣлове що нась доиде“, „пак је редак краља доходио“, „мене ево свашта овђе запало“, „колико ме допаде од цијелога краљевства“ ([2]), „кад је кнеза књига допанула“, „њега свагда мора скупље стати, него Грке“, „а Чупића стоји без динара“, „да га толико долази она ствар, коју продаје“ (Даничић, 404.—405), „паде ме жеља“ (Mikl., IV, 377.) и т. д. ([3]); — тако имамо и уз друге неке глаголе за узрок или повод: „Које јаде, људи, дангубите?“, „волим једну боловати рану него двије“ (Mikl., IV, 374., А. Поповъ, стр. 157.).

Напомена. Овде је место и акузативима за начин (А Поповъ, 159), место којих данас имамо прилоге од придева начињене, који су некада били акузативи једнине средњ. рода ([4]); тако је: *брзо, брго, косо, лихо* (Mikl., 160), *лепо, добро, мирно* и т. д.

6.) Зависни акузатив.

„Зависним“ у реченици зовемо уопште онај члан, који никад не може ући у склоп једне реченице без које друге речи, коју он, тако рећи, „допуњује.“ И заиста, неки па-

---

([1]) Овоме Миклошић (IV, 377) наводи паралелу у реченици с дативом „што коме иде.»

([2]) Као паралела у дативу: „ред допао прошеној ђевојци“, Mikl., ibid.

([3]) Овамо долазе примери, слични онима у реченицама без подмета, с прироком од глагола болети: «Мучи, вило, грло те боље ло», «ал' га руса глава заболила», «сврбе ме леђа» (Mikl., 383) и т. д.

([4]) Miklosich, IV, стр. 158. и 393.

дежи у неким својим значењима тако су се, у дугом развитку људскога језика, удружили с неким глаголима или предлозима, да сада иду увек само заједно. А шта то значи? Прилагођивање (удруживање представâ) ре́чи̂ једних другима, удешавано с намером, да се и што тачније и што брже **једна** мисао искаже, доводи за собом несамосталност, „зависност“ неких од тих речи. Првобитна слобода и самосталност поступно се сужава и ограничава, — губи. Да је тако, да заиста падежи „зависни“ постају од „независних“, а не обрнуто, — историја и нашег и заједничког ариојевр. језика даје нам довољно доказа. Првобитно слободни, тако рећи, ничим невезани чланови с напредовањем разума људскога постају зависни, везани: паратактичан („приређен“) склоп реченицâ претвара се у ипотактичан („подређен“) (¹). С тога су и сви примарни глаголи првобитно морали бити субјективни, па тек на вишем ступњу језиковог развитка неки су од њих могли постати **објективни** (²), и даље, међу овима глаголи **непрелазни** морају бити старији од **прелазних**. Неки глаголи непрелазни, везујући се често, обично, те на послетку и „неизоставно“ с неким акузативима, издвојише се из целога реда објективних глагола, те начинише особиту групу — „verba transitiva“; ово издвајање још се врши и данас у свима живим језицима, па ваљда никад неће ни престати. А блискост и постанак ових других глагола, прелазних — од првих, непрелазних види се не само по томе, што се многи наши глаголи „прелазни“ потпуно могу разумети без акузатива-објекта (³), него и по томе, што и у нашем

(¹) Први је начин сличан «сликарству без перспективе», а други оном с перспективом, Fr. Miklos. IV, стр. 76. и 77.

(²) Dr. K. W. L. Heyse, «Lehrb d. deutsch. Sprache«, стр. 105.

(³) Реченице «дете види» и «Стојановић пише» потпуно су разумљиве саме собом; а кад им додамо објекте «човека» и «књигу»,

и у другим језицима ариојевр. лако можемо наћи примера правих прелазних глагола, који су још у историјско доба били непрелазни. „Изведени глаголи већином су прелазни, а то с тога, што је њихову извођењу намера, да субјективно значење коренитога глагола пренесу на објекат.“ (1) Како је могло ићи то извођење и преношење, ево једног примера из нашега језика. Ст. слов. глагол *наити* значи и наше *наћи* (где се предлог *на* слио с глаголом *ити)* и наше *наићи* (где је предлог *на* дошао пред глагол *ићи* — познију замену старијега *ити)*, те се употребљава, и то не само у ст. слов., него и у руском језику (2), и као непрелазан и као прелазан. И ако је дакле овај глагол изведен, сложен с предлогом, опет је он остао такав, да се двојако употребљавао, па тек пошто је честа свеза нашега првог (старијег) облика овога изведеног глагола *(наћи)* с објективним акузативом учинила, да се он сматра само као прелазан, — диференцовао се и други (познији) облик његов *(наићи)*, да му сачува старије, непрелазно, значење. А да је ово значење старије, видимо по примарном, непрелазном глаголу *ити* (сада обичније *ићи)*. Према томе, да би могао постати прелазни глагол наћи што, мора се претпоставити старије ити чьто, где би акузатив био од прилике онако исто самосталан, као и у примерима, раније наведеним, самосталног акузатива прве врсте (за време и место), а таква се употреба његова потврђује и примерима из старог индиског језика. (3) Ово се може потврдити и употребом других наших глагола за кретање (хо-

---

радња њихових подмета биће тиме само ближе одређена, а не и допуњена, и то први пут предметом, кога се дотиче глаголска радња, а други пут предметом, који је резултат, производ радње. Упор. G. H. Müller, op. cit., стр. 6.

(1) Dr. K. W. L. Heyse, ibid.

(2) А. Поповъ, op. cit., 166.

(3) А. Попов, ibid.

дити, јездити, бродити, допасти, живети итд.), који, ма да су непрелазни, долазе и као прелазни с акузативом за објекат; они ће бити даље на свом месту поменути. И најпосле, што се тиче осталих језика ариојевр., доста ће бити ако наведемо факат, да су многи латински непрелазни глаголи тек у доба Цицероново промењени у прелазне, а таквих је промена још више било у старијем латинском језику. (¹)

Не можемо дубље улазити у историјски претрес ове најзанимљивије — „зависне“ или „објективне“ — употребе нашега акузатива; не можемо научно и поуздано утврдити онај ред, којим су се од некадашњих „самосталних“ формовали и издвајали врло разнолики данашњи акузативи — објекти: не можемо зато, што нас овај претрес и овај распоред уводе у најтежу, рекли бисмо, и најзамршенију област упоредне синтаксе, област, у којој се често не умеју наћи ни прави научници (²), и у којој само грубе погрешке могу чинити они, којима, покрај осталог, недостаје и потребно знање свих бар најглавнијих језика ариојевропских. Будући овако мало подобни за посао, коме треба тежити, задовољићемо се, ради прегледа зависних акузатива, само кратком напоменом о простом, описном, распореду наших примера. На прво место треба да дође акузатив спољнога објекта, тако звани „потребни“ (³) или неизоставни акузатив прелазних (и других у том смислу упо-

(¹) G. H. Müller, op. cit., стр. 6. и 68.

(²) За распоред акузатива правога објекта Dr. Hübschmann не нађе никаквог спољног основа («унутарњег», вели, и нема), сем глагола, уз које долазе, а њих ређа — по азбучном реду, «eine Anordnung die, so schlecht und unwissenschaftlich sie sonst sein mag, mir hier am besten zu passen, am wenigsten zu Missverständnissen führen zu können scheint», «Zur Casuslehre», ст. 162.

(³) «Der nothwendige (ergänzende) oder Objectsaccusativ», H. Hübschmann, 161.

требљених) глагола: овај најчешћи и најразноврснији међу свима акузативима неким својим нијансама (предмет достигнут радњом глаголском и предмет-циљ) одговара самосталном акузативу прве врсте (за време и место) (1). После свих разноликих и многобројних акузатива спољнога објекта мислимо да треба ставити тако звани акузатив унутарњег објекта, који као да стоји на средини између првога или правог објективног и другог или неправог објективног акузатива, тако званог, акузатива односног објекта (2), који опет, са своје стране, одговара већ поменутом самосталном акузативу за однос и узрок. (3) И на послетку, тек иза овога односног објекта мислимо да је место двогубом или двојном акузативу за објекат (то су управо два објекта), који као да чини прелаз другој главној функцији акузативној: другом, подударном или предикативном акузативу.

α.) Акузатив спољног објекта.

Међу свима зависним акузативима овога реда најбоље одговарају и најближи су самосталнима они који долазе уз глаголе првобитно непрелазне, те им бележе простор кретању или циљ ходу и радњи глаголској уопште. После њих стављамо акузативе уз глаголе прелазне, где је прилагођивање потпуно извршено, те, и ако је старије, долази на последње место, да се тиме покаже крајњи резултат, до кога долази развитак овога некада јединственог, по значењу најширег падежа. У осталом, распоред акузатива

(1) А. Поповъ, „Синт. изслѣд.", 183.

(2) „Der Accusativ des erklärenden Objects oder der Beziehung", B. Delbrück, „Synt. Forschung", 32.

(3) У ред „слободних" (freiwilige), дакле самосталних акузатива Хипшман (op. cit., 196) и Делбрик (op. cit., 31) стављају и акузатив унутарњег објекта.

правога објекта тежи је од распореда ма каквих функција кога било другог падежа, а поглавито с тога, што се с превеликом разноликошћу објекта преплећу и разнолика значења глаголске радње: акузатив за простор или, боље, тачку у простору, за време или тачку у времену, за циљ, за предмет, достигнут глаголским кретањем, за предмет, захваћен глаголском радњом, за предмет, изведен или створен глаголском радњом и т. д., — такав разнолики акузатив долази уз глаголе непрелазне, просте и сложене с предлозима (тада су прелазни), уз глаголе непрелазне каузативне, уз глаголе повратне, уз глаголе прелазне врло различног значења. С тога и не можемо говорити о савршеној доследности у распореду примерâ, који долазе. Само тврдимо да акузатив може бити:

а.) Спољни објекат уз глаголе за кретање.

Ови су глаголи по правилу непрелазни, али понекад, и кад су прости, добивши уза се акузатив, а особито кад су сложени с предлозима, постају прелазни. Остаци некадање, старије употребе ових акузатива уз просте непрелазне глаголе за кретање виде се још само, и то врло ретко, у нашим народним песмама, где могу значити простор: „ходећ' земљу, бродећ' воду“ (1), „зелену гору ходила“, „тешке путе да путујем“, „тешке броде да бродујем“ (2), — или циљ кретању: „пак он греде дворе Кожулове“, (Mikl. IV, 392.). Али глаголи постају прелазни и у народним песмама и у обичном говору — кад су сложени с предлозима: *об, до, про, пре,*

(1) С развитком падежних функција место овог акузатива долази просекутивни инструментал: земљом, водом.

(2) Ма да би се овај пример могао ставити и у ред акузатива унутарњег објекта, опет је, мислимо, и по глаголу и по додатку његово место овде.

(прѣ), *по, за, над, на, у, с.* Акузатив и овде, као и код правих, од искони (?) прелазних глагола, значи најчешће предмет, достигнут радњом глаголском. Сами глаголи могу бити:

аа.) У конкретном смислу: „Сву обајде Лику и Крбаву“, „сва би брда облетјела“, „оптрчаше сав онај крај“, „по ноћи је кулу облазио“, „оптече их она силна војска“, „што смо даљну земљу проходили“, „Павле прелажаше горње земље“, „он закрочи помамна мркаља“, „твоју ћемо походити мајку“, „чудан ли си шићар уходио“, „и прескаче коње и јунаке“, „Турке претекоше“, „ти прелазиш села и градове“, „три птичице гору прелетеле“, „и Његуша племе прегазише“, „Дунаво пребродити“, „пријеђоше воду Јошаницу“, „пријешли границу“ (Mikl. IV, 380.), „нађоше водицу“, „избирач нађе отирач“, „обзинути комадић хлеба“, „обасјала зелену ливаду“, „како их састаде“, „попале га пене“, „надвладати, савладати кога“, „Он надскочи, надтрча, надбаци све“ (Бошковић Ј., „Срп. синт.“, стр. 108.).

бб.) У преносном смислу, где је кретање више мислено: „А душица рај достала“, „затекоше цара у животу“, „подсјео ме као рђав комшија“, „нека стече невјестицу младу“, „тешке су је муке попануле“ (Mikl. 380.), „надметнути кога благом“, „преболети ране“, „преступити заповест“, „опадати кога“, „препанути друштво“ (Бошков. 109.)(1) и т. д.

(1) Примери «преседети сву ноћ», «одстајали су вечерњу», и т. д. могли би бити наведени за објекат од времена — паралелан самосталном акузативу за време. Више их има међу акузативима унутарњег објекта.

г.) Спољни објекат уз глаголе непрелазне — каузативне.

Особиту врсту непрелазних глагола чине тако звани „узрочни“ или каузални глаголи, који казују да један подмет изазива други, да изврши глаголску радњу([1]). Од општега правила, да су каузални глаголи деноминативни, има и одступања, по коме неки неутрални, дакле субјективни, могу такође постати каузални([2]), па били с предлозима или без њих. Уз ове глаголе стоји у акузативу реч, која би, да они нису каузални, стајала у номинативу као подмет њихов. Тако имамо: „Те чардаке ватром сагорите“ (место „да чардаци ватром сагоре“), „рано мене лијегала мајка“ (Mikl., 274), „игра коња Реља од Пазара“ (Divković, „Sintaksa“, 35.), „изгорје ти мајку огањ живи“, „доиграх *га* до водице“, „вино и старца заигра“, „с десне стране уза раме своје сједе зета Страхинића бана“, „један витез коња тече“, „па на сусрет коње потекоше“, „сви сватови коње провађају, салт не шета змија Ластавицу“, „а они су коње одјахали“, „одјаши ме од коња ђогата“ (Mikl. 377.); тако је и ово: „вино и мудрога побудали“, где је глагол такође каузалан, али деноминативан; глагол побудалити употребљава се и као прелазан и као непрелазан. Са свим је друго оно: „обеселити старицу“ (учинити да старица буде весела), где је глагол деноминативан само прелазан. — Као уз глаголе каузалне, тако долази акузатив и као:

([1]) Miklosich, IV, 264.

([2]) Mikl. IV, 273. Тако је, вели, српско зобати — fruges manducare, а зобити — frugibus nutrire.

в.) Спољни објекат уз неке глаголе повратне.

Глаголи повратни: најести се, напити се, расплакати се, добивши уза се акузатив за објекат, могу изгубити заменицу *се*, те постати и сами каузални; тако је: „Ви гладнога нијесте најели, а жеднога нијесте напили“, „Ко би *га* наио, душу би стекао“, „сву земљу расплакао“ (Mikl., 378.); тако је и оно: „сву су турску земљу заплакали“ (м. расплакали). — Са свим је друкчији од ова два акузатива акузатив што је на реду:

г.) Спољни објекат уз глаголе прелазне.

Ово је онај објекат, који би по старини, као што рекосмо, требало ставити на прво место, и по коме се обично, али неправо, мисли да је акузативу објекат или непосредна, неизоставна допуна — основно значење: тако се мисли зато, што је он од свих акузатива најчешћи и обично уз глаголе прелазне баш „неизоставан.“ Да то значење није основно, већ да има других, и ширих и старијих значења, већ смо бар у неколико показали још напред, а да је ово значење или, боље, овај акузатив, уз прелазне глаголе друкчији од ових довде изређаних спољних објеката, види се по томе, што глаголима прелазним не долазе предлози (као непрелазним), да ближе и тачније одреде циљ кретању, већ само њихове просте основе долазе увек везане с акузативима од имена врло различних. А ова неизоставна свеза прелазних глагола с акузативом-објектом значи већи напредак у развитку и језика и мишљења људскога: оно, што се у нашем језику издваја из некадашњег заједничког колосека конкретних појава, те добива посебно, специјалније, већином апстрактно значење, — то баш остаје непомично, привезано, „зависно“, јер је прекинута његова слобода,

уништена његова конкретност (¹). Што су значења појединих облика шира, неодређенија и примитивнија, у толико су ти облици у свези с другима слободнији, лабавији — више „самостални“; и обрнуто: у колико су значења ужа, тачније одређена, апстрактнија, у толико су и облици чвршће и тешње везани с другим облицима, у толико су више — „зависни“; у најстаријим реченицама видимо чланове самосталне, засебне, врло лабаво међу собом везане: у најновијим ти су чланови „зглобљени“ у једну целину, рекао би човек, срасли међу собом. — А примере ових акузатива можемо у главноме овако разредити (²) према томе, шта бива са стварју или лицем, чије име стоји у акузативу:

аа.) Предмет, чије име стоји у акузативу, достигнут је или захваћен глаголском радњом; ово достизање и захватање може бити врло разнолико: добивање, узимање, имање, тражење, жељење, дозивање, држање, знање, — гоњење, — стављање, — давање и т. д.; оно је управо тако, да му се границе не могу одредити, и своди се, рекли бисмо, на просто дотицање без промене самога предмета и без обзира на подмет, од кога излази радња: однос подмета према предмету може бити у са свим супротним

(¹) А. Поповъ, op. cit., 212.: «немачко übersetzen у значењу преводити с једног језика на други изгубило је своје конкретно значење и добило специјалније, апстрактно, па се и сматра као један глагол (ich übersetze), а у конкретном, заједничком значењу (преводити, премештати) иде по аналогији осталих глагола, с предлозима сложених (ich setze über).»

(²) Како је тежак распоред «правих» објеката, вили се и по томе, што га граматичари навлаш избегавају, и Миклошић се задовољава само тиме, што на овом месту наводи већином само оне глаголе, «код којих се акузатив представља као нека особита појава» (als eine irgendwie besondere Erscheinung). «Vergl. Gramm.», IV, 373.

правцима (узети и дати, ухватити и пустити, волети и мрзети); најпосле, значења глаголске радње могу бити или више стварна или више мислена. Пошто је превелики број примерâ овог акузатива, навешћемо само глаголе, и то само оне без предлога (разуме се ако могу бити без њих); ти су глаголи: добити, добавити, узети, брати, бирати, вадити, вући, водити, видети, гледати, вребати, грнути, дизати, држати, имати, умети, питати, просити, желети, жељковати, волети, задовољити, хтети, слушати, чекати, чути, ухватити, узаптити, гртати, чувати, бранити, треба, потребовати, метати, ставити, турити, товарити, гонити, терати, пустити, показати, звати, викати, кликовати, жалити, клети, кобити, срести, спасти, носити, пудити, љубити, мрзети, трпети, патити, губити, делити, дати, давати, даровати, поменути, помињати, памтити, учити, обикнути, веровати, хвалити, променити, јести, пити, напијати, сећи, ударати, газити, гасити, и т. д. (Бошков., стр. 103.—107.).

Напомена. У место глагола волети (кога и што), најволети и дуговати (што) могу доћи и придеви: волиј, најволиј, дужан: „Ја бих ђердан најволија“, „волиј сам брата за крвника, него туђина за господара“, — „али немајући ни њих код себе, остане му их дужан“, „за које смо му дужни благодарност“ (Бошков., 110.).

бб.) Предмет, чије име стоји у акузативу, преиначује се према ономе, што значи глагол; и овде, као и напред, објекат није производ глаголске радње, него је већ дат, готов у време, кад се радња врши: али се разликује од првога, што, додирнут или задешен глаголском радњом, постаје мало друкчији, у нечем се

преиначује; глаголâ има и с предлогом и без предлога, и девербативних и деноминативних, те с тога и сличних с онима наведеним. Примерâ и овде има довољно: „заградити што“, „чини шеницу“, „зачини јело“, „затворити врата“, „— скеле“, „— друмове“, „отворити очи“, „потворити кога“, „исправљати шибу“, „направити руку“ (била уганута), „ковати, потковати коња“, „оковати узду“, „— себе и дората“, „па покројих на њих чисти скерлет“, „резати косу, нокте“, „завити ране“, „навијати пређу“, „подвити рукаве“, „развити чедо“, „накитити место“, „— цвеће“, „плести косу“, „прести свилу“, „запети стреле“, „копати земљу, кукуруз, виноград, — кога“, „усадих вишњу“, „сади кума једног до другога“, „скува купус без меса“, „разговарај ме“, „световати кога“, „бити кога или што“, „бити град“, „обити ризницу“, „ласно је одбити кривицу на мртвога“, „кесега побија цену моруни“, „подбити, пребити што“, „разбити камен, главу, град, војску, бригу“, „убити кога“, „уловити што“, „да жањемо пшеницу“, „мучити кога“, „успавати кога“, „да бог живи тога и тога!“, „ојадити кога“, „поравнити стазе његове“, „старој мајци образе поцрни“, „убелити платно“, „да старицу обеселим мајку“, „рогом воду мућаше, а очима бистраше“, „немој лице грдити“, „постити лонце“, „распространити земљу“, „узми те ослади уста“, „да би ослабио оне велике старешине“, „што му очевидну лаж једнако потврђују“, „нек пресуши воде“, „ослободити кога“, „опростити коме руке, живот, грехе, дуг, душу, кога (ропства опростити)“, „осветлити коме образ“, „светлити авлију“, „светити водицу“, „жежен кашу лади“, „срдити кога“ „братимити, окумити, одеверити кога“, „кумити небо, земљу“, „а и паша може кога

окнежити", „свети Јован море заледио", „осиромашио га", „не мо'ш, царе, земљу потурчити", „позлатити што" (Бошк., стр. 101.—103.) и т. д.

гг.) Предмет, чије име стоји у акузативу, тек онда и постаје, кад се радња врши: он је управо производ глаголске радње; овде предмета и нема пре, но што се изврши оно што значи глагол, а то што се изврши, што се створи, то баш и јесте предмет; тако имамо: „Гради ражањ, а зец у шуми", „градити (од воска) свећу, мелем", „градити јаде, кавгу, задужбине", „градити, зидати град", „начинити кулу, колибу, мостове, књигу, лек, рану, место, весеље", „чинити коме сен, пут, штету, милостињу, част, пошту", „пригода чини лупежа", „чини чини", „учинити посао, грех, љубав, јаде, жалост, кавгу, помоћ, прилог (у цркву), хесап, веру, табор, конак, диван, скупштину, јуриш (на кога), загон (напад), крв", „даде краљу, ријеч не учини", „како је кога бог створио", „отворити (значи начинити) дворе, рану, јунаштво, жубор (на води)", „саковати сабљу, обоце", „срезати борну хаљину", „соко гњездо вије у јеловој гори", „вити колач, брата: двије сеје брата не имале, па *га* вију од бијеле свиле", „плести подвезице, мрежу, чарапе, котарицу, венце", „китити књигу", „прести златну жицу", „опрести себи кошуљу", „ложити ватру", писати књиге", „готовити вечеру", „родити сина" (Бошк., 100.) и т. д. Од овога је по значењу лак прелаз на:

β.) Акузатив унутарњег објекта.

Акузатив, о коме ће бити реч, има више имена: унутарњег објекта или садржаја, вербални или ап-

страктни([1]), резултативног објекта([2]), па можда и још које, те се с разним именима могу замишљати и разна му значења. Али зато, што већина примерâ овога објекта показује да се акузативом живље и јаче истиче радња глаголска, обично се овде разуме само онај случај, када је у акузативу реч оног истога корена, кога је и глагол, уз који она долази. С тога овај акузатив најчешће долази у народним песмама, где је таутологија често потребна. Резултативно значење овог акузатива казује нам сродност његову с последњим, тек прегледаним, варијететом спољнога објекта прелазних глагола, а истоветност корена и значења његова с кореном и значењем глаголским показује да је он последњи колут у ланцу објективних акузатива, те му је функција само формална, баш апстрактна([3]). Тако имамо: „Благослов благослови“, „бој не бије свијетло оружје, већ бој бије срце од јунака“, „бразду бразди, воду мами“, „везак везла лепа Ружа“, „да заједно вечер вечерамо“, „да заједно вијек вјекујемо“, „кад је војску војевати“, „дан данили, дв'је ноћи ноћили“ ([4]), „дворбу двори богат у богата“, „жетву желе три јетрве“, „игру игра пеливан Асане“, „за њоме се калдрми калдрма“, „лов ловише по гори зеленој“, „у перчину љето љетовале, у њедрима зиму зимовале“, „молићу вам молитвицу“, „мисли мисли, све на једно смисли“, „све четворе посте постише“, „празнују празник“, „или пут путује или винце пије“, „скок скакаху и камен метаху“, „славу слави српски кнез Лазаре“, „збор зборише божји апостоли“, „сан заспат' не могу“, „јесу л' они чете чето-

---

([1]) Mikl. IV., 385.

([2]) А. Поповъ, op. cit., стр. 235. и 236.

([3]) А. Поповъ, стр. 237., каже да он значи резултат или начин радње.

([4]) Овде може бити и акузатив спољнога објекта за време.

вали", „шећу шета који нога нема", „јад јадујем, ником не казујем", „тешке броде да бродујем", „добар рат ратовах", „да тихи и мирни живот поживимо", „дробан шивак шивати", „да би каки шићар шићарили" (Mikl. IV, 385. и 386.) (1); тако је и: „во му грдну ријеч проговара", „Мари ђевер ријеч говораше", „вишњичица род родила" (2), где акузатив као да није са свим изгубио своје конкретно значење.

γ.) Акузатив односнога објекта.

Зависни акузатив, коме дадосмо овако незгодно име (3), одговара „самосталном акузативу за однос", те се једва и може назвати објективним акузативом. Ово је, тако да кажемо, акузатив неке врсте „неправога" („неуправног") објекта, — објекта, сличног по значењу додацима од осталих косих падежа, особито „шестога" и „трећега" без предлога и с предлогом. Казујући у опште однос или сверу, у којој се врши радња, овај акузатив долази уз глаголе непрелазне, који обично значе афекцију или појаве у природи: многи примери држе управо средину међу самосталним и зависним акузавивима; а сви долазе у главном у ова три случаја:

а.) Акузатив за повод, уз глаголе: кукати, тужити, плакати, цвилети, јадиковати; предмет је овде оно, што је повод жалости: „Да ти кукаш срећу твоју", „плачу мајке једине синове", „удовице цвиле заручнике", „где но мајке јадикују синке", (Mikl., IV, 375., А. Поп. 233.) (4), „тужи млада

(1) Као да неће овамо доћи и пример: „коју муку најволиш мучити", јер је сличан с примерима објективних акузатива за узрок.

(2) Бошковић, стр. 100.

(3) „Der Accusativ des erklärenden Objects oder der Beziehung", Delbrück, „Synt, Forsch.", IV, 32.

(4) А. Поповъ, 233, ставља овамо и: „тамо кажу мому неудату".

ђевера Андрију", „сад промислите, ал' *ме* не плачите (Бошков., 100.); — можда ће овамо доћи и примери: „уздишу *те* пожудами", „при слободи смрт не хаје", али, узети из књижевникâ, не могу се потврдити народним говором (Данич., 403.);

б.) Акузатив ближега односа или комодални, уз глаголе и прироке, којима се казују неки појави у природи, везани за неке моменте дневнога времена; примери су врло ретки, и то само у народним песмама: „На мору *га* јутро освануло", „бела *их* је зора забелела", „на два сата сунце *их* засело", „први су *га* петли запевали", „јарко *га* је огрејало сунце код малена села Дубовице", „нит' *их* каква роса заросила", „да ми ђецу сунце не залази" (Даничић, 402.) (¹); овамо би можда дошли и акузативи уз глаголе помоћи, служити и т. д., за којима обично иде датив, сличан комадалном: „који *га* је поштено служио" према: „па *му* служи црвенику вино", — „да ни бог поможе нашега брата домаћина" према: „помози сам себи", „помоћи коме" (Mikl., IV, 375).

в.) Акузатив треће личне заменице за појачање глаголског значења: као што се уз комодални развија и тако звани „етички" датив, тако мислимо да се и овде на акузатив односнога објекта наслања генетив-акузатив *га*, чија је функција, по апстрактности и формалном значењу, слична с акузативом „унутарњег објекта"; овоме, тако да га назовемо, адвербијалном или усклично акузативу обично је место „у реченицама, које исказују клетву, злу жељу (Verwünschung), чуђење" (²): „Црне очи, ви *га* не гледале", „а водице, ти *га* усанула", „зле *га* сео, Предраг арамбаша", „жље *га* сјели три српске

(¹) У ред особитих акузатива — «комитативних» А. Попов, стр. 216., ставља пример: «Плава је коња јездјела» (Mikl. 375.).
(²) Miklosich, 383.

војводе", „зло *га* сео и вино попио", „сине, већ *га* не заспао", „по сву ноћцу не би *га* заспала"; — „с њим *га* није триест и три друга", „јер *га* боса по стенама тареш", „тешко ти *га* риби без вијера, а хајдуку брез планине пусте" (Mikl., IV, 383.): тако ће бити и „тешко си *га* њему", и томе противно „благо си *га* мени" (¹); — тако је и акузатив личне заменице свакога лица: „кад себе оде", „кад је себе то било" (Mikl., ibid.).

Напомена. У ред акузатива неправога објекта долази и акузатив од заменица *што, то, оно*, који заступа целу реченицу, те би се готово могао сматрати као самосталан, јер радња глаголска не прелази на оно, што оне замењују; тако је ово: „Шта ће наше робље робовати? — Нек девојке ситан везак везу, удовице танку пређу преду", „да то њој помажу другарице", „што ко зна, оно и врача" (Бошк., 112.).

д.) Акузатив двогубога објекта.

Има глагола, уз које могу долазити по два акузатива: обадва су објекти, једнаки с објектима већ показаним; један је прави — спољни објекат, и бележи ствар, — други је такође спољни објекат, и бележи лице, коме се управља радња. Овај се за лице може назвати први, а онај за ствар — други објективни акузатив. По два објективна акузатива долазе само уз глаголе: учити, питати, молити, послушати; тако имамо: „Научићу вас *нешто ново*", „дужан је сваки свештеник научити свој народ *ове две ствари*", „*што* те питам, право да ми кажеш" (Бошков., 113.), „ја ћу вас упитати *једну ријеч*" (Mikl., 389.), „*то* те молим" (Divković, 38.), „него *ово* мене послушајте" (Бошк. 113.).

(¹) Да ово енклитично *си* није дошло туђим утицајем, уверавамо се из ст. српског: Даничић, «Истор. облика», стр. 216.

2. Други, подударни или предикативни акузатив.

Од показаног „двогубог“ акузатива објективног треба разликовати она два акузатива, који стоје један према другом као предикативни номинатив према номинативу-подмету. Као год што се овај „други“, „подударни“ или предикативни номинатив једначи с првим подударним номинативом или с номинативом-одредбом, тако и овде: „други“ или предикативни акузатив највише личи на „први“ подударни акузатив, који долази уз објекат као одредба. Али смо видели да се предикативни номинатив разликује од номинатива-одредбе енергијом глаголске споне: тако се и предикативни акузатив мора разликовати од акузативне (објектове) одредбе ([1]). Глаголи, уз које долази предикативни акузатив, слични су с онима уз предикативни номинатив: сами собом не могу бити „довољан“ прирок, већ се, и ако уз њих иде акузатив-објекат, удружују с другим још акузативом, који би, да се окрене у номинатив, са сконом од глагола јесам био „довољан“ прирок. Овде је дакле реч о овом другом, предикативном акузативу, који никако не треба мешати с оним другим из „двогубога“ објекта, јер је овај предикативни акузатив подударан с правим објектом, а тај други у двогубоме неподударан са својим другом, односним објектом. Примере ћемо разредити према глаголима, уз које долазе; тако дакле предикативни акузатив долази:

а.) уз глаголе: чинити, творити, — ставити, метнути, врћи, — дати; тако имамо; „*честита* би

([1]) У реченицама: «да старицу обеселиш мајку» и «имам ујца на мору трговца» додаци старицу и трговца долазе уз објекте мајку и ујца као одредбе (атрибут и апозиција), а у реченицама: «учинићу ђецу јаничаре», «напиће попа претљега» додаци јаничаре и претљега стоје уз објекте ђецу и попа као предикати (други део сложеног, именског прирока).

њега учинио“, (честита је предикативни, а њега објективни акузатив) „сребрно седло не чини коња *добра*“, „учинићу ђецу *јањичаре*“, „а погледе створи *стријеле*“, „ставих *стражу* иладу мому“, „поставих те *оца* многијем народима“, „да га метне *већега везира*“, „како те је бог *весела* дао“ (Вошков.. 113. и 114,).

б.) уз глаголе: држати, мнити, знати; тако имамо: „Не држим те *бана најгорега*“, „умрије у себи мнећи *убјену* силне од звијери своју љубљену“, „ја ниједног *лоша* вас не знадем“ (Даничић, 409. и 410).

в.) уз глаголе: звати, казати, наћи, узети; тако је: „*Хрте* зовем људе оне“, „јел га кажу одвише *јунака*“, „показа себе *жива*“, „кад ме глобише, *крива* ме нађоше“, „напиђе попа *претљега*“, „ходи мене узми *господара*“ (Данич. 410.) (1).

Г., Генетив.

(„Родитељни“ = други падеж = „присвојни“)

Једним бројем својих функција наш генетив (2) долази у ред свих оних „косих“ падежа, који бележе однос некога имена према глаголу, прироку: то је *аблативна* страна нашега генетива; другим опет бројем својих значења наш, као и заједнички ариојевропски, генетив чини засебну врсту међу косим падежима, јер казује — он једини — однос имена према имену, те се и зове падеж „адноминални“, падеж који „не стоји ни у ком од-

(1) Потебња, „Изъ запис. по русск. грамм.“, II, 247., наводи ове примере другог, предикативног акузатива од партиципа: „зачу лелек и кукање, стару мајку Јова кукајући“, „лонац ћеш познат звонећи, а човека говорећи“.

(2) Генетив, а не генитив зато, што је ова латинска реч превод грчке стоичке ptōsis genikýˊ, те отуда и generalis, јер је то падеж, који означава „род“ = врсту (а не „род“ = пол) или падеж, који служи, као што вели Steinthal у својој Geschichte der Sprachwissenschaft, p. 296., „zur Bezeichnung der Gattung, des génos;“ G. H. Müller, op. cit., стр. 41. — И Миклошић вели: генетив.

[illegible] према [illegible] *генетиви* [illegible] генетива. Али то, што у језику [illegible] и [illegible] у свима [illegible] [illegible] падеж, или генетив, [illegible] [illegible] [illegible]

и који показује „припадање“ (А. Поповъ, op. cit. 24.) или „врсту (genus), ред стварî, у који долази какав предмет“ (Mikl. IV, 450). Пошто је пак наставак правога генетива (у једнини) — бар већином — исти онај, којим постаје и номинатив: некадашња заменица sa (¹), то се разлика између ова два падежа види у томе, што у номинативу тај наставак долази „чисто атрибутивно (karmadhâraja = детерминативна сложена основа), а у генетиву конструктивно (tatpurusha = зависна сложена основа)“; другим речима: генетив је таква сложена основа од имена и демонстративне заменице, која се, да би постала придев, одржала без номиналне флексије, стереотипна, непромењива (²).

Тако показани стари и прави генетив почео је врло рано примати на се и функције, а у неких речи и облик (³), старога аблатива. Овај пак стари падеж или, боље, данашња аблативна страна нашега генетива означава предмет, од кога се нешто одваја, оно, од чега нешто одлази или полази, „раскрсницу или бакву.“ (⁴) Из овога првобитног значења обично се „изводе“ и све остале аблативне функције, а и то значење и све те функције такве су, да се, као што ћемо видети, примичу и на многим тачкама додирују с функцијама правога генетива. То је опет узрок, што се чине чак и такви огледи, да се генетив ослободи

(¹) Управо „artikelartige Pronominalstamm“, Curtius, op. cit., 75.

(²) Hübschmann, „Zur Casuslehre“, 110. Генетив стоји према номинативу и акузативу као право „извођење“ или као секундарно образовање основâ према примарном; Curtius, op. cit., 78.

(³) „War -a-sa ursprünglich eine Masculinform, so könnte man als Neutrum dazu nach der pronominalischen Declination -a-ta erwarten; wie -a-sa sich später zu -a-s, so müsste sich -a-ta zu -a-t verkürzen. -a-t ist aber die Endung des Ablativs“, Curtius, op. cit; стр. 77.

(⁴) „Den Trennungs- oder Ausgangspunkt“, Delbrück, „Synt. Forsch.“ IV, 46; — Hübschmann, „Zur Casuslehre“, 228.

синкретизма, па да се из разноликих само његових функција изведу и значења друге врсте, аблативна ([1]). Али се, ако смо ради остати на реалном земљишту, не смемо баш ни мало одушевљавати широким генерализовањем и смелим конјектурама: тешко је, ако не и немогућно, сва значења и самога генетива извести из једног, првобитног, а то ли чак доказати да је то једно — нека стара, вајкадашња баква свима значењима и генетива и аблатива; посао би овај био сличан тражењу једног „основног“ значења или појма, што видесмо да се сматра као „заоставштина оних тобоже реалних апстракција старе граматичке школе, која је свој спас тражила у логичким категоријама, те сваком граматичким појаву калупе напред одређивала“ ([2]).

Према казаноме, чувајући се широкога генерализовања, мислимо да нећемо погрешити, ако сав претходни говор о једначењу аблатива с генетивом сведемо на ове три тачке. Најпре је потребно показати фактичну разноликост нашега и словенског генетива са стране формалне; за тим побројати све оне разнолике функције његове, којима он одговара, прво, генетиву и, друго, аблативу старога језика; и, најпосле, нагласити међу њима оне, које су додирују, те и из унутарњег, синтактичног разлога изазивају и потпомажу претапање ових двају падежа у један. А после овога може се, мислимо, приступити ређању фактичних данашњих функција нашега генетива — по свези која се данас међу њима опажа, а, колико је могућно, и гледајући на њихово генетивно или аблативно порекло.

Кад погледамо на форму, завршетке (да не кажемо „наставке“) српскога и ст. слов. генетива у разних имена, видимо разноликост много већу, но што бисмо јој се на-

---

([1]) Vogrinz, «Jahresbericht etc.», стр. 16.—20.

([2]) Ziemer H., «Zeitschrift für Völkerpsych. u. Sprachwiss., v. Lazar. u. Steinthal, B. XIV, 207.

дали, полазећи било од једног само генетива, било и од генетива и од аблатива. И у нашем, као и у другим ариојевропским језицима, именски је генетив само у множини свуда прави генетив; док је он, даље, у двојини увек једнак с локативом, у једнини је од разних основа различан: од основâ на дуго *а* (III врсте) генетив је постао наставком неког особитог локатива([1]), а од основâ на кратко *а* (I и II врсте) он је постао старим аблативним наставком([2]), те је прави генетивни облик у једнини остао само у имена̂ од основâ на *у*, на *и* и на сугласник (IV, V и VI врсте)([3]), у имена̂, дакле, којих је најмање на броју. Друкчији опет од свих именских имамо генетив заменичке (па дакле и сложене) деклинације, како у једнини, тако и у множини([4]). И сви ови, тако различни по постању, — па дакле и по првобитном значењу — генетиви данас врше једне исте функције: у синтактичном погледу сви су они један облик, који само може имати различна значења. А то значи да и овде, као што једном поменусмо, језик може имати више средстава за један циљ и једно средство за више циљева.

Да се човек увери е је немогућно сва значења, било самога генетива, било и генетива и аблатива, свести на једно или, што је то исто, извести из једног (или баш и из два) „основног“ значења — доста је само изрећати их.

([1]) Наставак је тај *ām*, A. Leskien, «Die Declin. im slav.-lit. u. Germ.» стр. 123. и 124.; — Miklos. Fr., III B. («Wortbildungslehre»), стр. 4.

([2]) Најчешћи нам дакле генетив, генетив једнине од имениц̂а мушк. и средњ. рода — по облику није генетив, него стари аблатив (наст. — *at*).

([3]) Овако је само у ст. словенском: српски је језик погубио и старе облике IV и VI врсте, те их изједначио с облицима I, II и III врсте.

([4]) Све ово о постању генетивних облика написано је по Mikl., IV, стр. 447., 448. и 449 и III, стр. 3. и 4.

Прави генетив долази да покаже ([1]): 1., припадање (у разним варијацијама; имање, својину итд.), 2., предмет глаг. именицама, 3., део неке целине, одређен и неодређен (врло разнолико), 4., предмет негативних прелазних глагола, 5., циљ, 6., неправи предмет неких повратних и с предлогом *на* сложених глагола, па можда и 7., меру, 8., време и 9., игру; — *аблативни генетив* долази: 10., за одвајање (растављање), било уз глаголе, било уз имена, 11., за слично томе уз глаголе: „бојати се", „стидети се" итд., 12., за предмет глаголу „треба", 13., за предмет с којим се нешто „пореди", 14., за порекло, 15., за градиво, 16., за узрок (више варијација), 17., за начин, 18., за атрибут и 19., за каквоћу. Већина је ових, заиста разноликих, значења наслеђена још из прастаре језиковне заједнице, те је само врло незнатан број израстао на посебном словенском земљишту; с тога се не може ни говорити о некој великој заједници, „о свези по смислу међу тим различним функцијама — према ономе, што знамо и видимо у нашем властитом говору" ([2]). Како бисмо, на пр., на једно шире заједничко значење могли свести генетивна значења: „припадање" и „меру"?; како ли опет аблативна значења: „одвајање" и „каквоћу"?...

Али, и ако не можемо — без великог, често смешног, натезања — одговорити на постављена питања; и ако не можемо ни за генетивна ни за аблативна значења пронаћи нека заједничка, „основна", — можемо учинити нешто друго, што је и потребније од тога: можемо т. ј. опазити неке тачке, на којима се додирују неке функције аблативне с неким функцијама генетивним; можемо се на тај начин бар у неколико примаћи расправи питања напред постављеног:

([1]) Miklos., IV, 448. и 449., 451. итд.
([2]) Delbrück, «Synt. Forsch.», IV, 46.

како је од ова некадашња два (или, гледећи на разнолике наставке и генетива и аблатива, четири и више) падежа постао један облик? Како се, другим речима, аблатив изгубио у генетиву? — Узроци су овом једначењу и претапању могли бити двојаки: спољни, формални, и унутарњи, синтактички. Остављајући прве узроке морфологији или науци о облицима, да се мало забавимо другим, унутарњим или функционалним узроцима. Кад погледамо и на сама првобитна, за сада најбоље (¹) претпостављена, значења ових двају падежа, и нехотице нам се намеће мисао о некој блискости или сродности њиховој. Везивање или припадање (прво значење генетивно) настаје онде, где престаје одвојеност, растављеност (прво значење аблативно), и обрнуто: једно је последњи моменат другога, и где није било везе, не може бити ни развезе. Или, зар нису синонимне речи: „небеска помоћ“ и „помоћ с неба“, „источни ветар“ и „ветар с истока“ (²), — прве, придеви (наше замене посесивног генетива) с другима, аблативним генетивима (с предлогом *с*, чије је значење овде баш сепаративно-аблативно)? Још се ближе додирују друга, специјалнија значења једнога и другога падежа: партитивни генетив уз глаголе и придеве, што значе тражњу, чежњу, оскудицу — врло је близак, прво, с оним аблативним генетивом, што долази уз глагол треба, и друго, с оним, што долази уз глаголе и придеве супротнога значења: за пуноћу и обиље; (³) — аблативно значење „порекло“, „род“ и су-

(¹) Ни оно, напред показано, тумачење старога генетива или, боље, његовог постања још није баш научна истина: «Um die etymologische Begründung dieser Ansicht (да је т. ј. генетив — зависна сложена основа придевска) steht es schlecht, . . . eine innere Wahrscheinlichkeit aber lässt sich dieser Vermuthung nicht absprechen», B. Delbrück, «Synt. Forsch.» IV, 38.

(²) G, Curtius, «Zur Chronol.» стр. 77.

(³) О овом баш додиривању и једначењу у грчком језику вели Делбрик: «. . . eine Gleichmachung, zu der um so eher Veranlas-

више је блиско генетивном „припадању“ ([1]); — аблативно значење „градиво“, материја, од које је што начињено, долази у нашем језику уз именице (генетивна особина), те се и то ([2]) примиче генетиву; — неки генетиви неправога објекта слични су аблативним генетивима за одвајање; — негативни генетив може се изводити и из генетивних (кад је партитивни), и из аблативних (особито кад је егзистенцијални) функција нашега генетива-аблатива, итд. итд. Све то, а можда још више од свега: и употреба неких предлога ([3]), — учинило је да генетивни облици мало по мало приме на се и службу својих сапутника, те тако да се круг ових других, и онако малобројних, аблативних, облика све више сужава, па да се на послетку дође дотле, да аблатив као засебна граматичка категорија нестане са језиковне позорнице. —

Приступајући сада рђању свих значења посебице нашега данашњег генетива, поменути нам је, прво, да се распоред тих значења разликује од распореда, учињеног код номинатива и акузатива, и друго, да се тај распоред не слаже у свем ни с редом, обично употребљавани ([4]). И прво и друго има разлога, који правдају. Не говоримо засебно о генетивима у реченицама без подмета, а засебно

---

song gegeben ist, als gerade Gegensätze zu wirksamen Contrast parallel neben einander gestellt zu werden pflegen», «Synt. Forsch.» IV. 51.

([1]) «... das Attribut für Personen war in einer gewissen Zeit ausschliesslich die Herkunft vom Vater, welche sich wieder mit der Eigenschaft des Vaters, Eigenthümer der Familie zu sein, deckt», Vogrinz, „Jahresb. etc»., стр. 17.

([2]) Delbrück, op. cit., 48. и 52.

([3]) Ако су аблативни, онда су они сами довољни, да генетивни облик уз њих прими у се аблативна значења. Упор. Delbrück, op. cit., стр. 52.

([4]) Ред је тај — најпре аблативне, па онда генетивне функције — Миклошићев, па га се држи и Mirko Divković, „Sintaksa za školu», Zagreb, 1881., 42.—51.

о генет. у реченицама с подметом — зато, што први не чине неку засебну, од других различну, групу значења, као што је то било код номинатива и акузатива: употреба нашега генетива у реченицама једночланим, па било „именичким“, било глаголско-именским“, или се не разликује ни мало, или се разликује врло мало од употребе неких генетива у реченицама двочланим, те ће уз њих бити и споменута. А не могосмо начинити две велике групе генетивних функција ни по двоструком им пореклу, генетивном и аблативном, — поглавито зато, што бисмо на више места једну исту употребу помињали по два пут: најпре у групи генетивној, па онда у аблативној; незгодна је ова подела на два реда генетивних и аблативних генетива — и зато, што се не може баш о свакој функцији позитивно устврдити да је овог или оног порекла. Најпосле, ако би се овим ређањем хтела извести још тачнија, историйска доследност, онда би требало имати управо три реда: а.) генетиве уз имена, б.) генетиве уз глаголе и в.) генетиве аблативне. Зато, хотећи да изнесемо само праву данашњу употребу наших генетивних облика, мислимо да нећемо погрешити, ако од Миклошићевог ређања будемо одступили у толико, што ћемо, и не чекајући да се изређају сви случаји правих генетива, уз неке од њих одмах додавати и оне од аблативних, који су им најближи, и који у данашњем језику чине с њима неразлучну заједницу, и тако, прегледавши све генетивне, прећи на остатак аблативних функција. Оваким ређањем биће добивено и згодно место како за „партитивни“ (који долази и уз имена и уз глаголе), тако и за „негативни“ (који се тумачи и као „најмањи део“, дакле генетивно, и као „немање“, „лишавање“ нечега, дакле аблативно) генетив. — И на послетку, независно од свега овог, додајмо да је потребно, колико се може, водити рачун и о ипотези већ

[illegible] диференцију [illegible] старих [illegible] бар [illegible] старих аксиватева. А [illegible] [illegible] [illegible]

села овце, а кнежево звонце“ (Дан., 11., Бошк., 6., Новак., 36.) и т. д.;

β.) у генетиву стоје речи, које именују чељад, којој је род („своје“) оно, што значи главна реч: „Мио братац војводе Милоша“, „ал' беседи лепе Маремајка“, „ја сам кћерца цара честитога, а сестрица паше босанскога“, „верна љуба Змаја Огњенога“, „сестра Леке капетана“, „дивна мора дивни синче“ (Дан.. 20.);

γ.) речи у генетиву именују целину, којој као део (али самосталан) припада оно, што се именује главном речју: „Ово ј' рука нашега Дамјана“, „за калпаком ноја тића крило“, „није сваке тице једнако месо“, „ево браде дужда од Млетака“, „узе главу светога Лазара“, „веће памет сеје Иванове“, „на заклопцу овога ковчега“, „о вратима града Вучитрна“, „круне српске ти драго камење“ (Даничић, 12. и 13); — у овом случају може по некад и један само генетив (без атрибута) именовати целину, којој припада као део (места и времена) оно, што значи „главно“ име: овим се пак посесивни генетив примиче партитивном; тако је: „источни крај Далмације“, „на лијевом брегу Дрине у Семберији“, „с оне стране воде Саве“, „вила лети по врху планине“, „које ли је доба ноћи“, „други дан свадбе“ (Данич., 13. и 15.); — и реч име може припадати као део генетиву с атрибутом: „може бити да је име каквога Турчина“, „а десна под именом Влашића и Цера иде к Љешници“ (овде не значи припадање), али и ова реч, име, као и реч место обично губе своју супстанцијалност, те постају предлози, било сами, било у друштву с предлозима *у* и *на*: „дошао у име брата“, „у име бога“, „у име свију дација“, — „место или на место мене“, „на место њега“ (Даничић, стр. 15. и 16.);

б.) *Кад је у генетиву само име без атрибута* може значити *припадање* у ова три случаја:

α) генетив одређеног придева сâм собом именује онога, чије је што: „Ал' драгога двори отворени" (Данич., 11.), „молитва праведнога многе може помоћи" (Divk., 44.); с овим су придевима једнаки и они, што долазе као презимена, те се сматрају као именице властите: „Од храбрене Крунославе, Коревскога вјеренице" (Дан., 49.); такви би генетиви били: Мушићскога, Востокова, Добровскога, Зрињског итд.;

β) генетив оних именица, које значе презиме: зато, што је он обично у множини сматра се као присвојни придев: „Пред њу шеће Атлагића злато", „везак везла Љубовића Фате", (Mikl., IV, 470.), „Смрт мајке Југовића", „код Остојића винограда" (Divk., 44.), „Кула Ђуришића и чардак Алексића" (Новак., 37.), па чак и генетив у једнини: „пита њега љуба Радојице" (Данич., 20.), „верна слуга Гавана" (Divk., 44.), где не значи презиме него име, али је ово врло ретко и само у нар. песмама — јамачно због стиха.

γ) кад је генетив од више именицâ (без атрибута), којима нешто заједнички припада: „љубав бога и оца", „крвницима оца и матере" (Новак., 37.);

в.) *кад је у генетиву име* (обично с атрибутом), које би се могло сматрати као *логички подмет*, може значити да њему припада оно („главна" реч), чему се додаје; а то, чему се додаје генетив, обично је именица, која значи неку радњу или стање: „Орање Краљевића Марка", „од бесједе Арнаут Османа", „по заповијести бога, спаса нашега", „велике господе молба по готову заповијèст", „тешке муке сина мога", „у нестадак љу́дй и Станиша суди", „у почетку игре", „на свршетку посла учинити штету", „до пропасти царства и господ-

ства српскога“ (Даничић 18 и 19.), „чује се грмљава пушакаx низ поље“, „онђе ће бити плач и шкргут зуба“ (Mikl., IV, 470.), „леп је зоре осмејак, леп је дана огрејак“ (Бр. Радичевић);

г.) *имена у генетиву значе припадање* и онда, кад именују *носиоца какве особине,* главном речју казане; тако имамо: „Невјера љубе Грујичине“, „у простоти срца својега“, „познавши сладост слободе“, „за здравље свијех нас“, „тврђа Србина у вјери“, „не могох се примакнути од висине вите јеле, од брзине жуберводе, од љепоте младе моме“, „већ по правди бога истинога“, „тек што она осети силу ватре“ (Даничић, стр. 17.)(¹) итд.

Напомена. Као што се може наћи по који пример, и у народном и у књижевном језику, од једног само имена за посесивну употребу нашега генетива (као што је на пр. оно провинцијално: „с бјела двора *ње* прозора“, „*ње* господар драги“, „*ње* се љепота разгласила по свијету“, Дан., 39., или оно из књижевног језика: „ја сам хљеб живота“, „ао мисли, тужне срца тајне“, „не дајте се опет у јарам ропства ухватити“, Дан., 14.)(²), — тако се још чешће правилни и умесни посесивни генетиви замењују придевом или заменицом присвојном. Овоме је узрок велика влада многих присвојних придева, који долазе не само у приме-

(¹) Не знамо да ли овде или под а.) да ставимо примере: «доброг је вина и киселица добра», «здравље је највеће благо овога свијета» (Mikl.. 470.).

(²) Разлог се овом одступању од правила тражи у том, што се од неких именица не може начинити присвојни придев: атрибутивни додатак посесивном генетиву може по некад заменити цела додана реченица, почета заменицом који: «реч, што чујете, није моја него *оца*, који ме посла», Бошк., 10., — «јер сте ви сви синови видјела и синови дана», «нијесмо нити ноћи нити таме», Divk., 44.; — нека је овде поменут и онај случај, кад се генетив, удружен с комитативним номинативом, употребљава за припадање: «брат Капетан-паше из Зворника», «да л' је кула славног кнез-Лазара», Даничић, 47.

рима, као што је „бог Аврамов и Исаков и Јаковљев“ (место генетива ових именица) и „божја помоћ, ђаконе Стеване“, него чак и онде, где би баш требало да остане именица, јер се везује за додатак заменицом који: „По слову Павлову, који вели“, „овај је антихристов, за којега чусте да ће доћи“, а особито у старим књигама: „**къ домъ Маринъ матере иоанови**“ (Данич., 45.), па и у Вуковом преводу јеванђеља: „Син Јосифа сина Илијна сина Мататова“ (Данич., 43.); тако је најпосле и оно: „да ти владаш и заповиједаш на место моје“ (м. мене), Данич., стр: 16. итд. —

Од свих аблативних генетива највише се приближише правом генетиву, присвојном — два, данас врло ретка, генетива, којима одмах прелазимо:

2. Генетив за порекло.

(genetivus originis)

И ако је значење правога генетива, као што видесмо, припадање, својина, опет је томе значењу блиска *аблативна функција:* род или порекло, која опет полази од значења: одвајање, растављање. Представа: „одакле је ко или што“ приближује се особито оном случају посесивног генетива од имена̂, што значе „род“ или „својту.“ Најбољи доказ да се овај аблатив претопио у генетив видимо у том, што је он у једном случају врло редак, а у другом се, као прави посесивни генетив, може заменити придевом. Та су два случаја:

а.) *да покаже порекло или земљу, из које је ко;* долази, и то веома ретко, само у нар. песмама: „Кољена је господскога“ (Divk., 50.), „Милан бјеше куће Иванове“ (Mikl., IV, 461.), „ти се кажи земље каравлашке“; иначе је замењен генетивом с предлозима;

б.) *да покаже место или предмет, одакле или од кога излази радња,* казана именицом: „Стоји црне земље

тутњава“, „стаде јека друма и планине“, „стоји звека на врату ђердана“, „стаде вика добријех јунака“, „стаде хука крстача барјака“, „стане лелек цара за сином“, „стаде бакат сурих бедевија“, „стаде клепет ножа и палоша“, „моје матере стане јаук“ (Mikl., IV, 462.); као што се види, ови примери много личе на оне, што су наведени за посесивни генетив од имена, које је логички додмет (1., в.,).

3. Генетив за градиво (материју).

Други колут за једначење старог аблатива с генетивом имамо у нашем *градивном* генетиву. Показујући градиво или материју, од које је начињена ствар која се именује главном речју, овај се аблативни генетив (сродан и с предњим за „порекло“) приближава правом или посесивном генетиву тиме, што ствар, чијем се имену он додаје, у неку руку долази у ред свих оних ствари, које су с њоме истога градива, овим генетивом исказаног. И овде је занимљиво то, што је и овај генетив све ређи, — јер га одмењује генетив с предлогом (обично *од*), — те му је данас још мало места у нар. песмама, док је у старије доба био обичнији. Тако имамо: „**Клобоукъ єдань црьвена грмнѕа**“, „стубцыма различна мармора“, „с вјенцем руса око чела“, „што су врата суха злата“ (упор. „једна врата сва од злата“), „откуда ти клобук свиле беле“, „вретено дрва шимширова“, „свила сам ти зелен в'јенац руже румене“, „један (ђердан) бјеше од крчми мерџана, а други је црнога финџана, а трећи је сићена бисера, а четврти жуте мађарије“ (Mikl., IV, 462. и Даничић, 60.). Сличност и блискост у данашњој употреби овога генетива с правим посесивним види се и по томе, што и овде уз оно име,

које бележи градиво иде обично и какав атрибут; а и овај се, као и генетив присвојни, може без велике промене у значењу, особито кад је употреба честа, претворити у придев (за градиво): „бисерна грана“, „свилена марама“, „гвоздена полуга“ итд.

4. Генетив за предмет (објекат).

После овога кратког свртања у област аблативну вратимо се другој најближој функцији *правога генетива.* Показујући „везу неодређенога односа“, посесивни генетив лако прелази у објективни (слично комодалном акузативу самосталном у зависни), те реч у њему показује да ономе, што она именује, као припада радња, исказана глаголском именицом. Ове именице, од глаголâ изведене, готово су у свем једнаке с некадашњим именским обликом глаголским — инфинитивом. С тога је уз те глаг. именице у ст. слов. језику могао стајати и акузатив („**по прѣꙗтии ми отъ бога великыи даръ**“, Mikl., IV, 376.). Па као што на овај начин генетив, значећи прави објекат глаголској радњи, заступа акузатив, тако може он долазити и место кога другог падежа, али као да и овде надвлађује функција посесивна функцију неправога објекта. **Тако** дакле имамо:

а.) *Генетив уз глаголску именицу место акузатива уз глагол:* „зидање Раваница“, „учење писма“, „по разбићу Турака“, „без прољева крви од Србина“, „на просидби лијепе ђевојке“, „удаја сестре Душанове“, „без питања цара и везира“, „не била вас вашег брата жеља“, „а за љубав Даре сестре своје“, „безмјерно пиће вина и ракије“, (Даничић, 49. и 50.) и т. д.; — с овим је правим генетивом изједначен врло поучљив, истина редак, случај:

б.) *Генетив уз именицу место генетива (аблативног) уз глагол:* „Све у страху бога великога“, „све од страха малог Радојице“ (Данич., 51.); тако је и оно: „у игрању прстена“ (ibid.), на тако и:

в.) *Генетив уз именицу место датива уз глагол:* врло ретко, као и ово напред; тако имамо: „И у црну земљу погледаше ја од чуда лијепе ђевојке“, „за над вјечнога живота“ (глаголи су: „чудити се, надати се чему“, Дан., 51); и најпосле:

г.) *Генетив уз именицу место инструментала уз глагол:* такође врло ретко: „Господар мој узима од мене управљање куће“, „с договором кућана продаје (старешина) што је за продају“ („управљати чим“, „договарати се с ким“); али може и уз именицу доћи инструментал: „за владања Киринова Сиријом“ (Дан., 51.).

Да је овај објективни генетив близак посесивном, види се и по том, што се и он може заменити посесивним придевом: „без питања султанова“ (м. султана), „од велика страха Мијатова“ (м. од Мијата), „служба божја“ (м. богу), „од његова страха великога“ (Даничић, 53.).

Напомена. Овде је, мислимо, најзгодније навести ону анормалну и доста ретку појаву у нашем језику: да по некад и уз глаголе (прелазне) може доћи генетив место акузатива — за објекат. Велика употреба и правог и аблативног генетива изазвала је ову појаву, којој као да на први поглед нема разлога. Колико је на овом месту померен акузатив и замењен генетивом још у ст. слов. језику — може се видети у Миклошићевој синтакси, стр. 495., одакле дознајемо да тамо тек почиње оно, код нас већ довршено, правило, да се, т. ј., у ст. слов. језику прави акузатив једнине најчешће замењује генетивом у именица̂ мушк. рода, и то највише оних, што именују нешто живо, ређе осталих м. рода, још ређе сред.

рода, а најређе од придевâ и заменицâ. Колико је овој замени помогла блискост партитивног генетива, толико је она још више изазвата с великим развитком акузативних функција насталом потребом, да се акузатив и обликом разликује од номинатива. То је узрок, што се акузатив изједначио по облику у нашем језику са свим с генетивом баш у именицâ мушк. рода, чиј је стари облик акузативни једнак с номинативним: именице жен. рода имају акузатив једнине већином друкчији од номинатива, а именице средњега рода ретко (или бар много ређе него мушкога) имају потребу, да разликују падеж за објекат (акузатив) од падежа за субјекат (номинатив). А што је баш генетив дошао да замени већ нејаки акузатив — још је један разлог више, да верујемо у постављену ипотезу о првобитној близини и сродности најстаријега косог падежа са свима потоњим млађим: генетив партитивни, неправога објекта, па и посесивни ближи је акузативу, него икоји други коси падеж. Али и то, што је било потребно да се изврши са старим акузативом мушк. рода (м. ст. словенског: „**родитъ сынъ**“ да буде у српском: „родиће сина“) није без потребе изазивало даље аномалије, те су и врло ретки случаји, где би и акузативи од именицâ средњег и женског рода (свуда се разуме једнина) били замењени генетивима (¹). Ти ретки случаји, који се у књижевном језику сматрају као неправилни, у нар. песмама су ови:

а.) *Генетив једнине место акузатива од именицâ мушк. рода, које не именују што живо:* „Како је сунце послало да пита месеца“ (Нар. Прип., стр. 71.), „упитај најприђе лешника па ораха“ (ibid. 117.), — „Бије Беча са четири стране“, „града зиђу“, „он узима мача зеленога“, „и помести двора бијелога“, „кажите ми друма сарајевска“ (Mikl., IV, 497.) и т. д.;

(¹) И стари акузатив множине треће личне заменице замењен је генетивом мн. — јамачно зато, што је с њеним обликом (ꙗ = *је, ње*) постао истоветан акузатив једнине, који је, као што знамо, такође замењен генетивом [*ју: је* (ѥꙗ) = *је* (ꙗ): их].

б.) *Од именицâ средњега рода:* „Виђех чуда прије невиђена“ (овде је можда генетив због саме речи *чудо),* „моли ујца, прежаркога сунца“ (Mikl., IV, 497), „Чувај, царе, ти господства твога“ (¹) (Бошк., 28.);

в.) *Од именицâ женскога рода:* „Виче Марко љубе Анђелије“, „млад си јунак, изгубићеш главе“, „дај, ђевојко, русе главе твоје“, „што ти водиш љубљене ђевојке“ (Mikl., 497.), „кажите ми стазице до те свете водице“ (Бошк., 28.);

г.) *Од именицâ и придевâ у множини:* „Те повата свијех у планини“ (Mikl., ibid.), „па вас може с коњем прегазити и грднијех ђеко оставити“ (Данич., 131.).

5., Генетив за део (партитивни).

Показујући део (само не самостални) неке целине, овај би генетив можда требало да дође одмах после посесивног, јер је однос једнога дела према целој ствари најближи и најсличнији с односом једнога члана из реда ствáрӣ према целом реду. Али се место овог правог генетива морало мало померити једно због наведених аблативних, а друго због сад. остављеног објективног генетива — зато, што су сви они и обликом својим врло блиски првом, посесивном генетиву. Разнолике пак случаје правога партитивног генетива разредићемо у две главне гомиле — према томе, да ли уз генетив, којим се казује целина, маса, долази и реч (именица, заменица, или број) која значи део, и то ће бити први, да га назовемо, *именски,* или уз генетив не долази никакво име за део, те он сам неодређено исказује део, и то ће бити други, да га на-

---

(¹) Овај пример по Миклошићу иде у ред онихоза партитивни објекат уз глаголе, који значе опажање (Mikl., IV, 494.); упореди: 5., под б.), β.), в.).

зовемо, *глаголски* ([1]) партитивни генетив. Уз овај други треба додати и партитивну (и њој сличну) употребу нашега генетива у реченицама без подмета.

а.) Именски партитивни генетив

(Део се казује особитим именом).

Овај се генетив може распоредити по речима, које именују део неке количине; те речи могу бити:

α.) Именице, које собом значе количину или меру; то су: честица, деоница, пола (по), четврт, трећина, кришка, крушац, парче, комад; — кап, зрно, струк, грана, лист (артије, књиге бијеле), перо (кукуруза, лука), корен, чесно, жица, кора, крај; — удо, глава (шећера), главица (купуса, лука), грло (говедâ), рамо и плеће (меса); — табак, зубља (луча); — груда, грумен, шипка, колач; — залогај (хлеба), растегљај (конца), потпрашљај (барута), мешња (брашна), вешалица (меса), ручица (лана), шака, прегршт, наручај и наручје (дрвâ); — бокор, ćбун, кита (цвећа, ружице, маслине, перја, злата, својте, соколовâ), прамен (магле), труба, крпа (платна), руно, мотовило, витлић, кудеља, точак (воде); — пасмо, клупко (пређе), низ и низа (јагодâ, бисера, дуката), венац (лука, смокава, паприка), гриња (ораха, смокава), споп и снопак (ђетелине), хомут (сламе), дизија (дуката); — јато, стадо, крд, буљук, чопор, коло, чета, облак (дима), река (крви), гомила, сплет (змијâ), насад (јаја); — стог, камара, калуп (сапуна, дувана), шатор (платна); — бреме, товар, воз, кола, лађа, мазга (блага), — кула (грошâ

([1]) И ако називи нису баш тачни, јер и овај други претпоставља неку реч, бар „замишљену", која казује део, — опет нам се чине згодни с практичнога гледишта.

и дукатâ), кат (хаљинâ), кеса, бисаге, ћемер, чизма (све: блага); — врећа, котарица, мех, тулум, чаша, купа, кондир, пехар, боца, чабар, ћуп, котао (¹), казан, ведро, чанак, бадањ (меса), кашика (јухе); — ока, литра, драм, — аршин, пед, стопа, — плуг (земље), ланац и др. оваке мере; — јарам, плуг (волова), синџир (робља); — година, месец, недеља, дан, сахат, конак (хода); — дукат, грош, пара, динар, франак, форинта итд; — множина, малина, број (ученикâ), породица, кућа (Петровића), врста (витезова), Даничић, 70. и 78. и Бошк., стр. 18. и 19. — Именице, које долазе уз ове овде изређане речи, а показују чега је узет колики део, стоје у генетиву множине, ако су заједничке (а по некад и властите), а у генетиву једнине, ако су материјалне и збирне (или и мислене). — Као што је међу наведеним именицама реч пола (полъ) изгубила своју супстанцијалност, те долази више као прилог за меру, тако се и друге неке именице употребљавају за количину не у свом обичном смислу: „имају *сила* писменијех свједочанства“, „*чудо* паса изједоше вука“; такав је и генетив-прилог за меру трошице: „само је узео *трошице воде*“ (сва три примера у Mikl., IV, 474.); — овамо би требало ставити и примере: „даде два новца прида, возарине пет стотин' дуката“, „и опкладе хиљаду дуката“, „он му даде пуну купу вина — ожђелдије и добродошлице“ (Бошк., 19.).

β.) *Заменице показне,* просте и сложене свакога лица (обично у средњем роду једнине: *ово, то, оно)* и *лична трећег непознатог лица,* проста и сложена: количина, коју оне казују, врло је неодређена; тако имамо: „С ово брата дочекаћу Турке“, „да поједем ово сира“, „не

(¹) И „кабао“: у старом: „соли три кьбли“, Mikl., IV, 474.

једе ништа за то дана“ (Mikl., IV, 475.), „оно кућа, што није било изгорело, Срби раскопају“ (Нов., 18.), „што остане кићених сватова“, „прикупи још нешто бећара и самовољаца“, „која вас је оно говорила“ (Mikl., 475.), „свакога вас као отац децу молисмо“ (Бошк., 20.), „што год има у Сењу јунака“, „не да прида ништа“ (Даничић, 69.) итд.

у.) *Бројеви* — такође могу казивати део или, боље, одређивати количину; али су они двојаки: одређени и неодређени, према томе, какве су им основе; тако дакле:

а.) *Број одређени,* разуме се, прост, па било основни (cardinalia), било збирни (distributiva), — може имати:

аа.) *основу придевску* (1): то су бројеви: један, два, оба, три и четири; тако имамо: „Који је једнога нас поздравио“, „пођи вас један“, „а ти узе једно сирочади“, „нас два се лично невиђали“, „пошто њих двије отиду у цркву“, „вас четири душом поднесите“ (Данич., 82.); (особито слагање ре́чӣ имамо у примеру: „И натовари оне три коња“; Нар. припов., 152.);

бб.) *основу именичку:* бројеви оваких основа могу бити:

αα.) основни (cardinalia); то су пет, шест итд., — по постању збирне именице; име бројеног предмета стоји у генетиву множине, а сами бројеви остају непроменљиви, чувајући свој номинативно-акузативни облик. Тако имамо: „Пошетало је пет ђевојака“, „збор зборило осам везирова“, „пак ме девет огреја сунаца“, „десет вас је у матере било“, „пије вино тридес'т Удбињана“, (Mikl., IV, 477.), „с девет браће, девет војевода“, „вели њему дванаест владика“, „Арап има четрдесет слугу“, „и даде му триста пратилаца“, „четири ста витезова излећеше из затвора“ (Даничић, 79.); — да бројеви долазе непроменљиво, види се из ових

(1) „adjectivische numeralia“, Mikl., IV, 476.

примера: „Ђод она два храста“, „био сам у оба та мјеста“, „преко три горе зелене“, „и су три га стране опколише“, „су његово триста пјешиваца“, (Mikl., IV, 479.); — врло је редак пример тобожње флексије у бројевима већих од четири: „од његове четири нахије и петије брда широкије“ (Mikl., IV 478.).

Напомена. Место простих основних бројева по некад могу доћи бројне именице, изведене наставком *ица, ина, иња, ак;* ове на *ица* долазе као број за људе или животиње мушкога рода. Тако имамо: „двојици јунака“, „тројици добријех јунака“, „подај оно тројици волова“, „а двојицу младе (акуз. множ.) уфатише“, „тројицу јих уфатио жива“, „нас четворица да старешујемо“, „једанаесторици апостола“, „а шестину раном обранили“, „тринаестина ученика“, „његово стотину пандура“, „пре дваестину година“, „добављена за осмак дуката“, „собом води десетак Тураках“ (готово све у Mikl., IV, 480.).

ββ.) збирни бројеви (distributiva): сматрају се такође као именице, кад су у једнини средњега рода; у генетиву једнине стоји додана збирна именица, којој се збирним бројем казује количина јединакā или ствáрӣ; тако имамо: „И посјече двоје арапчади“, „одведе му двоје(1) ђеце младе“, „обоје се деце посветило“, „викну Јуже ђеце деветоро“, „шесторо момчади“, „четворо паунчади“, „те уфатих двоје циганчади“, „таруђи двоје липова дрвљади једно о друго“, — али и уз основне просте бројеве може долазити збирна именица у генетиву једнине: „чувајте ми девет унучади“, „јер се свукло девет браће младе“, „у нас бјеше седам браће“ (све у Mikl., IV, 482.);

(1) Ако уз број долази лична заменица, онда он може бити збирни, само ако су чељад разнога пола и узраста; према томе нас двоје није исто, што и нас два (брата, човека итд.) или нас двојица; нас двоје дакле значи: «ја и жена», «ја и дете» итд.

б.) *Број неодређени,* такође може бити по основи двојак:

аа.) основа му је *заменичка* (1): ово су тако зване „бројне заменице“ у средњем роду једнине: колико, толико, неколико, николико; њима се казује неодређена количина или број онога, што се именује генетивом, који уз њих долази: „Колико леба појела, толико једа имала“, „колико воде попила, толико суза пролила“, „колико љу́дӣ, толико ћу́дӣ“, „па повика неколико слугу“, „за то немај бриге николико“ (Данич., 64.);

бб.) основа му је *придевска:* ни ово нису прави бројеви, него налик на бројне именице, напред наведене (2), управо „бројни прилози“; то су: много, пуно, више, доста, често, дуго, голембо, туште, — мало, мање, слабо; тако имамо: „Нас је мало, а много Мађара“, „што више грми, мање дажда находи“, „у мен' има пуно ђеце“, „још су се дуго данâ гостили“, „ту ће бити големо помоћи“, „доста љу́дӣ, добар јунак“, „зубовах је туште изоштрила“, „често пута“, „слабо знају јунаčкијех пјесама“ (све у Mikl., IV, 483.); — такви су неодређени бројеви и речи: иоле, добре, изобила и само још: „Нас има добре“, „ђено роди изобила вина“, „да има иоле памети“, „док још браће у походе дође“ (Данич., 65. и 67.)

6.) Глаголски партитивни генетив

(Део се не казује особитим именом).

Генетивом се, као и напред, казује име целине, масе, али се мисли само неки део, и ако за део посебна реч не долази: по неодређености тога дела овај глаголски пар-

(1) Miklosich, IV, 482.

(2) Сила, чудо и друге, које изгубише своју супстанцијалност.

титивни генетив најближи је именском уз неодређени број. Глаголи су већином прелазни, те као да ће парт. генетив у исто време бити увек и објекат, пошто би, да се не мисли део, место генетива дошао акузатив („да ватре потражим“ према „сестру потражити“, Mikl., IV, 491.). Али једно зато, што ни сам акузатив, као што знамо, не мора бити у реченици увек и само објекат, а друго и зато, што генетив, долазећи уз глагол, „различно може стајати у реченици према положају, који би заузело име, које генетиву припада“ (¹), а које се сада не исказује, — због тога, велимо, партитивни генетив уз глагол не мора увек бити исто што и објекат. Он је у главном двојак према реченици, у којој је. Тако имамо партитивни генетив:

α.) У реченици једночланој (без подмета).

Генетив је партитиван, али, будући у реченицама егзистенцијалним, стоји као други, именски, део „сложеног“ прирока, и по некад одговара номинативу-подмету других језика (²). Примери би се могли разређивати по глаголима, уз које стоји овај генетив. Најчешћи је, разуме се, глагол јесам, а долазе и његови заменици: бити, имати, трајати, тећи итд., слично ономе, што видесмо у номинативним егзистенцијалним реченицама без подмета, те има и реченица с глаголима повратним (трпним). Тако дакле имамо партитивни генетив:

α.) *у егзистенцијалној реченици уз глагол: јесам и бити:* „Од како је свијета“ (Mikl. „Subj. Sätze“, 37.), „док је гласа Краљевића Марка“, „док је мене и на

(¹) Hübschmann, «Zur Casuslehre», 272. Према томе налази писац да у Зенду генетив стоји: «место прирока уз verb. subst.», «место подмета», па тек «место предмета» итд., ibid. 273. и 275.

(²) Miklosich, IV, 486.

мени главе“, „биће кише“, „и плачите док вам буде суза“ (Mikl., IV, 486.), „ђе је браће, ту је и дијела“, „док је телаца, биће и новаца“ (Нар. посл.); — нек буду поменути и примери: „на ти воде, мајко моја“, „ето вина ладна“ (ibid.), где речце на и ето не долазе као усклици;

б.) *уз глаголе: имати, — трајати, тећи, — изићи, доћи, измилети, — живети, грејати* итд., уз које би, да се не мисли део, место генетива стајао номинатив, било као други део именског прирока, било као подмет; тако је: „У свијету има злијех звјерова“, — „докле траје сунца и мјесеца“ (Mikl. S. S., 51.), „док од њега тече мушке главе“, — „да је из мене крепости изишло“, — „и јуначких полетило главах“, — „ту измиље некаквога пука“, — „да је и других учених људи живело“, „који живе доклен сунца грије“, — „кад има хљеба, нема соли, а кад има соли, нема хљеба“, „имало је код њих и другијех слугу“, „гдино је и новца имати морало“ (Mikl., IV, 486. и 487.);

в.) *уз глаголе повратне — трине:* врло ретко: „Измиче се хљеба“, „премакло ми се новаца“, „прибрало се жита“ (Mikl., 486.); — у примеру „ђевојка велика или мала, једнако јој се хоће сватова“ (Нар. посл.) имамо партитивни генетив за објекат, а такав је редовно:

β.) У реченици двочланој (с подметом).

Распоред партитивног генетива за објекат удесићемо по глаголима, уз које долази: уз неке је објекат више партитиван, уз неке мање; неки су опет глаголи такви, да чине прелаз онима, што имају уза се генетиве неправог објекта и циља, а сви су само прелазни. Тако дакле овај генетив долази:

а.) *за објекат, од кога се мисли само неки део, уз глаголе:* имати, узимати, захитити, — јести, пити, — носити, донети, изнети, — дати, слати, спремати, — набрати, награбити и друге сложене с предлогом *на;* тако имамо: „Ја поља имадем, стадо да напасем, а и воде имам, стадо да напојим“, „имам браће и остале својте“, „да ладне воде заитиш“, „из образа крви уфатила“ (Mikl., 484.), „као да си дошао ватре узети“, „те донесе вина и ракије“, „леба носим, а гладан сам“, „дај, трговче, изнеси ми платна“, „нек нам пошље у помоћ ајдука“, „воде пише, леба заложише“, „и што једу хљеба царевога“, „па сједоше аге вечерати сира, љеба, ракије и вина и дебела меса овнујскога“, „славе рајске уживала“ (Данич., 83.—85.), — „дај ми, боже, вјетра са планине“, „спремај нама вина и духана“, — „пак да пуста блага награбимо“, „да наберем по Мирочу биља“ (Mikl., 484.), — „бирај платна, каквога ти драго“, „да наберем костолома“, „и накупи жутијех дуката“ (Даничић, 83.); ове примере уз глаголе, сложене с предлогом *на,* не треба мешати с онима за неправи објекат опет уз глаголе, сложене с предлогом *на;*

б.) *за објекат, и то не за неки део, него за цео предмет,* али у неколико ограничен, као само привремен ([1]): тада генетив долази уз глагол: тражити, искати, хтети, желети, волети, чекати итд; тако имамо: „Да му тражи лијепе ђевојке“, „да ватре потражим“, „душе спасенија ишту“, „милости хоћу а не прилога“, „би ли, мајко, каквијех понуда“, „ако жели с њима пријатељства“, „свиње воли снијега, него меће“, „кад се сестре брата поужеле“, „дара чекају“ (а прави

([1]) Mikl., IV, 487.

објекат: „свате чека“), „тело санка жуди“ (Данич., 86.); — место глагола могу бити придеви истога значења, а често и основе исте: гладан, жедан, жељан, сухотан: „Ил' си гладан хљеба бијелога, ил' сухотан меса дебелога, ил' си жедан вина руменога“, „е сам жељна рода и матере“ (Mikl., 491.).

Напомена. Значење се овога генетива врло блиско додирује са значењем немања, недостајања, потребе: с тога је, мислимо, умесно навести овде и онај аблативни генетив који долази уз глагол требати(¹), потребовати; тако имамо: „требати млијека“, „мудрине им друге не требује“, али место генетива долази, врло ретко, и акузатив: „пак му само мрву требоваше“ (Mikl., IV, 459.);

в.) *за објекат, још у мањем смислу партитиван* — уз глаголе који значе какво чулно или умно опажање; то су: видети, угледати, познати, питати, чувати, итд. Генетив је мање подобан, да искаже прави објекат: докле акузатив показује да подметова радња са свим овлађује предметом, дотле генетив само значи покушај (²) у том смислу. Тако имамо: „Да ја видим белога Будима“, „виђе кнеже радоснога гласа“, „угледала удовице црне“, „ту момци гледају ђевојака“, „позна коњиц своје госпођице“, „знаш ли, Марко, воде ја механе“, „окусили дара небескога“, „пази мене драге сестре моје“, „пита мајка Дамјанове љубе“, „љуба пита Љутице Богдана“, „то је Марко послушао мајке“, — па можда и: „што чуваху царевога града“, „чувај, царе, ти госпоства твога“ (Mikl., IV, 494.).

(¹) Овај се глагол обично говори само у трећем лицу једнине и множине — без подмета.

(²) «Die thätige Kraft wird gleichsam nur versucht und aufgehoben, nicht erschöpft», речи Гримове у Mikl., IV, 487.

6. Генетив за циљ (genetivus finalis).

Овај прави генетив, слично акузативу за циљ (који је некада био у већој употреби, па је с потоњим развитком језиковним замењен нешто генетивом, а још више дативом), показује предмет, до кога се пружа кретање или који се достиже радњом глаголском (1). Паралелност, дакле, коју видесмо између генетива и акузатива код правог објективног и партитивног генетива — овде се само даље потврђује (2). Глаголи, уз које долази овај генетив, могу бити двојаки:

а.) *Субјективни — средњи, који показују кретање;* то су: доћи, пасти, запасти, допасти: **„Дошьдьшоу ми ѕемлѥ поморьскыѥ“** (3), „јер ако му његоћ руке дођем“, „не могосмо томе краја доћи“, „ако ми паднеш шака, знам шта ћу с тобом чинити“, „допануо ропства и тамнице“, „нити паде ни рана допаде“, „зашто, брате, западе тавнице“ (Mikl., 502.), „тешке сам ти муке допануо“, „чобан тако дође главе аждаји“ (Даничић, 103. и 104.);

б.) *Субјективни — повратни, сложени с предлогом „до“,* уз које би, да су прелазни, место генетива стајао акузатив правога објекта; то су: доденути се: „Тако се поплаши (вук), да се јарета и не дођене“; — дотаћи се и дотицати се: „дотаче се хаљине његове“, „оздрављаху сви, који *га* се дотицаху“; — додирнути се: „додирне се руком огња“; — за тим: дочепати

(1) Као што се види, он је готово истоветан с генетивом, који иде уз предлог *до*; Mikl., IV, 501. и 519.

(2) Delbrück, op cit., 40.

(3) У старом нам језику био је доста обичан у овом конкретном смислу: Данич., 102. и 103. — По Даничићу је можда и генетив дома остатак овога конкретног значења циља: «већ ходимо дома путовати», „и хоћаше дома да отиде», ibid.; па тако и у другом значењу: «он је дома» (Mikl., IV, 512.).

се: „кад се Комнен дочепао кључа“, — докопати се: „како се докопају шуме“, — добавити се: „кад се Мађар књиге добавио“, „не би ли се добавио друга“, — дохватити се: „ђевојке се руком дохватио“, — „домчати се чега“, — „дојмити се кога, чега“ (Данич., 101. и 102., Mikl., IV, 503.).

7. Генетив неправога објекта.

(genetivus indirecti objecti)

Одмах за финалним, мислимо, треба да дође генетив неправога објекта, који је по Миклошићу такође из реда правих генетива(1). И овај је генетив аналоган акузативу: он потпуно одговара „двогубом“ акузативу или двема објективним акузативима; ово особито онда, кад генетив долази уз глаголе прелазне и повратне, који значе пуноћу(2), те су обично сложени с предлогом *на*. Од поменута два акузатива онај први (за лице) остаје и овде као акузатив — за прави предмет; онај други (за ствар), зато, што се обично мисли само неки део веће масе, замењује се генетивом — за неправи предмет(3). Уз глаголе повратне заменица *се* заступа први акузатив. Тако, дакле, акузатив *неправога* (другога) *објекта* долази:

а.) *Уз глаголе што значе: пуноћу, обилност радње,* те су тога ради сложени с предлогом *на*(4), а могу бити:

---

(1) Divković, «Sintaksa za našu školu», стр. 51., удружује овај генетив с оним за «својство» (qualitatis), и ставља га у ред аблативних генетива.

(2) Delbrück, op. cit., 41.

(3) Примеру: «Научићу вас *нешто ново*» одговара пример: «Па је Марка *воде* напојио.»

(4) Предлог *на* долази глаголима као префикс у пет значења, и четврто му је, вели Миклошић, оно, кад означава да је радни подмет радњу извршио до краја — («bis zur Sättigung»), Mikl., IV, 214.

α.) *Прелазни:* напојити: „Ту их Иван вина напојио“, — нахранити: „и дебела меса нахранио“, — назобити: „три пут га је зоби назобио“, — нацедити: „пол купице јида нацидила“, — натући: „натучен је приповиједака“, — најести: „наједе га пива и јестива“, — напртити: „напрћени робе свакојаке“ (Mikl., IV, 506.);

β.) *Повратни:* нагрејати се: „Да се јарка сунца нагрејемо“, — наносити се: „здрављица се наносили“, „младости се младовали (намладовали)“, — наживети се, находити се: „срећице се наносили, лепа житка наживели, добре среће находили“, — напити се: „ја се наших жубер-воде“, — намирисати се: „намрисах жуте дуње“, — накитити се: „кад се Марко накитио вина“, — нагледати се: „наглед'о се бијела свијета“, — наљубити се: „вјерне сам се љубе наљубио“, — насећи се: „турских сам се глава насекао“ итд. (Mikl., IV, 506.), — наслушати се: „да с' наслушам трупка од коњицâ и јаука од добрих јунака“, — наспавати се: „да се санка наспавамо“; — тако је и: „ко се дима не надими, он се огња не огрија“, „ту се Сава натрошио вина“ итд. (Данич., 95., 96.);

б.) *Уз глаголе, начињене од основе: пун,* који су по значењу слични с онима сложеним с предлогом *на,* и који такође могу бити прелазни и повратни, — па тако и уза саме придеве: *пун* и *сит* (и глагол наситити); тако имамо: напунити: „Напунимо кулу џебехане, напунимо добријех јунака“, — испунити: „Бог да испуни вас сваке радости“, — придев пун: „чарна горо, пуна ти си лада“, „прва срећа, пуна чаша цвећа; друга срећа, пуна чаша вина; трећа срећа, пуна чаша једа“, — сит: „кад сам сит ишта, нијесам гладан ништа“, „но сам си-

тан тога путовања“, „нијесам се крвце напојио, ни јуначка меса наситио“ итд. (Данич., 97., Mikl., IV, 507);

Напомена. Овоме је генетивном генетиву примакнут и с њиме изједначен ablativni генетив, који долази после глаголâ, по значењу супротних овима за пуноћу: отрести се, одужити се, остајати се, опростити, ослободити и после придевâ: прост (греха), лишен (чега) итд., који ће бити поменути на свом месту (генетив за одвајање); исто је тако сродно значење овога генетива неправог објекта и с поменутим већ партитивним објектом уз глаголе: желети, тражити и чекати и уз придеве: жељан, жедан, гладан итд. Спомињемо ове две додирне тачке разноликих функција нашега генетива — с намером, да се види како развитак падежне употребе не мора увек ићи тачно одређеном логичком путањом, него се често управља само по асоцијацији представâ, буди зашто и буди како удружених и једна другој примакнутих.

в.) *Уз глаголе, прелазне и повратне, по значењу блиске онима, уз које долази и генетив за циљ;* то су:

α.) *Повратни:* примити се: „Примише се поља Удбинскога“, машити се: „па се маших Босне камените“, хватити се: „тер се фати брдâ и долинах“, „чиста се злата рђа не хвата“, задести се: „у вино се збора зађедоше“, — задужити се: „ал' се бише дуга одужили“, — кајати се: „кајући се свога безакоња“, — заборавити се: „заборавивши се бога и закона“, — разабрати се: „а када се разабрао санка весела“, — огрејати се: „а често се сунца огрејао“, — ловити се: „он се лови копља свога бојна“, — држати се: „ко се држи правице, тај не музе кравице“, — тицати се: „што се тиче мене самога“ (Mikl., IV. 505.); — и

β.) *Прелазни и повратни:* опоменути (и — *се),* споменути (и — *се),* сетити (и — *се),* ставити се, удостојити се; тако имамо: „Опомени се и мене“, „да нас среће

опомене наше", „спомен'те се дјелах витешкијех", „право велиш и бољег ме сетиш", „ал' се сети нејака Стевана", „у том с' Турчин пушке досетио", „па се каје, ставила се душе" (Данич., 110. и 111.), „опомињући их очине заклетве", „да се удостојите царства божијег" (Mikl., IV, 504.).

8. Генетив за игру.
(genetivus ludi)

У ред објективних генетива треба ставити и овај за игру, чије је значење, налик на значење неправога објекта, више партитивне природе. Осем глагола играти се, уз који долази генетив од речи, која именује игру, овакав генетив могу добивати и други глаголи истога или сличнога значења. Тако имамо: играти се: „Играше се игре свакојаке, а најпосле вука и оваца", „па најприје игру заметните проклетога у руке прстена" (Mikl., IV, 511.), — играти се: лопте, јастука, крмаче, клиса, изметаљке, мете, гуцâ, купе, ораха, слепога миша, разлаза итд. (Данич., 111. и 112.); — скакати: „скачу скока", метати се и бацати се: „камена", теглити се и вући се: „клипка", дизати се: „прошца", хватати се: „сламке"; — тако је и: бити се „боја" („боја бити, само је ли праха и кога", „убиј ми се боја три сахата"); — тако и: „да се мало лафа преметнемо" (разговарамо) итд. (Mikl., ibid., Данич., ibid.). —

Да би се завршио ред генетивних или правих генетива, додаћемо овима досадашњим и два према својим глаголима, тако да кажемо, индиферентна генетива: за меру и за време, који би можда по својој адвербијалности требало да дођу најпосле — испред оног правог адвербијалног, аблативног генетива „за начин." Положај ових

двају генетива уз глаголе сличан је положају самосталних акузатива истога имена. По блискости својој генетиву неправога објекта прво долази:

9. Генетив за меру.

(genetivus mensurae)

Могло би се рећи да је овај генетив само специјална варијација предњега генетива за неправи објекат, ограничена на узан круг придевâ и глаголâ, заједничког значења. Док је у ст. словенском он могао долазити онако исто као и акузатив („**растоиѭ отъ града попришть четырь**"), у нашем језику долази само уз глаголе и придеве, који значе вредност или цену; тако имамо: „Вриједи царева града", „ваљала бих Цариграда", „која кошта сама Цариграда", „макар га стало главе", „ниси раја достајала", „виле стоје шест стотин' дукатах"; — „радин је достојан своје плате", „лице јој је врсно Цариграда" (Mikl., IV, 508.), „у њу су ти б'јеле руке града вриједне", „овога н'јесам достојна" (Данич., 98.).

10. Генетив за време.

Именице, које својим генетивом казују време, обично имају уза се какав придев или заменицу, као атрибут, чиме се овај генетив бар по спољном изгледу приближава генетиву посесивном: унутарња сродност њихова може се претпостављати по свези, у којој стоји тај генетив с подметом граматичке реченице ([1]). Именице, чијим се генетивом казује било само једна тачка у времену, било дуже трајање времена, јесу поименце ове: лето, зима, пролеће, јесен, време, година, месец (и имена његова), ноћ, час, век, пут, — за тим и речи: живот, рат и свет,

([1]) Навод из Siecke-a, стр., 65. у Mikl., IV, 509.

кад долазе место времена, за које траје оно што оне значе. Тако имамо: „Оне године удари град“, „сваке ће ме ударити стране једног дана и једног минута“, „бог не плаћа сваке суботе“, „кад Турци те јесени дођу на Мораву“, „не надах се овог пута тоне“, „тога часа оставише оца“, „ми ћемо те често походити, у години сваког мјесеца, у мјесецу сваке недјељице“, — „оне ноћи кад смо се растали“, „овога љета у бојевима око Дрине изиђу на глас нове војводе и јунаци“, „свега љета једна репа, и та прљива“, „прве године српсье буне био је прост војник“, „шта је овога времена радила нахија пожешка“, „да с' нагледам илада века ти чарни очица“, „носио га целога живота“, „витешки свега бечкога рата војеваше“, „еда би вам добро било овог света и онога“ (Mikl., IV, 510., Даничић, 62. и 63.).

11. Генетив уз одрицање.

(genetivus negationis)

Особито значење или, боље да кажемо, особити карактер има генетив у реченици одречној, негативној; а развитак ове употребе може се тумачити на два начина: изостанак или немање онога, што значи име у генетиву, може се узети, прво, као да је крајњи развитак партитивног значења, и друго, као особито диференцовање сепаративног значења, полазећи дакле и од старог аблативног генетива. Миклошић, заједно с другим лингвистима првога реда ([1]), партитивност овога генетива у негативној реченици види у том, што се овде, вели, прелазним глаголом исказана радња пориче и целини и сваком, па и најмањем делу онога, што значи реч у генетиву. Према

([1]) У Mikl., IV, 498. наведени су: Грим, Пот, Löbe и Gabelentz, Малецки.

томе и овај би, као и партитивни, био само нека врста објективних генетива, те би он у негативним реченицама прелазних глагола одговарао објективном акузативу афирмативних реченица. Али чувени руски граматичар А. Потебња ([1]) не усваја тако тумачење, те ће бар за неке случаје овога генетива имати право, кад вели да глаголи с одрицањем траже генетив зато, што бележе: мислено кретање или удаљавање од предмета, лишавање или раскидање везе с оним, што значи реч у генетиву([2]). С тога ће, мислимо, бити вероватна и једна и друга конјектура: у једним се приликама негативни генетив могао развити и утврдити уз обични партитивни, — у другим пак уз разнолики сепаративни или аблативни генетив. А пошто овај „генетив уз одрицање“ не стоји само после прелазних глагола, удружених с прилогом *не,* него иде и уз одречне глаголе егзистенцијалне, те образује одречну реченицу без подмета; и пошто смо видели да реченице „једночлане“ могу бити старије од „двочланих“: то ће бити умесно, ако ову нову функцију нашега генетива размотримо:

а.) У одречној реченици без подмета.

Генетив одречних реченица без подмета одговара, прво, генетиву партитивном афирмативних реченица без подмета и, друго, номинативу егзистенцијалних реченица без подмета: о првом би се могло рећи да је и сам пар-

---

([2]) А. Потебня, «Изъ запис. по русск. граммат.«, II, 254. и 255.

([2]) Кад би и овај генетив био партитиван, овде би, вели, «не пити вина» било истоветно или бар врло блиско с партит. «пити вина», а то је сумњиво, јер овај други генетив мање зависи од глагола (може доћи и акузатив: «пити вино»), а први мора бити баш генетив, А. Потебня op. cit., 252.—253. Док се, по нашем мишљењу, аблативно порекло одречнога генетива не мора усвојити за све случаје његове употребе, особито не за овај пример и друге

титиван, о другом да је више порекла сепаративног, аблативног. Ово тврђење мора бити неодређено овако с тога, што се партитивни генетив толико развио и разгранао, да се употребљава, као што смо видели, и онде, где не би никако било места делу какве целине или броју неке количине. С тога је и тешко разлучити једне генетиве уз негацију од других; с тога и наш распоред не би могао изићи тачан и доследан, те се морамо задовољити ређањем примерâ по глаголима, уз које долази овај генетив. Тако дакле:

α.) *Генетив стоји у негативној егзистенцијалној реченици* уз глаголе *јесам* и *бити:* „Да ти није мене било“, „старца није било код куће“, „неће бити у цара бољега“, „ни би мртва ни би рањенога“ (Бошк., 27.), — „којој овци своје руно смета, онђе није ни овце ни руна“, „кад није мачке, миши су господари“, „тог чадора овђе није било“, „каде није доре, коња мога, нека није ни мене јунака“, „кад Момира не буде у цркви“ (Данич., 127. и 128.), — „коме није вијека, није му ни лијека“, „до Божића није ни гладі ни зиме“ (Нар. посл.) итд.;

β.) Уз глагол *имати,* кад је сложен с прилогом *не:* „Без муке нема науке“, „без друштва нема јунаштва“, „изједеноме трага нема“, „нема болећега“ (Нар. посл.), — „нема га код куће“, „у мене мајке не има“, „њему данас нема пријатеља“ (Бошк., 26.), — „нема оног, који тебе неће“, „хајдучке куће нема“, „да такога не има сокола“, „кога нема на дијелу, нема му дијела“ (Данич., 124. и 125.)([1]) итд.;

уз глаголе прелазне, Потебњино се тумачење, рекли бисмо, мора примити бар за неке генетиве у одречној егзистенцијалној реченици без подмета.

([1]) Између много примерâ, које овде наводи Даничић, да поменемо онај «свако Туре може везир бити, — а јунака нема као Марко», као згодан, да нам речју Марко у номинативу каже

γ.) Уз глаголе *настати* (¹), *остати, пасти* и уз друге неке непрелазне, али много ређе него у прва два случаја (*α.* и *β.*) и готово само у нар. песмама: „Да јунака бољега не настаде“, „њему дана не свиће бијела“, „да од врага не остаје трага“ (Mikl., Subj. Sätze“, 41.), — „да не падне леда ни снијега — до један пут у години дана“, „не утече ока за свједока“, „не доходи ловца ни трговца“, „нити пуче пушке ни лубарде“, „његова се кућа угасила, у њу неће кокота појати“ (Даничић, 129. и 130.); и

δ.) Најређе уз глаголе *трпне — повратне:* „Нит се види неба ни облака“, „нада те се не нашло јунака“, „не зна се ни броја“, „да се таке (ђевојке) на свијету рађало није, нити ће се родити“, „да се не зна ни стана ни трага од невјерна домаћега врага“ (Данич., 129.).

6.) У одречној реченици с подметом.

Као што у највише наведених примера бесподметних реченица генетив стоји због негације место егзистенцијалног или подметног номинатива, тако опет у реченицама с подметом генетив уз одречне глаголе прелазне стоји место предметног акузатива афирмативних реченица. Примери,

---

у ком би падежу била и реч јунака, да није реченица негативна. — У реченици: «Нема нико да је бере» не стоји уз глагол генетив од речи нико зато, што ова реч не само није подмет глаголу нема, него и не чини с њиме једну реченицу, већ иде уз реченицу «да је бере» као одречан подмет. А што у реченици: «Нема л' овде у вашим брдима — ил' девојка или удовица?» не стоји генетив, него опет номинатив — долази отуда, што овде глагол нема л'? стоји место позитивног питања има л'?

(¹) Уз овај ставља Миклошић и глагол: нестати као негативан: «те нестаде међ' нама јунака», «пебане нам нестати не може», «воде и злобе никад неће нестати» (IV, 360.), а Даничић — мање умесно — све примере генетивне уз овај глагол ставља у ред партитивних генетива (Синт., 92.).

које ћемо навести, бирани су такви, да је у њиховим генетивима врло мало или нимало партитивног значења (¹). А сви су двојаки по томе, што:

α.) *Генетив долази непосредно уз негативан прелазни глагол:* „Да не даете ничесаре“, „чега богъ не дай“, „нит' је итко Златке сагледао“, „нигде тога виђели нијесмо“, „не уснуо сна на очи“ (Mikl., IV, 498.), „Ви Грујице ни видели нисте“, „коње дајте, оружја не дајте“, „и ја длаку промијених, а ти ћуди никада“, „не зна језика“ (Бошк. 25.), — „море, Марко, не ори друмова; море, Турци, не газ'те орања“, „ал' нијесмо, брате, дријемали, ни из руку чаша испуштали“, „бећар спава, очију не склапа“ (Данич., 119.—120.) итд.;

β.) *Генетив долази посредно уз негативан прелазни глагол:* на оно, што значи реч у генетиву, прелази радња глагола позитивнога, али је он везан с глаголом негативним; треба казати да је позитивни глагол увек или у инфинитиву или у сад. времену са свезом *да,* те да он тако везан за други глагол, негативни, чини с њиме једну целину, једну представу. Тако имамо: „Немој данас крви учинити“, „син човјечји нема гдје заклонити главе“, „даљега спомињања чинити није потребно“, „неће другоме воље да квари“ (Mikl., IV, 499.) „не могу својих послова да раде“; — па тако и онда, кад је од две реченице, тесно скопчане међу собом, само прва по облику одречна, а друга се ћутке таквом признаје: „нећеш изић' ни изнијет' главе, — а камо ли извести ђевојке“ (Бошковић., 26.) (²).

(¹) Тако се може рећи да је радио Даничић (стр. 119.—122.) с врло мало одступања.

(²) Не долази генетив него акузатив, — ако је од две реченице, чврсто међу собом везане, друга позитивна, по значењу противна првој: „Никаква јој дара не носимо — него једну киту босиока.“

Напомена. Одступање од правила, да предмет негативних реченица стоји у генетиву — бива особито онда, кад је он од заменицâ средњега рода: *што, то, ово, оно.* Тако поред примерâ, мало час наведених (којима се могу додати и: „али она тога и не слуша“, „Лазо неће тога ниједнога“, Данич., 123. и 124.), имамо и друге, у којима ове замонице остају у акузативу, и ако је глагол негативан: „Кад се ко зариче, да што не чини“, „не знаш ни то“, „што искаше Израиљ, оно не доби“, „испрва вам не казах ово“ (¹) (Бошк., 26.). Па тако долази акузатив место генетива уз одрицање и од других речи: „Ја не стекох паре ни динара, ни заслужих на ноге опанке“, „немој, Мирко, друго учинити“, „не води ми лијепу дјевојку“, „не продаји мајку“ (Mikl., IV, 500.), „не удри јелу по грани, нег' младу Јану по глави“, „не зови зло, јер само може доћи“ (Новак., 39.). Разлог овој употреби акузатива, баш објекта, у оваким реченицама може се, мислимо, видети у том, што се овде већа пажња обраћа на саму радњу, глаголом исказану, — те се пре може мислити и да се она врши („не зови зло“ значи: „престани звати зло“), него ли да се пориче.

12. Генетив за одвајање (сепаративни).

„Поређењем индојевропских језика несумњиво се дознаје да је аблатив у заједничком језику бележио оно, од чега се нешто кретањем одваја, или одакле се полази, раздвојну тачку или бакву“ (²): конкретно дакле или прво значење старога аблатива било је оно, које сад има наш генетив, кад се удружи с предлогом *с* или *са* уз глаголе за кретање. И по томе глаголи што значе одвајање, растављање, удаљавање добивају уза се овај прави аблативни генетив. А распоред наших примера најбоље

(¹) Тако је и без подмета: «нема ништа ново.» И овако с акузативом рекли бисмо да је правилније.

(²) Delbrück, «Synt. Forsch.», IV, 46.

може бити удешен по самим глаголима, уз које долази овај аблатив-генетив, јер тих глагола има различних и по значењу и по саставу. Тако дакле:

а.) *Генетив показује оно од чега се одваја или раставља подмет* оних глагола, чија основа није сложена ни скаквим предлогом сепаративног значења; од глагола повратних, који овамо долазе, поуздано се могу узети, вели Миклошић (IV, 451.), само они, који могу ићи с генетивом и кад нису повратни (кад су без заменице *се*), јер глаголи који су само повратни обично имају уза се генетив или датив „неправог објекта.“ Овамо долазе ови глаголи: клонити се: „За то се таковијех мјеста клоне сви“, махнути се: „махни се тога посла“, проћи се, проходити се: „иди, господару, а прођи се млађијех“, „још се Нико не проходи врага“, крстити се: „крсти се ти њега“, аратосиљати се: „аратосиљали се беглука“, бранити се: „да се браниш змаја огњенога“, варовати се, пазити се, чувати се: „тога да се варујемо“, „и враг се пази куге“, „чувај се пушке чађавице“; — чувати, сачувати, сахранити: „Да нас чува куге и морије“, „сачувај ме боже, биједе невидовне“, „сахрани ме сеј несреће“, курталисати (кога чега), литросити: „те га једва гвожђа литросише“, лишити (кога чега), слободити: „слободи га злијех засједа“; — и придеви истог или сличног значења: слободан и чист: „слободни сваке сујевјерице“, „и чис гријеха превелика“ (Mikl., IV, 452. и 453., Данич., 105. и 106.);

б.) Генетив сепаративни долази уз глаголе (прелазне и повратне), сложене с предлозима *из, од, о, с, у;* и модификација глаголског значења, и слагање с овим генетивом — долази највише због ових

предлога. Глаголи су ови: избавити: „Избави ме муке песнјанске“, извршити се: „**изкрьжеть се сама**“, изићи: „док изиђе ручка господскога“ (Mikl., IV, 456.), — отрести се: „а да вољу тим навршим вашу, које но се отрести не могу“ (Данич., 105.), отети се, ослободити се, остајати се, одужити се: „ко ће отет' се распа тога“, „да се ропства ослободи“, „како би се грија остајао“, „ко се дуга не одужи, тај се туге не отужи“ (Mikl., и Дан. ibid.); — остати се, оканити се, оставити се, одрећи се, одметнути се, оглушити се: „остани се, синко, четовања“, „да се умирите и зулума оканите“, „ко се не покаја и зла се не остави“, „ја се твога брата не одричем“, „који се биху бога одметнули“, „Милована нек се не оглуше“ (Mikl., 105., Данич., 107. и 108.), — снебити се (чега), уклонити се: „да се уклони зла“ (ibid); — ослободити, опростити (као и горње избавити кога чега): „да га смрт мукаx ослободи“, „јер је чету опростио гријеха“ (Veber, „Slovn. hrvat.“, 116.), „е да би нас опростио те напасти“ (Данич., 105.). — И ако не баш у свем овако, као у ова два случаја, сепаративни генетив долази и:

в.) Уз глаголе (повратне), који значе *страх* и *стид:* генетив и овде значи оно, од чега се одваја — у мислима — подмет; глаголи су: бојати се, плашити се, препанути се, — срамити се, стидети се: „Ко се бога не боји и људи не стиди, бјежи од њега“, „не плаши се краља Шишманина“, „те си *га* се, сине, препануо“, „ако се и не бојим бога и људи не срамим“; тако је и уз именицу страх, те поред примера: „зло се трпи *од* страха горега“ имамо и: „све у страху бога великога“ (Mikl., 458.), пример сличан онима, које наведосмо на стр. 105. за случај посесивних генетива, посталих од објективних.

13. Генетив за поређење
(genetivus comparationis).

И компаративни је генетив порекла аблативног[1], те долази — слично сепаративном уз глаголе — уз поређене придеве, да покаже предмет, који по својој каквоћи (својству) иза неког другог заостаје[2]. Али је овај генетив у нашем језику врло редак, те су нам примери поглавито у старим књижевним споменицима српско-словенским и у списима старих дубровачких песника; тако имамо: „Хотеи старѣи быти, да боудеть вьсѣхь м(ь)нїи“, „видѣхь единоу краснѣишоу вьсѣхь лицемь“, — „јашу коње вјетра брже“, „Сунчанице, сунца дража“, „оштрији мача“ итд. (Mikl., 460., Данич., 130.); — у наше доба само у песмама П. П. Његоша II: „развеза је боља слабе свезе“, „ах слободу главе дражу“, „лице љепше сунца, зоре и мјесеца“ (Дан. 131.). — Адвербијални компаратив долази и као прост предлог: „прво зоре и бијела данка“ (Mikl., 461.).

14. Генетив за узрок (каузални).

Каузални генетив (стари аблатив) лако се тумачи и „изводи“ из првог значења аблативног, из „одвајања“: оно, што се одваја, може бити врло често последица онога, од чега се одваја, те ће ово оној последици, радњи глаголској, бити „узрок.“ Али као год што видесмо да се аблативни генетиви за порекло и за градиво додирују с правим генетивима, тако би се и за овај, каузални, могло имати разлога, да се придружи генетиву „неправога објекта“ — слично ономе, што видесмо кад самосталног акузатива за узрок, — те по некима чак и генетиву партитивном, па дакле и најстаријем, посесивном. Колико има

(1) Delbrück, op. cit., 48.
(2) Mikl., IV, 459.

смисла и потребе овако надовезивање и генерализовање, остављамо другима да кажу, па се задовољавамо само оним, што у опште рекосмо још у почетку о приближавању и једначењу старога аблатива с правим генетивом. Овде ћемо само навести разне случаје каузалне употребе нашега генетива. Казујући узрок или повод некој радњи или стању, исказаном било глаголом било именом, овај генетив долази како у реченицама с подметом, тако и у онима без подмета, и то:

а.) *За узрок жалости* или оној душевној афекцији, која се казује глаголом *жалити* и прилогом *жао;* глагол је у реченицама с подметом, а прилог у онима без подмета: „Или жалиш миле мајке своје?“, „жалећи својих воденицâ“, „жали, боже, толике муке!“; — „није ми жао ни блага, већ ми је жао срамоте“, „тада ми је жао брата било“, „жалије му војводе Уроша, но обадва да изгуби сина“; — па тако и уз именицу у номинативу *штета:* „штета тога човека!“ (Дан., 109., 110., Mikl., IV, 463.);

б.) *За узрок чуђењу или дивљењу,* када може долазити двојако: без усклика, и с усклицима: *о, да, ах, нуто, гле* (скраћен запов. начин од гледати); тако имамо:

α.) без усклика̂, како у подметним, тако и у бесподметним реченицама (које су понекад од самих генетива): „Мили боже, чуда великога!“, „драги боже, жалосна ли дана!“, „један вели: „лијепе ђевојке!““, „види књигу, нечувених јада!“ (Бошк., 24., Mikl., 465.), „зла колача!“, „бабине среће!“, „тешке муке а рђаве плаће!“, (Нар. посл.); — „ал' да видиш и друге невоље!“, „гледај памети!“, „слушај чуда!“, „ал' да видиш чуда великога!“, „ја да видиш гиздаве ђевојке!“, „вићи кучке Војадиновице!“, „па ће вићет' крваве кошуље!“ (Mikl., 465.);

β.) после усклика̂: „Ох бојева донде невиђених!“, „нуто момка!“, „гле ти њега!“ (Бошк., 24.), „о лијепе љепотице!“, „боже мили, да чудна јунака!“, „јао моје штете и срамоте!“, „нух Стојана, добра бињеције!“, „нуто Ибре, добре ти је среће!“, „нуто царувелике невоље!“, „гле страшивца Бошка Југовића!“ (Mikl., 465.); — као што показује честица нуто, у ред ових примера могу доћи и они, којима се не казује право чуђење, него неко упућивање, живље показивање: то је случај, кад генетив долази после „показних“ прилога: *ево, ето, ено;* тако је: „Ево човека“, „ево ти оца“, „ево нас“, „ето ти матере“ (Бошк., 25.), „кад ево ти ђевојчице голе, босе, без папуча“, „ето, царе, лијепе ђевојке“, „ено теби моје ћери Фате“, „оно ти је стојна манастира“ (Mikl., IV, 465.), „ето на те босанског везира“ (Mikl., S. S., 37.), „ево моје главе“, „ето поља а ето коња“ (Нар. посл.). — Овамо, најпосле, иде и прилог, по постању глаголски, *нека:* „Ето ти брата, иди ш њим; нека ми брата, нећу ш њим“ (Mikl., IV, 465.). — Можда би ови примери од генетива̂ уз показне прилоге могли образовати засебан ред егзистенцијалних генетива, сличних таквим номинативима и акузативима такође у реченицама без подмета;

в.) *За клетву и заклетву:* у генетиву стоји оно, чиме се ко заклиње; он долази обично уз додатак: *тако ми, тако ти:* „А тако ми срећна пута мога!“, „ма тако ми јада свакојијех“, „тако ми вида очињега!“, „тако ти те младости твоје!“, „а тако ти бора зеленога!“, „тако ми овога причешћа!“; — или и без додатка: „Јесте, царе, данашњег нам дана!“, „не Стојане, твога ти јунаштва!“, „кажи, кћери, мајчине ти хране!“, „није, побро, живота ми мога!“ (Mikl., IV,

466.); — тако је и оно из обичног свакидашњег разговора: „бога ми!“, „бога ти!“, „среће ми“, „славе ми!“, „закона ми!“, „очију ми!“, „душе ми!“ итд.; — у овај ред клетвених генетива иде и оно проклињање: „анатема те ђавола и његова имена!“, „аратос ти кирије!“ (Нар. посл.) итд.

15. Генетив за каквоћу.

(genetivus qualitatis)

У ред аблативних генетива долази и овај особити изданак, сличан генетиву-аблативу за материју: да означи каквоћу (својство) или „неко пролазно стање“ (1) онога што значи име, коме се овај генетив додаје као „главној речи.“ Супротно, дакле, правом, посесивном генетиву, који бележи носиоца каквоће, овај аблативни генетив казује баш ту каквоћу или особину, а њен се носилац казује оном главном речју. — И овај квалитативни, као год и посесивни, генетив не може бити од саме именице, него уз њу долази увек и какав придев (квалитативни) или и заменица као атрибут у генетиву. Тако имамо: „Ал' је Раде срца јуначкога“, „гдјекоје иду и гола врата“, „красна ти си стаса и узраста!“, „ал' да видиш Петра Вукотића, црна брка, ока крвавога“, „твоја Мара црна ока, дуге косе, танка бока“, „блажене душе човек“, „добар јунак сâм и добре воље“, „цвијет лијепога мириса“ (2), „делија сиједе браде до појаса“, „зле је клетве а добре молитве“; — „какве си вјере?“,

(1) Mikl., IV, 468.

(2) Овим примером можемо показати паралелност међу квалитативним и посесивним генетивом: ако је у говору главна реч цвијет, ако се говор почиње носиоцем каквоће, онда се вели тако: «цвијет лијепога мириса»; ако ли је — томе противно — главно сама каквоћа, ако се њоме почиње говор, онда се вели: «лијепи мирис (тога) цвијета».

„док сам и ја био твога доба“, „он бијаше мојих година“ (Mikl., IV, 468., Данич., 56.).

Напомена. Уз овај квалитативни треба поменути и онај, у нашем језику врло ретки, прави *предикативни генетив,* чију службу, као што ћемо видети, врши инструментал; тако је оно: „сив је коњиц, сив је јунак браде“ (Mikl., IV, 467.). И овај и многи примери квалитативног генетива („старога је кова“, „уде ти сам среће“ итд.) очито показују процес, којим се у језику, противно логици, од атрибутивног слагања може доћи до предикативног (¹), процес, о коме говоримо још код номинатива једночланих (бесподметних) реченица.

16. Генетив за начин.

(genetivus modi)

Аблативног је порекла и последњи на реду, адвербијални генетив, за *начин* којим нешто бива. Супстанцијалност је његова толико ослабила, да се и не осећа као облик каквога имена, него само као *прилог* (адвераб), сличан оним прилозима који су изведени особитим наставцима од заменичких основа. Он је у главном двојак према основи, од које је; тако имамо:

а.) *Од именицâ* (по значењу апстрактних), које су постале наставком *ица* или *ьца,* и које се данас нигде не употребљавају као именице; као обични прилози долазе ове речи: „бодим*ице,* ђипим*ице,* зларад*ице,* малч*ице,* мрв*ице,* мрв*це,* нехот*ице,* прав*це,* стрмоглав*це,* хотим*це* (и: хотим*ице),* поимен*це*“ (Mikl., IV, 163.), „крадим*ице,* — кридим*ице* (м. крим*ице),* нако*мице,* окомице, насат*ице,* наусн*ице,* (науст*ице),* нафал*ице,* немил*ице,* ничице, опет*ице,* гљоштим*ице,* плоним*ице,* поно*рице,* потрбуш*ице,* пјеш*ице,* скозим*ице,* стопрв*ице,* страм-

(¹) Mikl., IV, 450.

пут*ице,* сум*ице,* насум*це,* сумит*ице,* сустоп*ице,* устоп*ице,* устоп*це,* укоп*це* (од „кобь“), наочигледце, заман*ице,* једва једв*ице*“ (Mikl., IV, 467.); — овамо долазе и ретки генетиви од правих именица: *цијене* (јевтино), *шале:* „Ако си се ти шале женио“, *збиље:* „ја сам се (од) збиље удавала“, па тако је и: „ће се мучо мука пакленијех“ (Mikl., ibid.) и „није ствари“ (Данич., 59.);

б.) *Од придева,* изведених наставком **ьскъ** и овде узетих такође у апстрактном смислу (дакле не за својину, неко за каквоћу); тако имамо: вуч*ке* (старо **влъчьскъ** од **влъчьскъ**), лежећ*ке,* нагус*ке,* мучк*е,* ничк*е,* пузећ*ке* (инструментал је пузећк*и),* поја*ске,* попоја*ске,* потрбушк*е,* стој*ке,* стојећ*ке,* стрелим*ке,* тојашк*е,* изручк*е,* наопач*ке,* жмурећ*ке,* лежећ*ке* (Mikl., IV, 467. и 163.).

Д., Датив.

(«Датељни» = трећи падеж = «управни»)

И ако датив у реду секундарних падежа (друге, млађе формације) стоји тек на другом месту (¹), по функцијама својим он је опет најближи од свих осталих старом, негда јединим, „косом“ падежу — акузативу. „И у старијим и у народним споменицима долази датив уз глаголе, који се иначе везују с акузативом: **хотѣти чемоу** и **хотѣти чьто** и **чесо**“ (²). Али док се у тумачењу конструкције и првобитног значења првог падежа млађе формације, генетива — лингвисти, као што видесмо, готово са свим слажу, дотле се овде, о дативу, њихова мишљења разилазе и колебају. Тако једни, већином лока-

(¹) «Засебну групу чине падежи, у којима се употребљава слог — bhi», G. Curtius «Zur Chronol. etc.», стр. 78.

(²) Mikl., IV, 578. — Упор. и А. Будиловића «Начерт. ц. слав. грамм.», стр. 264.

листи, па међу њима и Миклошић и Даничић (1), мисле да је првобитно значење дативу — локално, да он, т. ј., бележи предмет, „коме је управљено кретање“ (2), па отуда и циљ, место итд. (3); — други опет одлични и признати научници и овај падеж сматрају чистим граматичким падежем, онаким дакле, као што су и падежи, довде прегледани. По њима је датив и у најраније доба означавао „лице или ствар, која стоји према радњи у неком даљем односу — — лице, које суделује у радњи, т. зв., индиректни објекат“ (4), или краће: датив означава „лице удаљеније, нечим достигнуто или задешено“ (5); још друкчије: „датив је падеж удаљенијег објекта“ (6) или само: „падеж кога се тиче (за кога вреди) оно што је исказано“ (7). Не треба много доказивати да је ово

(1) Можда би се његове широка значења речи „да нешто ступа у свезу с оним што она (реч у дативу) собом значи“ (Данич. „Синт.“ 321.) — могле разумети и у смислу противном тумачењу локалном? Али нам сумња одмах отпада, кад погледамо примере, које наводи: „па одоше сваки своме двору“ (ibid.) итд.

(2) Mikl., ibid.

(3) „Die Neigung auf etwas hin“, Misteli у Лацар. „Zeitschr. f. Völkerps. u. Sprachwiss.“, B. X, стр. 168. и 171. — Упор. и K. Heyse, op. cit., II, стр. 35.

(4) A. Schleicher, Litauische Gramm.“, Prag, 1856., I, 265.

(5) G. Curtius, „Erläuterungen z. mein. griech. Schulgramm.“, Prag, 1870., стр. 174.

(6) Whitney, „Ind. Gramm.“, 91.

(7) „welchem die Aussage gilt“, Delbrück, „Synt. Forch.“, IV, 53. И он се, вели, сам, као и Hübschmann, „Zur Casuslehre“, 231., колебао: да ли да призна дативу то значење или оно раније изнето, „die Neigung auf etwas hin“; сад пак мисли да је и датив чист граматички падеж, јер се он (у грчком језику), кад је прави, не везује ни с којим предлогом. — Слично свима довде наведеним писцима, и Vogrinz у „Jahresb. d. Obergymn. zu Leitmer. 1882.“, стр. 22., хотећи трогуби датив грчкога језика да сведе на једну првобитну идеју, овако умује: „Датив не износи лице (или ствар) као захваћено и принуђено глаголском радњом, што ради акузатив, него само бележи: како лице у радњи учествује, т. ј., означава да је лице ту (d. h. die Person

„граматично“ тумачење шире од „локалног“ (¹): *тицање* може обухватити готово све случаје дативне употребе. Кад се каже да „у дативу стоји име, које бележи лице или предмет, кога се тиче глаголска радња или прирокова садржина“, онда се тиме у неколико могу разумети или отуда „извести“ и случаји, кад датив бележи: и лице, које у радњи суделује, и лице или предмет, коме се управља оно што значи прирок, и предмет, који је циљ и који је узрок радњи, и најпосле оно, што допуњује ту радњу или, боље, што замењује глагол.

Али, и ако су све дативне функције међу собом блиске, и сви дативи имају, тако рећи, једно значење заједничко, — опет је положај овога падежа у реченици у главном двојак: или је слабије (слободније) или је јаче (тешње) везан с глаголом (прироком), уз који долази (²). Први ближе одређује, други допуњује значење прироково: први је сличан „самосталном“, други опет „зависном“ акузативу, те и сам долази у ред, ако не баш „правих“, оно бар оних најпотребнијих, „неправих“ или посредних објеката. Тако дакле и овде, као и код акузатива, долази:

I. Датив слободнијега положаја.

Рекосмо да је значење свих датива заједничко, готово једноставно — тицање: разлика дакле међу њима не долази од значења него од употребе или, као што рекосмо, од положаја, у коме они стоје према прироку.

---

wird als mitanwesend bezeichnet)...» По томе датив није casus objecti («Object-Casus»), него он исказује шта још долази — у прироку потпуном, готовом — поред радње, учествујући, интересујући се, пратећи оно што прирок значи и казује (ibid.).

(¹) Врло добру критику локалског тумачења овога падежа види у G. H. Müller-a, op. cit., стр. 37. — 39.

(²) Curtius, «Erläuterungen etc.«, 147., — Hübschmann, «Zur Casusl.», 214., — Delbrück, «Synt. Forsch.», 53. и 54.

И тако, први случај, слободније употребљен датив имамо онда, кад је свеза између датива и прирока врло слаба, кад дакле оно, што значи реч у дативу, никако не зависи од прирока, или, друкчије, кад је „оно што значи прирок готово без икакве вредности за датив.“ ([1]) Ова тако рећи „факултативна“ употреба нашега датива обухвата различне одблеске онога широког, заједничког значења, које рекосмо да се зове тицање. Тако имамо:

1. Датив ближега интереса.

Прва функција слободнога датива само је даље диференцовање онога што у малом видесмо код самосталног акузатива „ближега односа“: у дативу стоји лице, које се интересује оним што значи прирок, стоји предмет, кога се нешто тиче или кога ради се нешто догађа или бива. Пошто је ово интересовање широког обима, то се могу разликовати ови случаји:

а.) У дативу стоји лице или предмет, коме иде у *корист* (dativus commodi) или на *штету* (dativus incommodi) оно, што се казује прироком; тако имамо: „Чињаху велику радост свој браћи“, „сваки себи задужбину гради“, „нико себи злотвор није“, „кажи право, не бој се глави“, „око му оку добра не мисли“, „ко је себе зао, како ће другом бити добар?“, „добро *ми* је, и бољем се надам“ (Mikl., IV, 601.), „ни злу теци, ни добру остави“, „себи орош, себи сијеш, себи влачиш, себи ћеш и жњети“, „погача се пријатељу штеди“ (Divkov., 40.);

б.) У дативу стоји име онога коме је или чему је што *мило, пријатно:* „Људима омиље већма

[1]) «und die Bedeutung des Prädicat ist für den (Dativ) zunächst ohne jeden Belang». H. Hübschmann, op. cit., 214.

тама него видјело“ (Mikl.. IV, 599.), „лепо је свакоме мило“, „што је право и богу је драго“, „истражујте што је богу угодно“, или томе противно: „мрско му беше то“ (Бошк., 90.); слично је томе и: „моме сам коњу лагахан“ (ibid.); — тако и уз глагол личити (доликовати) и придеве: сличан, једнак, раван: „старој (хаљини) не личи што је од нова“ (Mikl., IV, 598.), „није прилично нама“, „оцу је сличан (приличан) главом“, „да буде једнако телу славе његове“, „прикладан чему“ (Бошк. 90.), „човјек лаком приличан је нашему курјаку“, „дјела ваша сунцу равна“ (Divk., 40.) итд.;

в.) У дативу стоји *лична заменица* онога лица, које осећа радост или досаду због онога, што се казује прироком: лице се интересује, тако рећи, *срцем* својим (dativus ethicus); тако имамо: „Благо *ми* се прошетује“, „јеси ли *ми* здраво путовао?“, „сињу *ми* мору магла западе!“, „јеси л' *ми* данас у животу?“, „лијепа *ти* је!“, „чудно *ти* га превари!“ (Mikl., IV, 602.), „њу *ми* пита громовник Илија“, „смјерно *ми* се цару поклоните“, „лијеп *ти* вас дар допаде!“, „чудна ти *ми* годиница дође!“ (Divkov., 41.) (1); — и најпосле:

г.) У дативу стоји *лице, ради кога је* или *коме долази* оно, што значи прирок; другим речима: заменички датив бележи лице, коме се приписује глаголска радња или које нешто има. Тако дакле овде имамо два случаја:

α.) Реченица мора бити без подмета, а прирок је састављен од глагола *јесам* (као споне) и *од инфинитива* главног глагола: овде дакле заме-

(1) С етичким је сродан и датив: себѣ, си, чије је значење са свим избледело, па се данас и не употребљава; само у старим књигама: «да си пог(ѣ)еши», «да си ходе» (Mikl., IV, 602.), па тако и оно хрватско: «благо си теби, благо си га!» (ib. 604.).

нички датив врши службу логичког подмета (1); тако имамо: „Да је мени лећи па умрети, ал' да *ми* је смрти не видети", „да *ми* ј' знати, капетан Иване", „коме је путовати, није му коље дријемати", „је ли како вечерати саму" (Mikl., IV, 599. и 600.), „да је теби стати погледати" (Mikl., „Subj. Sät.", 42.), „да ли *ми* се мухом претворити", „да *ми* није умријети с миром", „да ли *ти* је, пашо, погледати", „да је коме погледати било", „живјет' *му* је, док је мене драго", „ако га љуби, дат' *нам* је ово обиљежје"; — спона може бити и изостављена: „мрет' *ми* данас или сјутра, волим прије, о' мање гријоте" (све у Данич., стр. 359.); — место глагола јесам долази и глагол бити, и то или у неком времену или у инфинитиву: „Но *ми* не би умријети с миром", „бит' *ми* брата и жељети, на гламње му не сједјети", па тако и: „бит' *ми* знати изгубити главу", „знати *ми* и кокотом орати" (Mikl., IV, 600., Дан., 360.);

β.) У другом случају, т. ј., кад лице у дативу значи *имаоца,* реченица може бити и с подметом и без подмета; тако је: „Нокти су *му,* орати би мог'о", „њојзи је име Јелена", „грозница *му* је", „грива *му* је ка' јелену брада", „сад да су *ми* два сестрића моја" (можда овамо иде и: „ал' је Турком голема невоља"?); — „коме није вијека, није *му* ни лијека", „нема њима од Сења Тадије", „нејма теби на рамену главе" (све у Mikl., IV, 599. и Divkov., 40.).

2. Датив за својину.
(dativus possessivus)

Слично последњем одблеску датива у ширем смислу „комодалног", присвојни датив бележи лице, чије је што или коме припада оно што значи реч, којој се он

(1) Ова дакле конструкција одговара латинском «accus. cum infinitivo.»

додаје. Разлика је између њега и поменутог комодалног у томе, што је и он, као и посесивни генетив, адноминални, те заступа присвојни придев или присвојну заменицу. У осталом, употреба је овога датива доста ограничена: чешћа је била у старом језику, а данас је обична у народним песмама. Тако имамо:

а.) Датив од *личних заменица* уз име, које *припада лицу,* њиме казаном: „**По прѣставлѥнию брата ми**“, „**отъ юностьнаго** *ми* **възраста**“, „**многихъ ни** (нам) **съгрѣшении**“, „**родитель** *ни*“, „**сподоби насъ десноуаго** *ти* **прѣдстоѧнии**“, „**изъ отьчина** *ми* **хрисовула**“ итд., — „свему *ми* је роду омиљела“, „онај *ми* је брат, који ми је добру рад“, „пауна *нам* ноге боле“, „удри, Грујо, усахла *ти* рука!“, „умре Јово, жалосна *му* мајка!“, „сјеме *му* се затрло“, „кад *му* сестри књига дође“, „Љутица Богдан и сестра *му*“, „дао сам *ти* сину“, „кад ти станеш гледат' ђевојака, не гледај *им* скута ни рукава, већ *им* гледај хода и погледа“, „златна су *јој* крила“ (Mikl., IV, 609., Новак., 43.).

б.) Датив од *именицâ, којима припада* оно, што значи име, уз које оне долазе: „То зачуле бегу (м. бегове) слуге“, „наш'о сам те мору под обалом“, „свеза Вучи руке наопако“, „но да видиш јаду започетка“, „пред бијелу врачевима цркву“, — „да м' он буде војсци предводитељ, а Турцима скори побједитељ“, „кад је било пољу у ширини“, „ђевојке су ископ, али и част кући“, „свакоме злу смрт је лијек“, „који улази на врата, јест пастир овцама“ (Mikl., IV, 606.), „Бачевци су Дрини на обали према Осату“, „овај је старатељ детету меште оца и мајке“ (Новак., 43.).

Напомена. Као што се види из ових примера, најпосле наведених, датив може заступати генетив и у значењу друкчијем, него што је посесивно; тако та имамо и

уз придев крив: „овој је буни највише крив Марашли-Али-паша“, „ја сам кривац богу и народу“ (Mikl., 610. и 611.).

Још је већа паралелност нашега датива с генетивом, кад је он:

3. **Датив за циљ (финални).**

Ти́цање је и онда, кад име у дативу бележи *мету* или тачку, до које траје кретање. Разлика је између финалног датива („приђе му руци“) и финалног генетива („ако му дође шака̂“) — у томе, што генетив показује „постигнути“ циљ, слично акузативу „достигнутог објекта“, а датив значи баш прави циљ, т. ј., оно чему се тежи, оно, што тек има да се постигне. — Међу тим, значећи циљ, финални датив може казивати и место, на које се дошло кретањем, па чак и место мировања. Ово ће последње у нашем језику бити остатак локативне функције, која се, како знамо, данас казује локативом с предлозима, и поименце локативом, који се данас по облику једва разликује од датива. Тако дакле имамо:

а.) Датив за *мету* или *циљ*, коме се тежи: „Опрема се двору бијеломе“, „својој кући не доходе“, „огњишту га домамила“, „не могли их богу обрнути“, „она пође с преко мора бану“, „гони Марка бијелу Звечану“, „те је шаље бијелу Будиму“, „окрену га (дурбин) крвавој Удбини“, „свака тица своме јату иде“, „приступише *му* ученици његови“, „док допаде колу и ђевојкам“, „и купе се Смиљанића двору“, „све ђевојке земљи погледаше“, „кад ми Ана сретно дому дође“, „брже да си граду Вучитрну“ (Mikl., IV, 580.), „иде Усуду, да га пита“, „жена пође својој удатој кћери у походе“, „Дубровнику путоваше мирно“, „уранила стара мајка светој цркви на јутрењу“ (Divk., 41.); — овај датив долази уз глаголе

овога значења (непрелазне, за кретање) и кад су сложени с предлогом *при:* „Приступи и прилијепи се тијем колима“, „дај ми дио од имања, што *ми* припада“, „сам краљ хода и свачем пригледа“ (Mikl., IV, 582.), па тако је и уз глагол повратни хитити се: „он се хити парам у ћемере“ (Mikl. 583.);

б.) Датив за *место* уз глаголе, који значе бивање, али врло ретко: „Кад је био побратиму своме“, „кад су били белом манастиру“, — „што се случи ломној Гори Црној“, „они сједе данас Гори Црној“, „срцу ти се љуте гује виле“ (Mikl., IV, 580.).

4. Датив за намеру и узрок.

Тиче се радње глаголске или прирока и оно, што значи намеру (или последак) и узрок, са кога се нешто догађа и бива. Ова је функција нашега датива у главном двојака:

а.) *Намеру* или оно, ради чега се нешто догађа казује *датив личне заменице трећега непознатог лица (што);* тако имамо: „Чему си се млада удавала?“, „чему брата остави својега?“, „чему би хрпа жита, кад се не би јела?“, „чему је свијећа кад није очи?“ (Mikl., IV, 613., Divkov. 41.), „чему је баби зрцало?“, „шта т' се види: је л' чему ракија?“, па тако и оно: „метати купуса ручку или вечери“ (све у Бошк., 94.);

б.) *Узрок* или разлог, зашто се нешто догађа, казује *датив кога било имена* (особито *именице),* кад је то што се догађа — *радост, чуђење* или *дивљење* и *подсмех;* тако имамо: „Радује се као озебао сунцу“, „ради вашему добру“, „луд се дару весели“, „тому Раде врло каил био“, — „когоћ прође, свак се чуду чуди“, „заисто се Роси зачудише“, „ма се таквом послу пуно

дивим“, — „ал' се шуре тебе насмијаше“, „ругала се сова сјеници!“, „мучи, да ти се људи не брукају“ (Mikl., IV, 613. и 614.).

II. Датив зависнога положаја.

Тицање може прећи у сурадњу: онај, кога се тиче нека радња, и сам улази у њу. Другим речима, прирок, уз који долази неко име у дативу, казује радњу, у којој (и кад је реченица с подметом, а још више кад је без подмета) донекле ради („суделује“) и лице овим именом казано. Али је ова сурадња у главном двојака — према томе, да ли је лице, дативом исказано, подобно за већу или за мању реакцију. С тога, и ако се готово сваки зависни датив може сматрати и као падеж онога лица, које „суделује“ или за које се прироком нешто казује, и као падеж „удаљенијег“, неправог објекта: опет можемо дативе с глаголом јаче везане распоредити на двоје. Једни би били удеонички или лични, а други дативи неправога објекта. Удеонички се разликују од објективних датива тиме, што они, прво, кад су у реченицама двочланим, иду уз такве глаголе, који могу добити за собом — сем датива — и акузатив правога објекта, и друго, кад су у реченицама једночланим, заступају подмет, т. ј. врше ону службу, коју би имао, да су реченице двочлане, номинатив; објективни пак дативи у неку руку замењују акузативе правога објекта, те глаголи, уз које они долазе, не добивају никакве друге објективне допуне. Тако дакле имамо (по реду из прве групе):

1. Датив удеонички или лични.

Први „зависни“ датив назвасмо удеоничким или личним зато, што име у дативу бележи лице, које има удела у радњи, или коме долази део онога, што значи

прирок. Глаголи или прирокови састојци могу бити врло различни, а тако и реченица може бити с подметом или без подмета. И тако:

а.) Датив за лице, које учествује у радњи, долази уз глаголе који значе: *давање, говорење, претњу, одолевање:* датив је овде сличан генетиву неправога објекта, јер уз ове глаголе поред овога личног датива може стајати и акузатив правога објекта; тако имамо:

α.) *у реченицама двочланим:* „Он пашама даде спахилуке“, „издај нама Новаковић Грују“, „поклони *ми* живот на мејдану“, „кад се врати да *ти* потков плати“, „оне двије рибе раздијели свима“ (Mikl., IV, 583.), „болан се пита, а здравому се даје“, „а мени, јунаку три туге задала“, „ону длаку продај какву богату човјеку“, „дарова ми киту цвијећа“ (Divkov., 39.); — „иди кажи мојој поматери“, „као да камену бесједиш“, „њима Тодор вишња бога назва“ (Mikl., IV, 584.), „јуриш силној војсци викну“, „немој мене војсци проказати“, „боље је доброга служити, него рђаву заповиједати“, „те заови ситну књигу пише“ (Divkov., ib.); — „но је мени запр'јетила вила“, „ако *ми* бране певати, не бране *ми* плакати“, — „ја не могох срцу одољети“, „не могоше сили одољети“ (Mikl., IV, 596.);

β.) *у реченицама једночланим,* без глагола, уз прилоге: *нај, ево, ето, нуто:* „Нај теби, царе, срдачку“, „нај *ти* прстен, момче“, „ево теби везена кошуља“, „ево вам страже“, „ево мене, а ето вам рата с Турцима“, „нуто цару велика невоља!“ (Даничић, 359.).

б.) Датив за лице, које се прироком увлачи у радњу, стоји уз глаголе што значе *одузимање* (¹);

(¹) Овде вели Миклошић: «das nehmen an einem wird ein nehmen von ihm; vrgl. serb.: **да не ѹзнмаю на сконхъ людехъ мнта**, duš.“, IV, 586.

тако имамо: „Нећу блага, узећу *му* главу“, „отпаса *му* свијетло оружје“, „да *му* отме утву златокрилу“. (Divkov., 39.), „измаче *му* свијетло оружје“, „уклони се пијану као и луду“, „Гора Црна скоро *ми* се одметнула“, „гледај коњу, је л' дебела врата, а девојци, каква јој је мајка“, „скри се *му* дивски старјешина“; — овамо иде и „осветити се коме“ поред „осветити кога“, што има са свим друго значење; тако је: „да се њему душмани не свете“ (све у Mikl. IV, 586.);

в.) Датив прве и друге личне заменице бележи лице које се *заклиње* или које *заклињемо:* „Ој бога нам царице Милице!“, „тако мени бога великога!“, „бога теби, ђаконова љубо!“, „ој бога *ти,* Атлагића злато!“, „богом теби, мила снао моја!“, и т. д. (Даничић, 359.);

г.) Датив кога било имена бележи лице, чије се *стање* или *расположење* казује реченицом без подмета([1]). Ово лице, коме се нешто догађа, стоји у дативу, и у опште ова се бесподметна конструкција најчешће употребљава онда, кад прирок значи такво стање нашег тела или душе, које настаје без наше воље, „без наше хотимичне одредбе“ ([2]). Лични датив оваких реченица одговара дакле номинативу-подмету двочланих реченица, али никако није с њим једно исто. А то, што значи прирок, може бити исказано:

α.) глаголима *повратним* (и трпним) разнога значења: „Једнако јој се хоће сватова“, „ко више има,

---

[1]) Разлику између конструкције без подмета: „**мъне поетъ са**“ и с подметом: „**поѭ**“ (или пасивно: „**мъноѭ поетъ са**“) Миклошић види у том, што прва казује радњу само као израз мога душевног стања, а друга радњу као израз моје воље; прва значи: «певам, јер то одговара моме расположењу тако сам подешен)», — друга: «певам, јер хоћу». Mikl., IV, 589.

([2]) «. . . . bei den von unserer selbstbestimmung unabhängingen Vorgängen der seele und des leibes» Mikl., IV, 590.

више *му* се хоће“ (Нар. посл.), „хоће *ми* се“, „спава *ми* се“, „не седи *ми* се“, „гади *му* се“ итд.; — „Лутици се на ино не може“, „ма се мајци ино не могаше“, „краљу се о мање не море“, „ал' се њему мало задријема“, „не казује баба како *јој* се снило“, „не мисли се о томе Турцима“, „што *вам* се мни?“, „приказало *ми* се“, „свакоме се своје чини најљепше“, „али не знаш, ал' *ти* се не хаје?“, „нешто *ми* се дише и уздише“, „Вујици се врло ражалило“ (Mikl., IV, 588.), „ражали се слугама“, „за цара мало *му* се мари“ (Mikl., S. S., 54.); тако је чак и оно: „ко хоће да *му* се види, нека носи свијећу наприједа“ (Mikl., IV, 590.);

β.) глаголима *непрелазним,* који значе *афекцију:* „Већ *ми* је дотужало“, „већ *му* догрђело“, „кад човјеку догусти“, „кад човјеку дође до густа“ (Mikl., IV, 596.), „одмах би *му* одлахнуло“ (Mikl., S. S., 46.), „кад чоеку пукне међу очима“ (Нар. посл.);

γ.) *афекција* се казује *прилогом* и глаголом *esse:* „Мени га је мило“, „жалије га нама него њима“ (Mikl., S. S., 67.), „девојци је врло жао дара“ (Mikl., IV, 587.), „тада *му* је жао брата било“, „равно поље, жао *ми* је на те“ (Divk., 40.); тако је јамачно и оно: „криво *му* је“, „мука *му* је“ итд.;

δ.) *афекција* се казује *усклицима*: „Јао ономе, кога жале“, „авај мени!“ „куку мени кукавици!“, „тешко брату једном без другога!“ (Mikl., IV, 587), „благо мајци која те родила!“ (Нар. песме), „тешко њему!“, „ками мајци!“ (Нар. посл.).

2. Датив неправога објекта.

Док је удеонички или лични датив такав прироков додатак, да глагол, уз који он долази (у реченицама двочланим) може добивати уза се и акузатив правога објекта,

— дотле овај други „зависни“ датив може бити сам собом, тако рећи, прави објекат, заступајући на тај начин објективни акузатив, од прилике онако, као што то видесмо у особитом случају код генетива „неправог објекта.“ С тога дакле поред овога датива неправог објекта не може ни долазити прави акузативни објекат. Према глаголима у реченици, који могу бити повратни, прелазни и непрелазни, имамо ове случаје:

а.) Датив бележи оно, што *разумемо,* што *дознајемо,* чему се *надамо,* што *желимо,* у што *верујемо;* место глагола могу стајати придеви истога им значења; тако имамо: „Здрав болесну не разумије“, „сит гладну не разбира“, „одма се је јаду досјетила“, — „вешт је дора боју и мејдану“, „момче лудо, невјешто шишани“ (Mikl., IV, 591.) — „досјетити се јаду“, „злоткаља се јаду домишљаше“, „како би се санку домислио“, „том се свати ништа не сјећаху“ — „неће цура просцу ни једному“, „или волиш царству небескоме, или волиш царству земаљскоме?“, „волим вили него својој мајци“, — „Ненаду се мајка не надаше“, „надају се рату на крајини“, „није се том колачу надао“ (Mikl., IV, 592. и 593.), „вјероваше писму и ријечи, коју рече“ (Divk. 40.);

б.) Датив бележи лице, коме *судимо,* коме *помажемо* и *користимо,* или *удимо* и *шкодимо,* коме смо *наклоњени,* коме се *покоравамо* и *служимо;* тако имамо: „Суди нама, честити судија“, „не судите, да вам се не суди“ (Mikl., IV, 592.) „рука руци суди“ (Нар. посл.); помоћи коме (исто што и помоћи кога): „мили боже, помози свакоме, сваком брату и добру јунаку“ (Нар. песме), „помози сам себи“, — „не прија ми здравље“ (Divk., 40.) „толико ми злотвор пакостио“, „но Турчину ништа не науди“, „а кад бану мука до-

садила", „којој овци своје руно смета", „кидише јој", „онда *му* браћа почну злобити", „ко злим опрашта, добрим шкоди", „волим да *ми* завиде, него да ме жале", „она *му* се стане умиљавати", „који се коме улагује" „како ћу ти мајци уговети", „покори се махниту као и свету", „служити кому", „служи њима дијете Грујица" итд. (Mikl., 594. и 595., Данич., 336—341.) (1);

в.) Датив бележи лице, које *молимо* или коме се *кунемо:* „Моли вам се женикова мајка", „док с' игуман богу домолио" (може доћи и акузатив место датива: „и хоћу се бана замолити"), — „испуни, што си се богу заклео", — па тако је и: „поздрави се црногорском кнезу" (Mikl., IV, 597.);

г.) Датив бележи ствар, као предмет глаголима: *учити се* и *навићи се:* „Невоља свачему(2) човека научи", „од смокве научите се причи", „он ће вас научити свему", „јер су својим привикли горама", „није он вичан тому" (Mikl., IV, 604.).

Не по значењу, које је у свакога датива готово једно исто (тицање или сурадња), него по положају у особитој реченичној конструкцији — различан је и друкчији од свих до сада:

III. Други, предикативни датив.

Слично другом (подударном) акузативу, предикативном, и овај други датив стоји у реченици као други прирок, те је различан од оних датива, које видесмо у ре-

(1) Према своме значењу, овамо иду, рекли бисмо — ако овде није случај «ближег интереса» — и дативи уз придеве: милостив, покоран, дужан: «Милостив буди мени грешноме», «па ћемо *ти* бити покорни, послушни», «дужан, крив бити коме или чему» итд. (Бошк., 90.).

(2) Овај датив врши службу другог објективног акузатива.

ченицама без подмета, где врше службу, дативу властиту, бележећи лице, које се интересује, или које има дела у оном, што значи прирок; и овај се датив може назвати предикативним, зато, што је неизоставан састојак прироку једночланих реченица. А предикативни је датив сличан таквом акузативу по томе, што и он, као и други, тако звани „подударни", акузатив стоји према првом или „неподударном" дативу као прирок према подмету: кад би се реченица једночлана окренула у двочлану, први би се датив заменио номинативом-подметом, а други — номинативом другим, предикативним. У осталом, предикативни је датив у нашем језику врло редак, и може бити:

1. Остатак старог партиципног *самосталног датива,* врло честог у старом слов. језику([1]) и у споменицима срп.-словенске књижевности; данас он није више падеж, него прилог (глаголски): „Тешко вуку не једући меса, и јунаку не пијући вина!" (Нар. посл.), „тешко Турком тргујући с Марком!" (ibid.); „и тако она (пепељуга) између народа провлачећи се и бјежећи, некако јој спадне папуча" (Нар. прип., 162.), „крваве им сабље полијећу, сијекући цареве солдате" (Mikl., IV, 829);

2. Именски датив с инфинитивом глагола *бити* стоји као *други, додани прирок:* „Боље је и ра-

([1]) Миклошић (op. cit., IV, 61.) побија мишљење, по коме би словенски «dativus absolutus» потекао из грчког језика, па се за доказ оригиналности тога падежа позива поред осталих и на друге словенскима сродне језике, код којих се не може ни мислити на грчки утицај. Ево примерâ, какав је био прави самостални датив у нашем старом књиж. језику: «**събороу быти покеда**», «**егоже благословисмо быти емоу краю кьсе сие дрьжаке**», «**бысть моуть, яко подвижати се мѣстоу**» (Дан., 360.): — «**бысть не домысляштамъ са имъ**», «**симъ сице творимомъ градъ трасеаше са**», «**поуда быкъшию**», «**пристрашьшамъ же быкъшамъ имъ и поклонъшамъ лице рѣсте**» (Mikl., IV, 615.).

њену, него по све убијену (бити)", „у оно време ласно је бити чудотворцу", „шта га смета бити благополучну?", „али му најприје треба пострадати и окривљену бити од рода својега" (Данич. 361.).

Ѣ., Локатив.

(«Сказатељни» = 7. падеж = «предложни» или «месни»)

Овај прави „локални" падеж готово је са свим ишчезао у нашем језику као засебан именски облик (без предлога), и што га је заостало, не сматра се као падеж, а с предлогом кад је, оно што зовемо локатив, данас је управо датив у превелике већине наших имена. Ишчезавању томе узрок је и неодољива сила формалног једначења локатива с дативом (¹), и функционална блискост локалнога падежа како с дативом (за циљ и место), тако и с генетивом (за циљ и време) и инструменталом (за време и начин). Поименце видесмо код финалног датива како се са значења за циљ или место, које треба да се достигне, лако може прећи

(¹) У самом ст. слов. локатив једнине именске деклинације првобитно је различан од датива само у основâ на *у*; различне облике: **рабѣ** (лок.) и **рабоу** (датив) од основâ на кратко *а* своди Лескин («Die Declinat.» etc. 58.) на *један* старији: **рабѣ**, rsp. **вльцѣ** = varkai и varkāi), као што су та два падежа једнака и у осталих основа: на дуго а, на *и* и на *сугласник*. У нашем језику не само што је локатив једнине са свим изједначен (по наставку) с дативом једнине именске деклинације, него се он и у множини именске, и у једнини и у множини заменичке и сложене склонидбе још одавно (Данич., «Ист. облика», 49., 137. итд.) почео једначити с дативом (rsp. инструменталом) множине и једнине, и доспео дотле, да се данас у множини ниједне деклинације ничим од њега не разликује; у једнини замен. и сложене деклинације разлика је између ова два падежа тако незнатна и толико изгубљена, да се о њој не води рачун ни у најчистијим крајевима нашега народа. Разлика пак међу дативом и локативом једнине именске деклинације по акценту (грâду и грáду, вòди и вòди итд.) — није првобитна, него долази због предлога, и у руском нпр. језику нема је никако (Lesk., ib., 50.).

на значење самога места или простора, на коме се нешто бави, а у ст. слов. језику најчешћи је баш локатив за место, кога се дотиче глаголска радња ([1]). Додајмо још познати факат, да се сви нови језици (а то је било и у старих) све чешће служе и помажу предлозима, особито кад се хоће што прецизније да означи место или тачка у простору ([2]), па ћемо и у том видети један од оних унутарњих разлога, који учинише да се употреба локалног падежа све више сужава и поступно ишчезава. Предајући своје функције поменутим падежима (дативу, генетиву и инструменталу), наш је некадањи локатив без предлога најпосле постао језику сувишан ([3]), и само нам оставио неке своје трагове, — тако да кажемо: локативне петре-

---

([1]) Mikl., IV. 639.—648.

([2]) Упор. оно, што ће бити казано код просекутивног инструментала.

([3]) Овим се никако не тврди да је данашњи нам језик у овом случају (као ни у другом), изгубивши један засебан облик именски, постао сиромашнији за исказивање разноврсних односа оних представа, што долазе у област говорног представљања. Напротив, у историји људскога језика, као што вели Потебња («Изъ запис. по р. грамм.», I стр. 70.; упор. и Curt., «Zur Ghronol.» etc. стр. 13.), — «нема изгубљеног раја», нема опадања, него баш настаје непрестано растење и развијање нових облика (и ако не гласовних), да се што тачније забележе опажене разлике у значењу старијих им преходника, да се што прецизније обележе границе њиховој употреби. Отирање и губљење појединих облика старијега језиковног стања не значи да је смањен и број облика̂ или, боље, број функција̂ некадањих облика: значења или функције живе и даље и без нарочите им гласовне љуске. Што је већи развитак човековог ума, то ће му све мање бити потребни гласовни елементи или материјална средства, да своје мисли отелешава, да их објективује, и обрнуто, «што је слабија енергија човековог мишљења, то јој је све више потребан глас, као спољни ослонац.» Међу тим, као год што образован човек са све већим напретком у читању све мање пази на поједина слова у књизи, а још мање и никако их не изговара гласно, него чита речима, па чак и редовима, — тако се исто и енергија човековог мишљења све више «у језику увећава, и тако нам објашњава ову немарност у чувању пређашњег гласовног састава ре́чи̂», А. Потебня, op. cit., 76.

факте. Значење ових локатива-речцâ у главном је двојако: за место и за време; у првом случају долазе и као прилози и као предлози, — у другом само као прилози. То су поименцé ове речи:

а.) За место: данашњи *прилози:* горе (ст. слов. **горѣ**) и доле (**долѣ**), — и *предлози:* врху, међу, меште (данас обичније место), среди и сред (ст. слов. **срѣдѣ** и **срѣдь**); такви су и сложени *предлози:* посред, усред, насред, — озади, озад (ст. сл. просто **ѕадн**); место старог локативног **низоу** имамо компаративно ниже, а место старога **кромѣ** имамо и кром — старије кроме („**кроме воле царске**“, „кроме науке“, Данич., 207.) — и новије окром; упор. и Mikl., IV, 162. и 636.

б.) За време: данашњи *прилози:* зими, лети, оновечери (**ономь вечерѣ**), ономадне (**ономь дьне**) и скраћено ономад, нетом, дневи и ноћи („трудио се и дневи и ноћи“, „ма бој бију и дневи и ноћи“, „без престанка и ноћу и дневи“, и „без престанка и дању и ноћи“), зими („бјежати зими“), лети („ко љети гори, зими годи“; тако и у примеру: „Јагода је седмом љети била“), јесени („да дају јесени покрове“), — **едномь дьне**, лане и лани, оном лане и оном лани; — овде стављамо и прилоге за начин: јави (ст. сл. **явѣ** = отворено, јавно, као) и годер (годијер) или год (ст. слов. **годѣ**), које не долази са́мо, него уз друге прилоге (за време и место) и заменице: где год, кад год, куд код, како го́д, ко год, што год, који год и т. д. (Примери су из Mikl., IV, 650.).

Е., Инструментал.

(„Творитељни" = 6. падеж = „орудни")(1).

Оно што видесмо код генетива вреди још више за инструментал, јер је и овде један историйски облик примио на се и функције других, из језика ишчезлих облика; инструментал је управо трострук падеж: он је социјатив (зову га и „комитатив"), инструментал и просекутив. Из науке о облицима дознајемо два наставка *(a* и *bhi)* и по томе две прве стране овога падежа, а по „просекутиву" неких других неариојевропских језика нагађамо и егзистенцију треће, просекутивне, стране ариојевропског инструментала(2). Све три ове стране (некада јамачно три засебна облика) видимо и у нашем језику који се у овом погледу најбоље може поредити с арйским језицима, а посебице одговара инструменталу старог индйског језика(3). Не треба много умовања, да се пронађе спона, која је сва три ова падежа могла скопчавати у једно, те изазивати претапање и преношење свих функција на један само облик: то је „појам пратње, који као да је био у основи свој тројици" (4). Али се не слажу сви за то позвани лингвисти у питању о бакви или „првобитном" значењу овога трогубог падежа. Докле се једнима — и ником лошијем него Даничићу и Миклошићу — најзгодније чини полазити од „просекутива" или узети „просторно" значење

(1) По савету г. J. Бошковића, који је овај састав прегледао и оцењивао, предлажемо реч „орудни" као термин за инструментал уместо прво предложеног „друштвени." Њеној се етимологији нема шта замерити, јер „орудни" стоји према речи „оруђе" (инструменат) као „усрдни" према речима „усрђе" и „милосрђе." С тога и ако нова и необична, она је боља од речи „друштвени", која би недовољно и нетачно бележила инструменталне функције.

(2) Hübschmann, „Zur Casuslehre", 254.

(3) А од јевропских литавском и летском инстр., Mikl, IV, 683.

(4) Hübschmann, ibid., и Delbrück, „Ablat. loc. instr.", стр. 53.

као инструменталу првобитно и „основно“, — дотле други, као Делбрик ([1]), томе противно, од падежа „социјативног“ или за „заједницу“ изводе и прави „инструментал“ или падеж за „оруђе“, или бар, као Потебња, мисле да се разнолике функције нашега инструментала морају изводити „из два првобитна падежа: и месног и социјативног“ ([2]). С тога, остављајући нерасправљено питање: који је од ова два первобитна падежа „првобитнији“, и знајући да нема велике користи никакав говор о „основним“ значењима кога било падежа, — прелазимо на распоред разноликих функција нашега инструментала према фактичном стању данашњег нам језика.

Зато, што је значење „заједница“ или „друштво“ шире од значења „место“ или „део простора“, на коме се врши нека радња, најпре стављамо социјативну, па за њом тек просекутивну функцију нашега инструментала ([3]). Одмах за другим треба да дође треће значење: за време, као његов најближи аналогон ([4]). Четврто место припада правом „инструменталу“ или падежу за оруђе, који се може изводити и из првог за „друштво“ (оно „с чиме се нешто ради“ врло је блиско ономе „чиме се нешто ради“)

([1]) Delbrück, op. cit., стр. 50., на који се спис он позива у својим «Syntact. Forschung.», IV, стр. 57. «Од социј. тивног се, каже, лако прелази на падеж инструментални (за оруђе), јер је средство оно, с чиме у свези вршимо неку радњу.»

([2]) Потебња, «Изъ запис. по р. грамм.», II, стр. 413.

([3]) Незгодно је почети с просторним значењем и зато, што би недоследно било кварити ред осталих функција, које за њим долазе, јер би, нпр., да социјатив дође после просекутива, временско значење било растављено од просторног, за које нам је врло јасно да му служи као прототип; исто тако и још горе би било: социјативно или значење за друштво и пратњу стављати после значења за оруђе или кога другог, још даљег.

([4]) Једно се другим замењује: време се бележи просторним, а место и простор временским јединицама; конкретни, просторни знаци на часовничком квадранту бележе време, а «сат хода» казује просторну даљину.

и из другог за место (¹). Пето је значење само даље диференцовање четвртога: енергични или „инструментал уз пасивне глаголе“ излази непосредно из правога инструментала, а никако из просекутивног, као што мисли Даничић (Синтакса, 571.). На шесто место долази „инструментал уз имена“, који значе меру, доликовање и однос, те му, као што се види, не можемо дати једно згодно име. Од правих је инструментала мали прелаз до седмог значења: за узрок и намеру, и осмог: за начин и појачање. На послетку, свима досадањим треба додати девети на реду, инструментал секундарне формације: други или предикативни, падеж по значењу и употреби сродан с познатим нам предикативним номинативом и акузативом (²). Тако нам, дакле, долази:

1. Инструментал за заједницу.

(социјатив и комитатив)

На прво, а не на претпоследње место, треба ставити социјативни и комитативни инструментал — не само зато, што је од њега тешко прећи на последњи, предикативни инструментал (³), него и зато, што је овај „заједнички“ падеж (т. ј. ово, прво његово значење) по положају свом у реченици најсамосталнији, најслободнији. А и до сад смо почи-

(¹) У две паралелне линије креће се и радња и оно што је оруђе или «средство» за вршење те радње. И сама ова реч «средство» и оно руско «посредством» начињене су од речи за просторни појам: «сред» (средина), А. Потебня, op. cit. II, 424.

(²) Ред је овај Потебњин, изведен у поменутом спису, и нама се чини да је много бољи од Миклошићева, јер је Потебња неке у Миклошића раздружене примере удружио, и неке у Миклошића различне функције подвео под једну рубрику. О вредности пак Потебњиног рада казао је своју В. Јагић у «Arch. f. slav. Philol.», II, 164.—168.

(³) Потебња, op. cit., II, 413., вели да предикативни инструментал најближе стоји правом инструменталу.

њали ређање са значењима самосталним, па, поступно прелазећи на мање самостална, долазили до разноликих правих и неправих објеката или најзависнијих реченичних састојака, и на послетку свршивали ред с падежима „другим“ или подударним, предикативним. Старину пак и самосталност нашега инструментала за заједницу доказује можда и факат, што се он врло рано почео везивати с предлогом *с*, да боље и тачније искаже заједницу: друштво или пратњу. Али док нам ст. слов. примери: **„Двѣма братома на бракъ съчетаютъ са“**, **„солню и квасомь и водою моукоу мѣснмь“** итд. јасно сведоче употребу и живот овога падежа (¹) у старо доба, — дотле је инструментал без предлога *с*, а да значи друштво, у данашњем нам језику тако редак, да га сем песама готово нигде више и нема, па се и овде често можемо питати: да није случајно изостављен предлог *с*? Ипак се могу наћи примери овог инструментала у оба ова случаја:

а.) Инструментал за *друштво:* у овом падежу стоји предмет, који иде заједно с предметом главнога имена, али је према њему самосталан — од прилике онако, као што стоји „самостални“ номинатив према номинативу-подмету. Тако имамо: „А на постељи млада спи малахним чедом на руци“, „јер се, попе, царом завадисмо“, „није лако богом ратовати“, „па отален војском окренite“, „сестрице браћом раставио“, „да је хоће раставити главом“, „не зна шта је добро, тко злијем није боравио“, „он краљевом окренуо војском“ (Mikl., IV, 724.). Као што се може сумњати о речима царом и

(¹) Не треба мислити да је овај «беспредложни» социјатив истога значења, кога и наш инструментал с предлогом *с*: разлике, и ако мале, морало је бити какве год, као год што се и генетив-аблатив једнога значења без предлога ипак разликује од генетива-аблатива истога значења с предлогом.

злијем због *ц* и *з*, тако се и у примерима: „ђевер снахом под жуту наранџу“, „дођ' ћу свађом по тебе, ђевојко“, „војска станом бјеше пала близу града“, „и овако собом говорио“, „сам собом мислећи“ (ibid.) може мислити да је уз инструментале био предлог *с*, па испао због гласа *с*, којим се почињу речи у питању.

Напомена. И уз предлог поред, според, употребљен не као предлог, већ као прилог за свезу, може доћи инструментал без предлога *с*: „Поведе је у поље широко, поред ньоме ћерку Анђелију“, „според ньима коње витезове“, „според ньиме Југ Богдане стари“; али има и с предлогом *с*: „според *с* ньиме Бранковићу Вуче“ (Mikl., IV, 725.);

б.) Инструментал за *пратњу*: у овом падежу стоји предмет, који, као и онај за друштво, иде *уз* главни, али мање самостално према њему, него више као *део* или као *погодба* главноме (¹). Такви су примери: „Заспа Марко главом без узглавја“, „падни раја плачем око мене“, „она му је росом пала“, „буздован несрећом ковачевом прсне“, „срећом његовом онај га дан затворе“ (Mikl., IV, 725.); последња два примера тешко је разликовати од оних за узрок.

2. Инструментал за простор и место.

(просекутив)

И ако је по некима просекутивно значење нашега инструментала првобитно или бар онако исто старо, као и социјативно, опет се оно, рекли бисмо, може изводити, као млађе или друго, из првог, социјативног и комитативног значења. Кад знамо да у инструменталу стоји оно, што иде уз нешто друго, предмет споредан који прати главни, а знамо и да је сваком конкретном предмету пра-

(¹) А. Потебња, op. cit., II. 415.

тилац место, на коме се, или простор, у коме се тај предмет уз глаголску радњу креће, — онда излази природно, што се и то место или простор бележи инструменталом социјативним. Овим се падежем, велимо, бележи простор или место, на коме се врши кретање, или боље, бележи се: „пут кретању, који се у неодређеном размаку подудара са самим кретањем“ (1); овде дакле пут или простор иде заједно с оним што се креће. И по томе просекутивни инструментал иде поглавито уз глаголе, који значе кретање, а тих глагола може бити различних, па је и гледање неко кретање. Али се од ових глагола може прећи и на друге кога било друкчијег значења, па инструментал може и уз њих казивати да уз радњу иде и кретање, и ако се оно изреком не казује; и најпосле, више адвербијално долази просекутивни инструментал и уз глаголе за мировање (2). Што се пак тиче разлике између овог просекутивног значења инструменталовог и познатог нам месног значења, које бележи локатив с предлозима, — она је у томе, што се овим другим казује и прецизује само једна тачка у простору, а просекутивом се бележи неколико (неодређено) тачака онога круга од простора, у коме се креће или врши глаголска радња (3): „брдом (дакле на више местâ на брду) смиље, а долом босиље“, „кад су били пољем широкијем“ (а не на једном месту у пољу). И баш то, што се инструменталом бележи више тачака некога простора, — и јест узрок, који и глаголе за мировање приближује глаголима за кретање. Примери просекутивног инструментала долазе:

а.) Уз глаголе за *кретање:* „Момчић иде странчицом“, „он отиде земљом и свијетом“, „да идем

(1) Ibid., стр. 417.
(2) Mikl., «Vergl. Gramm.», V, 684.
(3) А. Потебња, op cit., II, 418.

бетовијем трагом", „тере ходе брдом и долевом", „Перо бјежи равном Рудинцом", „дугом летјети", „Дунавом клови лађа лагана", „и пасаше Доњенском равном", „не смијаху Блатом пролазити", „да је Црном Гором ушао", „крће војска равном Румелијом", „турише га морем дебелијем", „вијор долом дује", „ал' је тешко морем путовати"; — тако је и: „и погледа пољем Богословијем" (све у Mikl. IV. 685.); — тако и оно: „училе грамту Јагодинцем", „пак отиде морем путовати" (Давич. 554.):

б.) У глаголе за *мировање* (¹): „Кад су биле пољем широкијем", „нису добро дошли Богословијем", „бој бијуће Скендеријом равном", „тре девојке двије посјале, брдом сиље, а долом босиље" (Mikl. IV. 685.), „кад бјеше гором зеленом" (Давичић. ibid.). — На полетну:

в.) Адвербијално стоје речи у инструменталу: као *прилог*: „Турци бјеже по горњи шером", — и као *предлог*: „Брда јече крајем мора слана", „кле војска крајем Таре лаже" (Mikl. IV. 685.).

3. Инструментал за време.

темпорални

Реч и облик, којима се бележе место, могу се употребити и да означе време, или: речи, које именују време, може се дати облик који добијају имена, којима се именује простор глаголском кретању; и време је или више тачака или једна тачка у простору, те се и радња, вршена у времену, представља као рађена у простору. — И овде би се, као и код просекутивног инструмента, могло

Mikl. op. cit. IV. 685., вели: „Инструментал означава место мировања, али се у то мисли и ширење по њему."

говорити о разлици између темпоралног инструментала без предлога и темпоралног локатива с предлогом, али је та разлика врло фина, и више долази од значења, које има предлог, локативу додани (упор. ноћу и под ноћ). Друго је, што има да се напомене како о темпоралном, тако и о просекутивном инструменталу нашега језика, ово: оба су много изгубила од своје супстанцијалности, те се данас употребљавају више као адвербијални додаци, положајем својим у реченици или према прироку различни од осталих именских облика за „допуну“ или предмет у ширем смислу, у опште, и од осталих — осем онога за „начин“ — инструментала, посебице. Према речима, од којих је темпорални инструментал, имамо ове случаје:

а.) У инструменталу стоје имена, која значе неки *простор од времена* (трајање или више тачака у времену), те би значило да се радња врши за све то време, њима исказано. Такав би, нпр., био онај ст. слов. пример: **„Четырьми десѧты и шестиѭ лѣтъ съзъдана бысть црькы си“** (1) (за четрдесет и шест година би сазидана ова црква); у нашем се језику ово, тако да кажемо, старије или „основно“ значење померило, те данас име у инструменталу значи време, за које се или у ком се нека радња врши без обзира на то, да ли ће она трајати баш за све именом означено време или и само за неки део тога времена. С тога овамо долазе сви ови примери: „Дневи леже, а ноћу путују“, „и дању и ноћу“, „њу ослушкуј и ноћу и дневи“, „нећељом и свецем излазио би с њима у шетњу“ (Дан., 555.), „све ме кори јутром и вечером“, „често јој се јутром јављам“, „она ће је зором окупати“, „зором оне ноћи“ (Mikl., IV, 687.);

(1) Потебња, op. cit., стр. 423.

б.) У инструменталу стоје имена, која собом значе само један *тренутак,* те не може ни бити говора о трајању или каквом простору од времена; имена су ова поред свега јасног им облика инструменталног данас прави *прилози:* часом, махом, истом, чим; тако имамо: „Часом ведро, а часом облачно“, „на Цетиње часком допануше“, „вранац му се махом помамио“ (Mikl., IV, 68.), „истом они у бесједи бјеху“, „чим га и познаде“ (Даничић, 555.);

в.) У инструменталу стоје *бројеви:* једном, другом, трећом (и првом?), који не значе кад нешто бива, него: колико пута; тако имамо: „Као што је људима одређено једном умријети“ (Дан. 556.), „и другом ти турску вјеру дајем“, „двапут мјери, трећом крој“ (Mikl., IV, 689.).

4. Прави инструментал.

(за оруђе и «средство»)

Врло су разнолике нијансе правога инструментала: разлике међу њима могу се тумачити како значењем оних глагола, уз које долазе, тако и значењем самих имена, која стоје у инструменталу; многи су опет првобитно били инструментали кога другог значења, па тек аналогијом уз неке, по значењу самих речи њима сличне, праве инструментале и сами постали падежи за оруђе (1). Бележећи, прво, справу или оруђе којим се нека радња врши, овај инструментал и значењем и положајем стоји доста близу социјативу, из кога се, као што рекосмо, и може извести; али, друго, значење „оруђе“ може бити слично познатим нам допунама акузативним и генетивним, те се инструменталом може, даље, бележити оруђе

(1) Упор. А. Потебња, op. cit., II, 124.

као објекат прелазних и повратних глагола; или, противно томе, лице које врши неку радњу, или које у њој има дêла, може се сматрати као оруђе, којим се у опште нешто ради, па тако и градиво, које се употребљава за вршење некога посла, може се по некад сматрати као оруђе, којим се нешто ради: све су ово разнолики одблесци једнога правог инструменталног значења, које се на послетку може једначити чак и са „зависним“ акузативом сложеног објекта, том правом или неизоставном допуном глаголском. Обазирући се у главном на глаголе, уз које долази прави инструментал, имамо ових десет случајева:

а.) У инструменталу стоји реч уз глаголе за кретање (разнога значења), кад хоће да означи *оно, чиме* се врши радња, а има ко је врши; њиме се дакле означава: *справа, оруђе, помоћна ствар* (незгодном речју „средство“) за вршење неке радње. Овај се случај разликује од другога, који ће одмах за њим доћи и који такође иде уз глаголе за кретање, — тиме, што је он самосталнији, те се више приближује социјативу или инструменталу с предлогом *с*, док је други, као што ће се видети, више зависан и много ближи правоме објекту. Тако имамо: „Рогом воду мућаше, а очима бистраше“, „курјак кожом плаћа“, „служи вино златном чашом и бијелом руком“, „другу војску бриткомсабљом сече“, „кад кога нуде ручком“, „не броје га кесом ни стотином, већ га мјере капом Мијатовом“, „коњи се мере пећу, а људи памећу“, „знати ми и кокотом орати“, „соко перјем лети, а не месом“ (Mikl., IV, 691.);

б.) У инструменталу, опет уз глаголе за кретање, али и уз друге активне глаголе, стоји реч, која бележи оруђе којим се врши

радња, не само као помоћну ствар, него баш као *предмет,* којим овлађује глаголска енергија. Према томе овај се инструментал може сматрати насупрот првоме као зависан, те доста личи на акузатив спољнога објекта; али се опет од „непосредногa" објекта разликује тиме, што је овде (у реченици с инструменталом) наша пажња поглавито обраћена „на саму радњу, која може бити и без циља", а тамо (у реченици с акузативом) више „на допуну или предмет, којим је исказан ближи са свим одређени циљ кретању" (¹). И док уз први, напред поменути, инструментал само за оруђе може стајати (а по некад и мора) и акузатив правога објекта, дотле уз овај, инструментал за оруђе-предмет никада не долази објективни акузатив. Тако имамо довољно примера: „Наком боја копљем у трње", „нагиње чутуром", „собом маћи" (исто што и: маћи се), „ногом миче, макнут' не могаше", „ману крстом на четири стране", „размахне гудалом, и запјева", „вијор долом дује, градом пољуљује", „љуљну Марко тешком топузином", „витла очима", „вјетар пуше, пак барјаком њише", „крвљу точио", „креће војском Руменлијом", „кренути главом", „удри лицем о земљицу чарну", „о земљу њиме ударише", „вијати главом" „трс, којом вјетар вије", „вртјети главом", „а ја вјером преврнути нећу", „пак потеже перним буздованом", „док је душом изданyо", сјевер који морем мути", „говориће новијем језицима", „он се мође глогињом, а ђевојка трњином", „оком трени, колом крени", „бацићу се зеленом јабуком", „потеже се буздованом Марко" (Mikl., IV, 697. и 698.) итд.;

(¹) А. Потебња, op. cit., II, 426, — Друго је нпр.: „кренути ногом" (у сну), а друго: „кренути ногу" (да би човек пошао).

в.) С глаголима за кретање сродни су по значењу (у неколико) и глаголи: владати, господовати, управљати, заповедати, командовати, судити: и уз ове глаголе у инструменталу стоји реч, која именује *предмет као оруђе:* „ствар, којом се влада, помишља се као „средство“, којим се владање изводи или на чем се оно показује“ (1), те је овај инструментал за оруђе-објекат (неправи) исто онако тесно скопчан с глаголом, као и други на реду, сад прегледани. Тако имамо: „Влада малом Црном Гором“, „за владања Киринова Сиријом“, „кад је Ђорђе Србијом завлад'о“, „**тѣмь да не облада**“, „**обладати градомь**“, „господујте рибама морскијем“, „управио као хајдук кућом“, „кад Будимом царе заповида“, „он цијелом војском командира“, „те судите једном земљом равном“ (Mikl., IV, 700.); погрешно је оно с предлогом *с*: „да управљаш *с* малом Гором Црном“ (ibid.). — Владању је блиско трговање, те се и предмет трговине сматра као „средство“, којим се тргује: „стане трговати свињама“, „трговање златом и сребром прекинуто је“ (Mikl., IV, 695.);

г.) У инструменталу стоји предмет, који значи материју или *грађу,* од које је нешто начињено, те се и он сматра као оруђе, којим се врши сама радња (2): „ствар преко које радња, вршећи се, прелази, може остати у оном, што се уради“ (Бошк., 175.). Тако имамо: „Чистим ћу те сребром поткозати“, „покријте се горе листопадом“ „лепшим ћу те даривати даром“, „него се напуњавајте духом“,

---

(1) Mikl., IV; 700.

(2) Овај је варијетет налик на први случај инструменталне употребе за оруђе.

„ранила их тугом и невољом“ (Mikl., IV, 691.), „попови су двори борјем ограђени“, „огрну га коластом аздијом“, „планине се снијегом завише“, „заузда га уздом позлаћеном“, „накити ме цвећем свакојаким“, „чим ћемо се оденути?“, „насејао сам њиву шеницом“, „златом везе све по чистој свили“, „боје чивитом, броћем“, „штап, на којем пише крвавим словима: не тичи ме“, „млеком вас напојих“, „жељаше да ме насити мрвама“ (Бошк., 176. и 177.);

д.) У инструменталу стоји реч, која бележи *лице,* које врши радњу, не као подмет, него као оруђе, којим се врши радња: у овом, тако да га назовемо, инструменталу за оруђе-подмет обично стоји (ређе и именица, која именује лице, него обично само) заменица себе и реч глава; тако имамо: „**Да за нась стое собомь и своими поклисари**“, „**ни самь собомь ни синомь**“, „био собом јунак добар, биће стиман у дружини“, „ђе је она сама собом пала“, — „ја сам главом Краљевићу Марко“, „па бих радиј' главом погинути“ (Mikl., 693. и 694.). Треба поменути да се овај варијетет правога инструментала много примиче ономе за начин, те би га можда требало тамо и уврстити;

ђ.) У инструменталу стоји реч, која именује *лице,* помоћу кога може бити извршена радња глагола *женити* и *оженити* (и повратно): право је значење овога глагола, као што вели Миклошић (¹), „beweiben“ или „набавити коме жену“ (²), те се по томе инструментал уза њ највише примиче прегледаним већ инструменталима за оруђе-предмет и оруђе-материју уз глаголе, који значе владање или неко постајање; тако

(¹) „Vergl. Gramm.“, IV, 794.

(²) «Снабдить женою», А. Пот., II, 431

имамо: „Да га ми женимо танком Подунавком“ ([1]), „није ми се господар женио, него мисли тобом о јесени“, „другом се ожени“ (Mikl., IV, 694.), „хоћаху ме ожени̇т' Латинком“, „ожени се Маријом“ (Данич., 563.). Према томе је погрешно, кад уз овај инструментал стоји предлог *с*, јер он није социјатив: „Ал' да си се *с* другом ожениo“ (Mikl. ibid.);

е.) У инструменталу уз глагол *клети се* стоји реч, која именује чиме се врши радња тога глагола, дакле, *предмет заклетве,* оно, у што се човек заклиње; такви су примери: „**Заклехъ се богомъ живимъ**“, „клех се ротом и душом мојом“, „Јован му се богом кунијаше“, „кунем ви се свецем Мухамедом“, „заклињем те богом великијем“, „ђевојка се криво братом клела“, „кад се они душом куну“ (Mikl., IV, 695.), „закле је три пут именом божијим“ (Divk., 53.). — Сличан је овом (а не оном под *ђ.* уз глагол женити) и инструментал уз глаголе: кумити, братимити, сестрити, посинити — не само по значењу глаголском, него и по томе, што најчешће и тамо и тамо долази као инструментал реч бог; тако имамо: „Па их куми богом великијем“, „но те кумим хљебом царевијем, твојом сабљом и твојијем хатом“, „братимим те богом истинијем, и кумим те богом истинијем“, „богом брати тамничаре младе“, „богом сестри млад момак“, „њу ми сестри богом великијем“, „посини га богом истинием“ (Дан., 563.). Као што се види: и тамо уз глагол клети се, и овде уз ове глаголе инструменталом речи бог казује се помоћник или „посредник“, који чини да

([1]) Однос овога имена према глаголу женити сличан је односу инструментала за оруђе-материју у примеру: «дарива га златном кошуљом» према глаголу даривати.

се може извршити радња: заклетва, братимљење, окумљење и т. д.;

ж.) У инструменталу стоји реч која именује лице (ретко ствар), које је *и оруђе и предмет* глаголима: *ругати се, подсмевати се, шалити се*; реч у инструменталу пре се може сматрати као предмет, на коме се, него као оруђе, којим се врши радња, те би, да се пажња обраћа више ономе што она значи, стајала у акузативу или у дативу. Тако имамо: „Што се старцем јаднијем брукате?“, „да се мноме ругају“, „сватови се подругују Мирком“, „па се исто тобом поругују“, „маскарим се влахом у каурим“, „подсмехивајући се њиме“, „пак би се њиме посли смијали“, „спрдат' си мном дошла“, „не шали се главом“ (Mikl., IV, 702.); погрешно је, што у неким примерима долази и предлог *с*: „а сада се *са* мном пошаљују“ (ibid.); — на ове је глаголе сличан глагол корити, те би можда и његов инструментал (само за оруђе) овамо требало подвести (ако не под онај за узрок?): „да га кори беговицом младом“ (Данич., 565.);

з.) У инструменталу за оруђе стоји реч, која именује предмет, „којим излази на видик физиолошка функција“ (¹) глаголâ: *мирисати, вињати, задавати, смрдети, ударати, баздети,* оних дакле, који значе радњу нашега чула за обоњање; овамо долази и глагол *дисати,* кад је сличнога значења: инструм. је уз ове глаголе могао доћи аналогијом онога за оруђе-предмет уз глаголе за кретање („кренути ногом“, „тренути оком“, „точити крвљу“, „изданути душом“ и т. д.). Тако имамо: „Ни лук јео, ни луком вињао“, „мирисом задава“, „задаје месо дивином“, „моја недра не мирису нити дуњом ни неранчом“, „тако губом не смрдио!“,

(¹) А. Потеб., op. cit., II, 133.

„охрди господством", „заударах свецем Мухамедом", „да ти псином не забазде руке" (Mikl., IV, 718., Данич., 567), — „нека Осман злобом лише", „дишући пријетњом и смрћу" (Mikl., IV, 703.). — Слично је овом и оно „даље оруђе психолошких појава" (¹) у примерима: „Ти не мисли храном ни господством", „изгуби га, па не мисли храном" (Пјев. Црногор., 6.);

и.) У инструменталу стоји реч, којаименује последицу радње глагола *радити*, као њено оруђе, примичући се и тиме инструменталу за оруђе-материју, који такође именује оно, што остаје и после свршене глаголске радње; тако имамо: „Црна Гора листом уродила, ситним листом и зеленом травом", „кад врба грожђем роди, суви јавор јабукама" (Mikl., 703.).

5. Инструментал уз пасивне глаголе.

енергични

Далеко и од социјатива и од просекутива, а врло близу правом инструменталу стоји „енергични" или, по некима, инструментал „раднога предмета": уз глаголе пасивне логички подмет, исказан инструменталом, стоји не као прави подмет, него као прироков додатак, дакле као оруђе, којим се врши глаголска радња. Ипак се разликује од правог инструментала — тиме, што тамо, поред оруђа, којим се врши радња, имамо и лице (подмет), које врши радњу, а овде је име у инструменталу и оруђе и вршилац радње. Из овога опет не треба извести да је енергични инструментал исто што и номинатив-подмет, јер се у језицима ариојевропским граматички подмет исказује само номинативом, те и ако је „пасивност трпних прирока такође непосредно исказивање радње подметове, енергија подметова, — опет је она

¹) А. Потеб., op. cit., II. 436.

више него икоја друга ограничена објектом" (¹). С тога се и може казати да је инструментал „за енергију" само даље диференцовање инструментала „за оруђе", изазвано пасивношћу прироковом, која је за њ неизоставна погодба. А према разлици међу глаголима, који се у пасивном смислу употребљавају, разликоваће се и варијетети „енергичног" инструментала. Тако дакле:

а.) Да покаже оно, од чега у главном излази радња, инструментал стоји уз пасивне облике *прелазних* глагола и уз глаголе *повратне,* узете у смислу пасивном; тако имамо (али доста ретко, зато, што је у нашем језику редак начин пасивне конструкције): „Стијешњени врагом и ђаволом", „по узећу Хераче Турцима" (Mikl., IV, 705. и 706.), **„да ѥ клєть богомь оцємь"**, „који су освећени богом оцем и одржани Исусом Христом", „да им покор Турци плате — Ћупрелићем учињени", **„написаше се словеса свєтымь Ѣнрилоѡмь"**, „али се незгоднијем временом задржасте" (Данич., 571.), „благословима праведнијех људи подиже се град" (Новак., 77.);

б.) Да покаже „радни предмет", инструментал стоји уз неке глаголе *непрелазне,* који се узимају као пасивни; овамо долазе примери: „Двори моји, огњем сагорели", „док планине сн'јегом западоше", „који се камен често премеће, неће маховином обрасти", „сва тамница обасјала сунцем" (Mikl., IV, 705.); уз ове глаголе иде можда (ако не уз оне за обојање) и глагол тећи и други сроднога му значења: „Отиде к ономе, што му поток вином тече", „народ ускипи осветом", „врела крвљу потекоше", „покапала хаљина крви" (Mikl., IV, 707.), „рђом кап'о, док му је коњена" (Divk., 54.).

(¹) А. Потебня, op. cit., II, 439.

6. Инструментал уз имена.

(за меру, доликовање и однос)

Инструменталу, кад стоји уза само име (поглавито уз придев), значење не остаје онако исто, какво има кад стоји уз глагол. Али се ови, да их назовемо, „именски“ инструментали не могу свести сви у једну групу по функцији коју врше: заједнички је свима само положај, у ком стоје према имену и који је различан од положаја, у ком стоји прави инструментал према глаголу ([1]). Тако може бити:

а.) Инструментал за *меру* уз придеве (и прилоге) поређене: на прво место стављамо инструментал, који значи меру или оно, чиме једна ствар превазилази другу — зато, што су поређени придеви, уз које он долази, најближи значењу активних глагола. Тако имамо: „Виши пасом од свих људи“, „главом виши“, „све је коло главом надвисила“, „све је јеле висом надхитила“ (Mikl., IV, 703., Данич., 574.). У примеру: „главом виши“ глава је оно, што чини да је човек виши, као год што у пасивном примеру: „сва тамница сунцем обасјала“ сунце чини да тамница обасја.

б.) Инструментал за *доликовање* уз придеве: *задовољан, довољан, вољан* и (њима противан) *дужан;* реч у инстр. именује предмет, коме наведени придеви казују стање, које њему доликује([2]). Овај се инструментал разликује и од првога за „меру“ и од трећега за „однос“ — тиме, што се у њему највише осећа право инструментално значење (за „оруђе“); тако имамо: „Дужан

([1]) А. Потебња, op. cit., II, 446.

([2]) У примерима, који се наводе, «стање прелази преко нечега, и дознаје се да нечему приличи, гледајући преко чега прелази» (Бошк., 180.).

је и косом на глави", „дужан главом" (Mikl., IV, 708.), — „будите задовољни својом платом", „јер се навиђох бити довољан онијем, у чему сам" (ibid., 718.) „и божијом довољан сам судбом", „не бит' вољан душом својом" (Данич., 673.); — као што према дативу „неправога објекта" уз глаголе може доћи такав исти датив и уз неке придеве, тако исто и обрнуто: према инструменталу уз придеве, горе казане, може доћи и инструментал „неправога објекта" уз глаголе: брнути се и старати се; тако имамо: „Не брини се мојом кабаницом", „бог се брине сиротама", „не брините се душом својом", „сад се више ничим не старајте" (Mikl., IV, 718.); овака је, у осталом, употреба врло ретка, те се инструментал радије замењује локативом с предлогом *о*.

в.) Инструментал за *однос* или *ограничење* (limitationis)[1] уз придеве, именице, па и уз неке глаголе: изближе одређује на што се односи реченични прирок; инструментал овде значи да се прирок (или други делови реченице, који с инстр. чине целину) ограничава или стеже само на оно, што се њиме именује: по енергичности својој долази одмах за инструменталом уз пасивне глаголе, а по значењу других неких примера као да се највише примиче инструменталу, који ће доћи за њим, — каузалном. Придеви — за каквоћу — могу бити разнога значења, а највише их је за обиље и оскудицу; именице су различне, а глаголи малобројни, непрелазни. Тако дакле имамо:

а.) уз *придеве:* „И бијелим рувом богатија", „те је Фрушка вином изобилна", „велики тијелом, а

---

[1] О самом називу и значену овог инстр. упор. оно у Потебње, op. cit. II, стр. 455. — Вебер „Slovnica hrvatska", 1876., 118. ставља под свој „инструм. стеге" и пример: „велики тијелом" и пример за оруђе: „соко перјем лети."

мален дјелом“, „годинама најстарији“, „сиромашни духом“, „нездрави и тијелом и душом“ (Mikl., IV, 721.), „тамо су људи ниски растом“, „прави духом, срцем вјерни“, „како ћу весела лицем бити?“, „многи човек није назадан богом, него собом“, „руком кљакав остао“, „ево — главом голи — њега у гроб прате“ (Дан., 573. и 574.)(¹);

β.) уз *именице:* „**Ѣь петьѣь дѣнемь**“, „за мога дућаном комшију“, „који је био родом Бугарин“, „не будите дјеца умом, него пакошћу дјетињите, а умом будите савршени“, „сви су старином Бошњаци“, „доиста сам местом из Будима“ (Mikl., l. c.), „они су сви занатом витезови“, „будући да су Турци и самим именом били господари“, „ако и тијелом нијесам с вама, али сам духом с вама“ (Данич., 574.);

γ.) уз *глаголе:* „Кад се она два дрвета врхом састала“, „да ти легнем главом на крило“, „јачаше духом“, „пошенути, штукнути памећу“; тако је и: „окренуше се срцем својим у Мисир“ (Mikl., l. c.); овамо, а не уз примере за енергични инструм., долазе и примери: „она затрудне сином“, „Марија Језусом теготна“ (Mikl., IV, 705).

7. Инструментал за узрок и намеру.

(каузални)

Оба ова значења инструменталова у нашем су језику ретка, а могу ићи заједно, прво, зато, што је „намера“ аналогон „узроку“, и друго зато, што оба подједнако близу стоје и значењу предњем — за „однос“ — и значењу потоњем — за „начин.“ — Најпре долази инструментал:

(¹) Миклошић (ibid.) ставља овамо и: „буди собом добра.“

а.) За узрок или разлог: име у инструменталу казује *зашто* се врши глаголска радња; тако имамо: „Оно (Смедерево) се особито слави белим грожђем“ (Divk., 55.), „токе носи, миоме се поносе“, „то се начинило нагоном“ (¹) (Mikl., IV, 717.), „чим се коза дичила, тим се овца срамила“, „чим си ми се тако понесао: или снахом или сватовима ил' господским даром пријатељским?“ (Divk., ib.); овде је, мислимо, место и примеру: „тако ми све пасјом главу не помрло!“ (а не у реду „енергичних“ инстр., као у Mikl., IV, 705.), па овамо ће јамачно (?) доћи и: „свему ми је роду омиљела — моме брату дворбом и угодбом“ (Бошк., 176.);

б.) За намеру: име у инстр. казује *ради чега* се нешто догађа; тако имамо: „Који народним послом иду“, „посаобином ходио“ „трговањем ако дођу“, „помазаѣь краљествомь“ (Mikl., IV, 722.), „који се онђе десно народним послом“ (Divk., 55.).

8. Инструментал за начин.

(модални)

Како од правог или инструментала за оруђе, тако и од оног најстаријег, за заједницу, па готово и од сваког досадашњег — може се у језику доћи до инструментала за начин глаголске радње. Пут, којим се долази до овога последњега колута у ланцу инструменталних значења, већ нам је познат: исти је онај, којим и акузатив и генетив могоше постати падежи за начин, али добивши то значење да не остану и даље падежи — именски облици, него да

(¹ И овај, а особито пример: „то је он начинио припадом“, који такође Миклошић наводи за узрок, лако могу бити — за „начин“.

постану формалне речи — прилози. Опадање правог именског значења или, боље, губитак супстанцијалности инструменталног значења, те и остављање положаја, који заузима у реченици (према глаголу) сваки „коси“ падеж, као „граматички предмет“ у широком смислу ове речи, — на послетку доводи за собом и овде, као и код инструментала за место и време, формални значај, адвербијални положај сваког правог инструментала ([1]). Али су многе речи, тако да кажемо, застале на овоме путу, те се правим адвербијалним додацима (и од осталих падежа и од инструментала) могу сматрати само оне, које се данас или ни у ком другом облику не говоре, или им је падежни облик остатак неког старог, давно изгубљеног, те се будући у њему, и не сматрају као имена, већ као прави прилози.

Модалнога инструментала имамо у главном три случаја: први се и трећи разликују од другога својим правим (и данас признатим) инструменталним обликом, а први и други од трећега правим модалним значењем (на супрот трећему: „за појачање“). Тако дакле имамо:

а.) Модални инструментал данашњега облика.

Облик се речи још држи као име, те је и данас прави инструментал, а значење „за начин“ добива лаком променом значења неких досадањих инструментала. Могли бисмо

([1]) Упор. А. Потебня, op. cit., II, 463. Мало час под линијом наведена напомена о примеру «то се учинило нагоном» лепо нас може поучити. Инстр. за узрок «нагоном» остаће падеж и значиће узрок, док се ова реч буде сматрала као самостална: чим то не буде, чим она, слично речи припадом у другом тамо наведеном примеру («то је он начинио припадом»), изгуби своју самосталност и супстанцијалност, те, рецимо, остане само у том облику (нагоном), она постаје прилог, и значење каузално прелази у модално.

међу правим модалним инструменталима разликовати оне, који су од ре́чи̑ и у осталим облицима употребљаваних, од оних, који су од ре́чи̑ без друге, сем инструменталне, употребе. Тако имамо:

а.) Поред примера „то је он начинио припадом“, где је инстр. за узрок изједначен с овим за начин, — још и ове примере само за начин: „Тако ми све црном штетом не пошло!“, „сејо моја, добром срећом било!“ (Mikl., IV, 723. и 724.), где се социјативно значење окреће у модално, — за тим: „љуби господа бога својега свијем срцем својим“, где од инстр. за „однос“ и „киша пада капљицама, пак напада локвицама“ од инстр. за „оруђе“ постаје овај за „начин“; — тако у примеру „те одзивом брдо узјечало“ од инстр. „енергичног“ (Mikl., IV, 705.) такође постаје „модални“; — тако имамо још и примере: „сусједе се скупе гомилама пред моју кућу“, „грнуше свиње чопором“, „скакавци јатима долијећу“ итд., које — због значења самих речи: гомила, јато, чопор, стадо итд. — Миклошић ставља у особити разред модалног инструментала: II **тьмами** („инструментал од бројева: **тьма, тысѫща** и других имена за количину“, Mikl., IV, 711.)(¹); — тако је даље: „а ти сједи турским обичајем“, „силом мене бабо даде“, „рече великијем гласом“, „гдјено вода буком тече“, „ал' му коњиц њиском одговара“, „Новица се грохотом смијаше“, „а шапатом збори сиротиња“, „одскоком скочи јабука“ (речи грохот, шапат и одскок најчешће се говоре у инструменталу, ређе у номинативу и акузативу, а никако или бар врло ретко и у ком другом падежу), „каквом ће смрти умријети?“, „реком крвца пољем тече“ итд.;

(¹) Упор. А. Потеб., op. cit., II, 469

β.) Најбоље се инструменталом казује начин, кад се његова именица ни у ком више другом облику не говори: „Крадом до ње дође“, „оде кришом“, „тајом иду кроз Корита равна“, „отворена врата широм“, „пуно дупком“, „стаде ципом“, „и дигнуће гредом Подгорицу“, „каже изреком“, „ако озбиљом говорите“, „муком иду кићени сватови“, „замукнуше мраморкоме“ (све у Mikl., IV, 709. и Данич., 576. и 577.); тако се говори и редом као прилог, а не као инструментал, и ако има и све остале облике: „пак заплака редом и Бошњаке“ (Mikl., ibid.).

б.) Модални инструментал старога облика.

(сада само прилог)

Неки се стари инструменталн заборавише као именски облици, јер им је прекинута свеза с осталим правим инструменталима, у језику сачуваним, те их данас граматика и не бележи као именске облике, него као праве прилоге: то су остаци некадањег инстр. множине средњег рода (ном. деклинације) од придевâ, постали х наставком **ьскъ**; данашњи им завршетак *ски* и *ки* стоји место некадањег (ст. слов.) **ьскы**. Тако имамо: „братински живети“, „вучки скаче, зечки поскакује“, „боље нам је мушки погинути, него женски натраг избјегнути“ (Mikl., IV, 723.), тако долази и: мојски, нашки, таки (Mikl., IV, 157.) итд.

в.) Модални инструментал за појачање.

У инструменталу стоје именице, по основи и по значењу сродне с глаголима, уз које долазе, да покажу *како* се врши радња. Уз именицу може бити у инструменталу и који придев за каквоћу, а може придева и не

бити: и у једном и у другом случају „именица служи само за живље и јаче исказивање“ (¹). По значењу је овај инструментал сличан с акузативом „унутарњег објекта“, јер је на оба места основа именичка једнака с глаголском, и на оба места таутологију захтева особита потреба народног нам поетског стила. Тако имамо: „Вас крвавом пјеном запјенио“ (Mikl., IV, 714.), „живом ли се жељом пожељесмо“, — „болом боловаше“, „разболи се болом без болести“, „они бјеже бјегом без обзира“, „вриском вриштећи“, „виком виче“, „газом прегазити“, „голуби гуком гукаху“, „ни душом не дише“, „мраморoм се мраморила, а каменом каменила!“, „горица листом листала“, „све бијаше мамом помамила“, „сви сердари муком замукоше“, „сви јунаци ником поникоше“, „мишљу се је Мујо замислио“, „нијесам га срцем срдисала“ (Mikl., IV, 716.), „тоном тоне, тонући бесједи“, „за њим мајка теком тече“, „трком трчи низ бијелу кулу“ (Данич., 576.); друкчијег је значења (само за начин): „скоком скачу“ (Mikl., ibid.).

9. Секундарни или предикативни инструментал.

Према свима досадашњим стоји засебно као падеж са свим друкчије употребе — „секундарни“ или „предикативни“ инструментал. Не баш тачно име ово носи овај инструментал — не зато, што би, рецимо, у реченици била два инстр., па да је од њих он други, нити опет зато, што он, баш као инстр., може бити предикативни падеж: само номинатив у нашем језику може бити прави предикативни падеж, јер видесмо да у прироку („сложеном“) именски део мора бити номинатив, као прави екви-

(¹) Mikl, IV, 713.

валенат номинативу-подмету. Инстр. се овај зове „други“ (секундарни) и „предикативни“ — зато, што он или врши службу или долази на место „других, подударних падежа предикативних“ нашега језика, а тиме одговара тако званом предикативном номинативу и акузативу грчког и лат. језика([1]). Има дакле случајева, у којима инстр. сам собом, по природи свога значења, као допуна глаголска (прирокова) одговара нашим другим, подударним падежима, те се по њима и сам назива и предикативним; има опет, и још више, примерâ, где инструменталу управо и није било место, него је лаком променом глаголског значења дошао, да замени([2]) познате нам предикативне падеже: други номинатив и други акузатив. (Други датив је врло редак, и долази само нешто мало у реченицама без подмета). Прве случаје могли бисмо назвати: „предикативни инструментал као допуна“ — зато, што он, потичући из модалног инстр., стоји уз глагол ради самога глагола, слично свима правим инструменталима, те готово у правом смислу допуњује недовољну прирокову садржину. Други случај може се назвати „предикативни инструментал као одредба“ — зато, што у смислу „граматичке одредбе“ долазе и поменути „други, подударни“ предикативни падежи, па зато, што је „одредба“ двојака, он може бити овде: прво, „предикативни инструментал — атрибут“ и друго, „предикативни инструментал — апозиција“, а и први пут и други пут, и место предикативног номинатива и место предик. акузатива, још треба поменути да,

([1]) Mikl., IV, 727. — Упор. и А. Потебња, op. cit., II, 486.

([2]) Зато, што овај, последњи на реду, инструментал долази у реченицама или као даље диференцована функција обичнога инструментала или само као заступник других предикативних падежа, — он и није могао добити онако засебно место у реду инструменталних значења, какво дадосмо „другом, подударном“ номинативу, акузативу и дативу.

из разлогâ, које ћемо одмах даље навести, може настати и процес, казаном противан: као што инстр. долази место предик. номинатива, тако и, обрнуто, место инструментала може доћи предик. номинатив.

а.) Предикативни инструментал као допуна.

Прави предик. инструментал може бити назван и „падеж за претварање“, јер он, долазећи уз глаголе, који значе неко „идеално кретање“, и првобитно значећи начин тога кретања и глаголске радње у опште, — сада означава оно, у што се нека ствар претвара, оно, што тек постаје, чиме се нешто именује (¹) и т. д. Једном речју, њиме се казује оно, што се глаголском подмету приписује као нека нова му особина: од значења „како?“ иде се ка значењу „шта?“, „додатак“ се приближава „прироку.“ Али ће овај инстр. остати прирокова допуна („предмет“ у широком смислу) у правом свом положају — само донде, докле глагол буде држао своје право материјално значење: чим глагол спадне на то, да буде у реченици само спона, да се може изједначити с апстрактним глаголом esse, — одмах инстр. престаје бити самосталан коси падеж, „допуна“ у правом смислу, те се једначи с осталим одредбама. Што је слабија енергија, што је већа фиктивност глаголске радње; то ће све слабија бивати и свеза међу инструменталном допуном — сада већ предик. атрибутом — и подметом (или предметом) (²), а већа наклоност овога додатка једначењу и слагању (особито у падежу) с подметом. Отуда: место предик. инструментала може доћи „други“, предик. номинатив. Тако:

(¹) Mikl., op. cit., IV, 727.
(²) А. Потебня, op. cit., II, 493.

α.) Инструментал још није са свим изједначен с подметом, те се не може ни заменити предикативним номинативом; глаголи, уз које он долази, обично су: претворити се, прометнути се, проврћи се, протурити се; тако имамо: „Да ли ми се мухом претворити“, „да бисмо се сољу прометнули“, „проврћ' ћу се препелицом“, „коса се је рђом протурила“; тако је можда и: „живо срце бјеше каменом окаменило“ (Mikl., IV, 728.); — тако је овај инструментал долазио и уз глаголе: створити се, звати се, казати се: „створ' се, душо, у градини ружом“, „назове се царем српским“, „не хте се казати њиховим братом“, „указиваше се врло веселим и задовољним“ (Бошк., 183.), али:

β.) Уз поменуте глаголе може долазити и номинатив (овде је инструментал постао прави предик. атрибут — „други део сложеног прирока“); тако имамо: „Ја ћу се сад створити једна трговина“, „а вила се начини девојка“, „нити се зовите учитељи“, „да се ми ваљани покажемо“ (Mikl., IV, 728.).

б.) Предикативни инструментал као одредба.

(место «других», предикативних падежа)

Уз глаголе, који значе бивање или свршено постајање (не дакле радњу као кретање, него као стање — резултат онога што је урађено), може долазити инстр. на место предик. номинатива и акузатива. Разлог овој замени и прекинутом слагању („подударању“) атрибута с подметом видимо у већој енергији глаголској: у колико се више глагол осећа самосталан, више сâм довољан да буде прирок, — у толико се његов атрибут лакше облачи инструменталом, те као постаје прирокова допуна. Поред обичног предикативног инструментала за атрибут (у